په دې څپرکي کې لولو:

کرنه او مالداري

- کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت
- د کرنې لارې چارې

ـ پخوانۍ طریقې
ـ د کرنې پرمختللې او عصري طریقه
ـ مهم کرنیز تولیدات
ـ د کرنې جغرافیایي وېش

- د مالدارۍ او د هغې اقتصادي ارزښت
- د مالدارۍ لارې چارې

ـ لرغونې او دودیزې طریقې (لارې ـ چارې)
ـ عصري او پرمختللې طریقې

- وحشي ژوي
- د کرنې او مالدارۍ د حالت کتنه

د څېړکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسيږي:

- د کرنې په اقتصادي ارزښت وپوهيږي.
- د کرنې ښلا ښلې لارې چارې بيان کړای شي.
- د کرنې د نوو لارو چارو په اغيزمنتوب پوه شي.
- د هېواد د کرنيزو توليداتو له اندازې څخه خبر شي.
- د هېواد د کرنې په جغرافيايي وېش وپوهيږي.
- د مالداری په اقتصادي اهميت وپوهيږي.
- د هېواد له کورنيو ځارويو او د هغو له وېش څخه خبر او نورو ته معلومات ورکړی شي.

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسيږي:

- د هېواد د کرنې اقتصادي اهميت بيان کړی شي.
- د کرنې ښلا ښلې لارې چارې تشريح کړی شي.
- د کرنې د نويو لارو چارو د اغيزمنتوب دلايل وويلي شي.
- د مالداری اقتصادي اهميت بيان کړی شي.
- د هېواد د کورنيو ځارويو ډولونه بيان کړی شي.
- د نقشې پرمخ د کرنيزو بيلابيلو ونو، بوټو (نباتاتو) د کرنې ساحې وښيي.
- د نقشې پرمخ د هېواد د کورنيو ځارويو د ساتنې ساحې تثبيت کړی شي.
- د هېواد د مالداری ستونزې نورو ته وويلای شي.

۱،۱ کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت

۱- شکل په افغانستان کې د ځمکې د کولښې (یوې) او کرنې عنعنوي لارې چارې

د کرنې د حیاتي او اقتصادي ارزښت په هکله څومره پوهیږئ؟

کرنه: زمونږ د هېواد د ملي اقتصاد یوه مهمه او بنسټیې برخه ده او د هغې ځینې حاصلات، لکه: مېوې، زعفران او نور د صادراتو او عایداتو لویه سرچینه جوړوي.

له تاریخي پلوه د کرنې خوراکي توکي له ډیر پخوا څخه د انسانانو د استفادې وړ ګرځېدلي دي. کرنه او مالداري زمونږ د زیاتره خلکو کار او دنده ده. کرنیز حاصلات نه یوازې دا چې د وګړو د لومړنیو اړتیاوو په پوره کولو کې ارزښت لري، بلکې د سپکو صنایعو او خوراکي توکو په پرمختیا او د ملي اقتصاد په پیاوړتیا کې ورځخه استفاده کیږي. د ځینو کرنیزو حاصلاتو له خرڅلاو څخه د یوشمېر اړتیاوو د پوره کولو په خاطر د پیسو عواید ترلاسه کیږي.

کرنه د حبوباتو، سبزیجاتو او لومړنیو نباتي موادو د تخمونو د کرلو او شیندلو لپاره دځمکې له تیارولو څخه عبارت دی چې له اقلیم، مساعدو اوبو او خاورې سره په توافق د دودیزې او یا معاصرې تکنالوژۍ د وسایلو په واسطه په آبي او للمي ډول سرته رسیږي او د کال په بېلا بېلو فصلونو کې له ځمکې څخه مطلوب حاصلات اخلي. زمونږ په کرنیز هېواد افغانستان کې بېلا بېلې

غلې دانې، ډول ډول مېوې، صنعتي او غورځلرونکي بوټي، بیلابیل سابه، واښه (شوتله او ریشقه)، یو شمېر طبي بوټي لکه زعفران او نور کرل کیږي.

هغه لاملونه چې د کرنیزو تولیداتو په څرنګوالي باندې اغېزه لري، فزیکي، ټولنیز، اقتصادي او سیاسي لاملونه دي. د خاورې څرنګوالی، د ځمکې جوړښت او بڼه، اقلیم او د اوبو سرچینې فزیکي لاملونه بلل کیږي چې د کرنیزو حاصلاتو په څرنګوالي او څومره والي پوره اغېزه لري.

د ژمې د واورې اورښت او پسرلني بارانونه د لوړو سیمو او د غرونو د لمنو د خاورو لرونکو طبقو په لنده بل کې ګټور او د ونو ـ بوټو په وده او د هغو د ریښو په پیاوړتیا په تېره د للمي غنمو په زیاتوالي کې اغېزه لري.

د افغانستان د کرنې یوه برخه دودیزه او بله برخه یې پرمختللې بڼه لري. په ټولنیزه توګه د افغانستان د ټولې کرنیزې ځمکې ۷.۹ میلیون هکتاره ځمکه تر کرنې لاندې ده، چې له هغې جملې څخه ۵.۳ میلیونه هکتاره یې د خړوبولو وړتیا لري، خو د اوبو د کمښت له کبله هر کال د هغو یوازې ۲.٦ میلیون هکتاره خړوبیږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د کرنیزو بوټو او د هغو د حیاتي ګټو په هکله او دویمه ډله دې زمور په هېواد کې د کرنې د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د هرې ډلې استازی به د خپل کار پایله په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې

۱ـ کرنه څه ډول فعالیت دی تعریف یې کړئ.

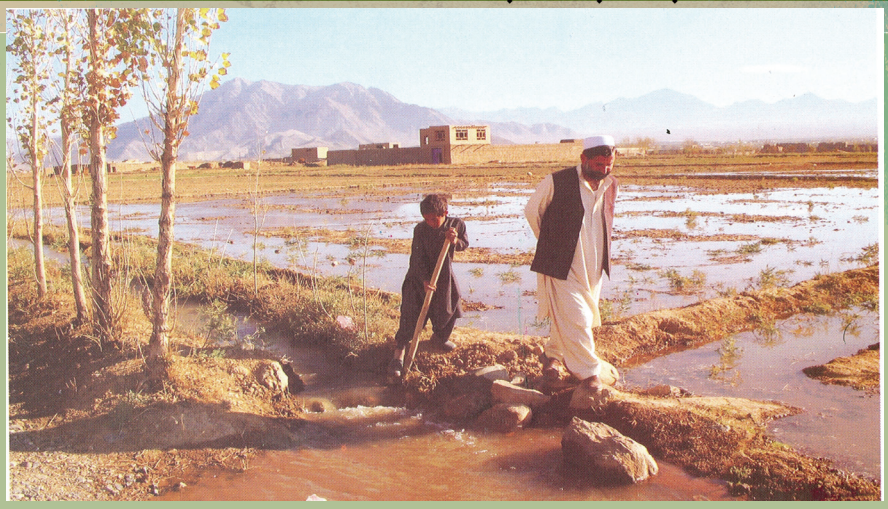
۲ـ کرنه څه اقتصادي اهمیت لري؟ توضیح یې کړئ.

۳ـ غنم څو ډوله کرل کیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې له کتابتون یا کومې بلې علمي سرچینې څخه په استفادې د خپل هېواد د کرنې د اقتصادي ارزښت په اړه یوه پاڼه معلومات راټول او خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

۱، ۲ د کرنې لارې چارې

۲- شکل په افغانستان کې د ځمکو اوبه کولو لارې- چارې چې زياتره په غير فني او نا منظمه توګه ترسره کېږي

په افغانستان کې د کرنې لارې چارې په څه ډول دي؟

زمور په هېواد کې له ډېر پخوا راهيسې کرنه په دوديز ډول، په څارويو باندې يوې کول غېر فني او درانه کارونه د بزګر په مټ پر مخ وړل کېږي، خو د هغې لږ حاصل زمور د هېواد د ورځ په ورځ زياتېدونکي نفوس لګښت نه پوره کوي، نو ځکه هر کال يوه زياته اندازه غله له بهر څخه واردېږي. د افغانستان کرنه په عمومي توګه په پخوانيو او نوو طريقو او لارو چارو ترسره کېږي چې په لنډ ډول يې توضيح کوو:

الف ـ پخوانۍ طريقه:

د افغانستان دغه ډول کرنه زياتره دوديزه کرنه ده چې موخه يې يوازې د بزګرانو د اړتياوو پوره کول دي.

خرنګه چې په دوديزه کرنه کې د بزګر د کورنۍ د لومړنيو خوراکي توکو چمتو کول د لومړنيو اړتياوو څخه ګڼل کېږي، نو ددې موخې لپاره په سلوکې له ٦٠ څخه تر ٨٠ پورې ځمکې او کار د غلې ـ دانې د حاصل لپاره ځانګړې شوې دي په دوديزه کرنه کې ځمکه، د کار ځواک، کرنيز وسايل او تخم په لومړنۍ بڼه وي چې ټول د بزګرانو له خوا چمتو کېږي. بزګران خپل ډېره لږه اندازه تولید شوی حاصل بازار ته وړاندې کوي چې د هغو په پيسو خپلې اړتياوې پوره کوي. عنعنوي بزګران په په ټولنيزه توګه د خپلو توليداتو په سلو کې تر ٥٠ پورې په بازار کې پلوري.

د دولتي احصائيو له مخې د غذايي توکو په توګه د هر افغان وګړي د غنمو لګښت په يوه کال کې ١٦٢ کيلو ګراموته رسيږي. له دې امله زمور د هېواد د غلې حاصلات د خلکو اړتيا نه پوره کوي، نو ځکه په ځينو ولايتونو کې کچالو د غلې ځای نيسي چې د تولید اندازه يې له ٥٠٠ ټنو څخه تر ٢٥٠٠٠ ټنو پورې زياته شوې ده، همدارنګه يوه زياته اندازه غله له بهر څخه واردېږي.

ب ـ د کرنې پرمختللې او عصري طريقه:

په پرمختللې او عصري کرنه باندې د وروسته پاتې عنعنوي کرنې د بدلولو لپاره د شرايطو او اسانتياوو

د برابرولو په خاطر لاندې امکانات بنسټیز رول لري: مواصلاتي کرښې او د لېږد را لېږد وسایل، برېښنا، د اوبو لګولو سیستم، بازار موندنه، اړیکې، کرنیز اصلاح شوي تخمونه، سره، د ونو ـ بوټو د ناروغیو او افاتو ضد دارو، کرنیز ماشینونه، د ځېرنو، ترویج او د نباتاتو د ساتنې خدمتونه او نور.

د عصري او پرمختللې کرنې نورې ځانګړتیاوې دا دي چې کرنیزه ښیګڼه رامنځ ته کوي او له لږې ځمکې څخه ډېر حاصل په لاس راوړي.

د عصري کرنې په لارو ـ چارو کې کرنیز ماشینونه په کار کې اسانتیا راولي او د تولید اندازه لوړوي.

عنعنوي (دودیزه) کرنه	عصري (پرمختللې) کرنه
یوازې د کورنۍ د اړتیا وړ لګښتونو ښېړونکی ده	په مارکېټ کې د حاصلاتو د خرڅلاو له لارې د ګټې لوړ حد ته رسېدل
له تولیدي دوديزو وسایلو کار اخېستل	د تولید له نوې تکنالوژۍ څخه په پراخه توګه کار اخېستل
له مارکیټو تولیدي عواملو او د تولید له حاصل سره ډېرې کمزورې اړیکې	له مارکېټ، تولید او تولیدي حاصلاتو سره ژورې او پوره اړیکې
له تکنالوژۍ څخه په کار اخېستو کې ځان ساتنه	زړورتیا او تاوان منل
د غلو - دانو هغه ډېر لږ حاصل چې د وګړو اړتیا نه پوره کوي.	پوره اندازه تولیدات اود اړتیا سېا کېدل
د شوديارې تر ۱۰ سانتي مترو پورې کولبه کول چې د بوټو ریښې په کې ښه وده وکولای شي	په تراکتور سره تر ۲۰ سانتي مترو پورې د خمکې کولبه کول چې د بوټو ریښې په کې پوره وده کوي
له خپلسرو (هرزه) بوټو سره د تخم کر چې له اصلي بوټو څخه خپلسروي (هرزه) وانښه له خاورې زیات غذایي توکي اخلي	د پاک تخم کرل چې د خاورې ټول غذایي توکي اصلي نبات ته رسېږي

د بندونو جوړول او د ویالو کېندل، د ژورو ځاګانو ایستل او د پراخو شاړو ځمکو تر کرنې لاندې راوستل د تولیداتو د زیاتیدو او په خپل ځان د هېواد د بسیا کیدو لامل کېدی شي.

د عصري پرمختللې او دودیزې وروسته پاتې کرنې د ځانګړتیاوو لنډیز په جدول کې ښودل شوی دی:

د ټولګي د ننه فعالیت

زده کوونکي دې په درې ګروپونو کې تنظیم شي له خبرو اترو وروسته دې لنډ ځواب ووایي:

بیا د هر ګروپ استازي دې د خپل ګروپ د کار په هکله د ټولګي په مخکې نورو زده کوونکو ته معلومات ورکړي.

لومړی ډله: ستره موخه په عنعنوي کرنه کې څه ده؟

دوېمه ډله: ستره موخه په عصري او پر مختللې کرنه کې څه ده؟

دریمه ډله: د عنعنوي او عصري کرنې دوه دوه مثالونه وليکئ.

پوښتنې

پوښتنې په غور ولولئ دسم ځواب مخې ته يې(ص) او د غلط ځواب مخې ته يې (غ) وليکئ.

۱- په عنعنوي کرنه کې تولیدات او کرنیز حاصلات ډېرېږي( ) ( )

۲- په عصري او ماشینی کرنه کې تولیدات او حاصل لږ او د یاد ولو وړنه وي.

۳- اقلیمي شرایط هم د کرنې په تولیداتو اغیز لري( ) ( )

له ټولګي څخه د باندې فعالیتونه

زده کوونکي دې د خپلې کورنۍ د غړو سره له مشورې څخه وروسته دلاندې پوښتنو لنډ ځوابونه وليکي او په راتلونکي ساعت کې دې په ټولګي کې بیان کړي.

ماشیني کرنه به زمونږ د هېواد په عنعنوي کرنه کې څه ډول ځای ونیسي؟

۱، ۳ مهم کرنیز تولیدات

۳- شکل په یوه کرونده کې د پنبې د محصولاتو راټولول

زمونږ د هېواد طبیعي شرایط د کوموکرنیزو بوټو کرلوته برابر دي؟

افغانستان چې ښلا ښلې اقلیمي سیمې لري د بیلابیلو ونو او بوټو د کرلو وړتیا لري. څرنګه چې د افغانستان په سلوکې ۸۰ ځمکه غرونه، دښتې او ډاګونه دي، نو یوازې په سلوکې ۱۵ ځمکې د کرنې وړ دي چې اوس له هغو څخه نیمایي کرل کیږي. د افغانستان د ټولو کرنیزو ځمکو پراخوالی ۲۸ میلیونه هکټاره کیږي، له هغو څخه ۸،۷ میلیون هکټاره د کرنې وړ ده، خو هر کال یوازې په ٥،٤ میلیونه هکټاره کې کرنه کیږي.

د افغانستان له ټولو زیات کرنیز تولیدات غلې ـ دانې (غنم، وریجې، جوار او وربشې) دي چې په پراخه کرنیزه ساحه کې کرل کیږي او لوړ ارزښت لري. دغه غله د کرنې وړ په سلوکې ۸۳ آبي ځمکه او نوره للمي ځمکه نیسي. نورې ونې او بوټي لکه مېوې، سابه او صنعتي بوټي لکه چغندر، پنبه، د څارویو لپاره واښه او نور په ٤۳۰ زره هکټاره آبي کرنیزه ځمکه کې کرل کیږي.

ـ زمونږ په هېواد کې د ټولو کرنیزو تولیداتو پرتله هغه څه چې د وګړو غذایي اړتیا پوره کوي، غنم دي، چې زمونږ د خلکو د خوراک بنسټیز توکي دي.

غنم تر ډیره پورې په جغرافیایي منځنیو عرض البلدونو کې وده کوي چې له دې پلوه افغانستان د غنمو د کرلو او ودې تر ټولو غوره طبیعي شرایط لري. غنم د افغانستان له ۳۰۰۰ څخه تر ۳۳۰۰ مترو پورې په بیلابیلو لوړو سیمو کې کرل کیږي او د افغانستان په سلو کې له (۵۰ څخه تر ٦۰) ځمکې یې نیولې دي، په داسې حال کې چې د کرنې وړ ځمکو په سلوکې ۹۰ برخه یې نیولې ده.

زمورِ هېواد د پستو يا په مني کې د کرل کېدونکو غنمو او کلکو يا پسرلنيو غنمو د بيلابيلو ډولونو د لرلو له کبله په ټولو هېوادوکې لومړی ځای لري.

د روسي عالم (وايولوف) د څېړنې له مخې د افغانستان شمال سيمې په آسيا کې د پستو غنمو د ودې لومړنی مرکز دی چې د غنمو په سلوکې د ۵۷ ډولونو په لرلو سره په ټوله نړۍ کې لومړی ځای لري. دغه ډول غنم په مني کې په ابي ځمکو کې کرل کيږي.

په افغانستان کې د غنمو ډيره برخه په ابي ځمکو کې کيږي چې د للمي پرتله يې د حاصل اندازه ډيره زياته ده. د افغانستان د کرنې لاندې ځمکو په سلو کې ۵۶ يې آبي او ٤٤ يې للمي دي. د غنمو له دوه پر دريمې برخې څخه زيات يې بېرته په توليدوونکو سيمو کې خوړل کيږي، يوازې دريمه برخه يې د هېواد دننه مارکيټونو ته د پلورلو لپاره وړل کيږي. د للمي غنمو د کرلو ډيرې پراخې ځمکې د هېواد په شمال کې دي، خو په آبي توګه غنم په جنوبي، مرکزي او جنوب لويديځو سيمو کې کرل کيږي.

ـ له غنمو څخه وروسته وريجې د افغانستان مهمه غله او د خلکو د خوراک مهم توکی دی.

وريجې زياتره په هغو ځايونوکې کرل کيږي چې توده هوا او ډيرې اوبه ولري. په افغانستان کې هم وريجې په هغو ټيټو سيمو کې چې توده هوا او پريمانه اوبه لري، کرل کيږي چې دوه ډولونه لري: نرۍ وريجې او غټې وريجې.

د غټو وريجو پرتله د نريو وريجو بيه، د توليداتو اندازه او لګښت زيات دی. نرۍ وريجې د هېواد په ختيځو ولايتونو يعنې لغمان، کونړ او ننګرهار اوپه شمالي ولايتونو لکه بغلان، کندوز او تخار کې ډيرې کرل کيږي. غټې وريجې معمولاً په ميدان وردګ، لوګر، بغلان او تخار ولايتونو کې کرل کيږي.

ـ جوار هم په تودو او اوبه لرونکو سيمو کې کرل کيږي. د جوارو توليدات، پخوا په ډيرو ولايتونو کې مصرفيدل او د يو شمېر خلکو خوراکي توکي بلل کيدل، خوپه دې وروستيو کې دهغو د کرلو ساحه کوچنۍ شوې ده او د خلکو د خوراکي توکو په توګه ورځخه ډېر کار نه اخېستل کيږي.

جوار په پکتيا، پکتيکا، ننګرهار او لوګر کې ډېر کرل کيږي.

ـ وربشې هم په تودو او اوبه لرونکو سيمو کې کرل کيږي، خو د غنمو پرتله په سړو سيمو کې ښه وده کوي. وربشې زياتره څارويو ته ورکول کيږي.

زمورِ د هېواد په ګڼ شمېر سيمو کې يو شمېر نورې غلې ـ دانې لکه مې، لوبيا، نخود، مشنګ او باقلي هم کرل کيږي.

ـ سابه هم په افغانستان کې مهم خوراکي توکي دي. په افغانستان کې مهم کرل کېدونکي سابه دادي: کچالو (پټاټې) تور بانجان، رومي بانجان، ګازرې، شلغم (ټيپر) پالک، کدو، ګلپي، تورايي،

مرچک، لیرو (بینډی)، کاهو او نور.

- مېوې هم زمونږ د هېواد غوره کرنیز تولیدات دي. د افغانستان طبیعي شرایط د میوه لرونکو بیلابیلو ونو دودې او روزنې لپاره ډېر غوره دي. مېوې د کورنیو اړتیاوو له پوره کولو سربېره بهر ته هم صادریږي.

افغانستان د بیلابیلو پانړیژو او ستروس مېوو د لرلو له مخې نړیوال نوم لري چې هم له تازه انګورو، منو، خټکیو، هندوانو، انارو، ناکو، بهي او نورو اوهم یې له وچو لکه بادامو، ممیزو، پستې، غوزانو او نورو څخه استفاده کیږي او بهرته هم لیږل کیږي.

- صنعتي بوټي هم لکه ګني، چغندراو پنبه د هېواد په بیلابیلو سیمو کې کرل کیږي. افغانستان په نړۍ کې د پنبې د کرلو سیمه ده، هغه سیمې چې توده هوا اوپوره اوبه ولري د پنبې لپاره غوره بریښي. د هغې کرل د هېواد په شمال، لویدیځ او ختیځ کې رواج لري.

چغندر هم له پخوا څخه زمونږ په هېواد کې کرل کیږي، په پخوا کلونو کې یې په کندوز او بغلان کې کرل زیات رواج و او د بغلان د بورې (شکرې) په فابریکه کې ور څخه استفاده کیده.

ګني د ننګرهار، کونړ، لغمان او پکتیا ولایتونو کې په یوه محدوده ساحه کې کرل کیږي، د جلال آباد شاوخوا کې یې کرنه ډېره رواج ده چې د ګوړې په جوړولو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي.

- زمونږ د هېواد په بیلابیلو سیمو کې بیلابیل طبي بوټي هم وده کوي چې زمونږ خلک له هغو څخه له ډېر پخوا راهیسې په ډیرو لومړنیو بڼو کار اخلي یو شمېر دغه بوټي بهرته هم استول کیږي، هغه بوټي چې یوناني طب کې ورڅخه کار اخیستل کیږي او یاهم د معاصر درمل جوړونې په صنعت کې کارول کیږي دادي: زعفران خوږه ولې، شمکې او نور.

زمونږ د هېواد یو شمېر سیمو کې غوړ لرونکي بوټي لکه زغر، شرشم، کنځلی، لمرګلی او نور هم کرل کیږي.

د محصولاتو ډول په ټن	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹
غنم	۸۳٤،۲	٤۹۹،۲	٤۹٦،۱
وربجې	٤٥۰	٤۲۰	۲۳۳
وربشې	۲٤۰	۲۱٦	۷٤
جوار	۳۳۰	۲٤۰	۱۱٥
ږدن	۲۲	۲۲	۲۲
کچالو (پټاټې)	۲۳٥	۲۳٥	۲۳٥
دانې (لوبیا، نخود او نور)	٥۰	٥۰	٥۰
کنځلې	۲٤	۲٤	۲٤
پومبه دانه	٦٦	٦٦	٦٦
مالوچ	۲۲	۲۲	۲۲
سابه	٥۲۰	٥٤۰	٥٤۰
هندوانې	۹۰	۹۰	۹۰
خټکي	۲۲	۲۲	۲۲
انګور	۳۳۰	۳۳۰	۳۳۰
ګني	۳۸	۳۸	۳۸
چغندر	۱	۱	۱
منې	۱۸	۱۸	۱۸
شفتالو	۱٤	۱٤	۱٤
الو	۳٥	۳٥	۳٥
ستروس	۱۲	۱۲	۱۲
زردالو	۳۸	۳۸	۳۸
نورې مېوې	۱٦۸	۱٦۸	۱٦۸

(۲) جدول: د ۱۳۸۰ ـ ۱۳۸۳کلونو په ترڅ کې د افغانستان یو شمېر اصلي کرنیزو محصولاتو د تولیداتو اندازې (ارقام په ټنو)

محصولات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
غنم	۱/۵۹۷/۰۰۰	۲/۶۸۶/۰۰۰	۳/۴۸۰/۰۰۰	۲/۸۸۴/۰۰۰
وربجې	۲۴۲/۰۰۰	۳۸۸/۰۰۰	۲۶۰/۰۰۰	۳۲۵/۰۰۰
وربشې	۸۷/۰۰۰	۳۴۵/۰۰۰	۲۴۰/۰۰۰	۳۳۷/۰۰۰
جوار	۱۶۰/۰۰۰	۲۹۸/۰۰۰	۲۱۰/۰۰۰	۳۱۵/۰۰۰
ږدن	۲۲۰/۰۰۰	۲۰/۰۰۰	۱۷/۰۰۰	۲۲/۰۰۰
کچالو او چغندر	۲۷۴/۰۰۰	۲۶۹/۰۰۰	۴۳۴/۰۰۰	۳۳۹/۰۰۰
ګڼې	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰	۳۸/۰۰۰
د شکرې چغندر	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰
وچه میوه	۶۸/۷۰۰	۶۸/۹۰۰	۵۸/۴۰۰	۷۴/۹۰۰
لوبیا، نخود او نور	۵۰/۰۰۰	۵۰/۰۰۰	۴۲/۱۰۰	۵۰/۰۰۰
د بادام بیلابیل ډولونه	۹/۰۰۰	۹/۰۰۰	۷/۰۰۰	۱۵/۰۰۰
غوزان	۵/۰۰۰	۵/۰۰۰	۳/۹۰۰	۵/۰۰۰
پسته	۲/۸۰۰	۲/۸۰۰	۲/۲۰۰	۳/۰۰۰
ښوون	۹۰۰	۱/۱۰۰	۲/۴۰۰	۹۰۰

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو وویشل شي، لومړی دې د نوي لوست متن له ځان سره ولولي، بیا دې د هېواد د یو ډول کرنیزو تولیداتو په هکله بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

پوښتنې

۱ ـ کوم ډول کرنیز بوټي زمور په هېواد کې په پراخه اندازه کرل کیږي؟ د هغو په هکله توضیحات ورکړئ.

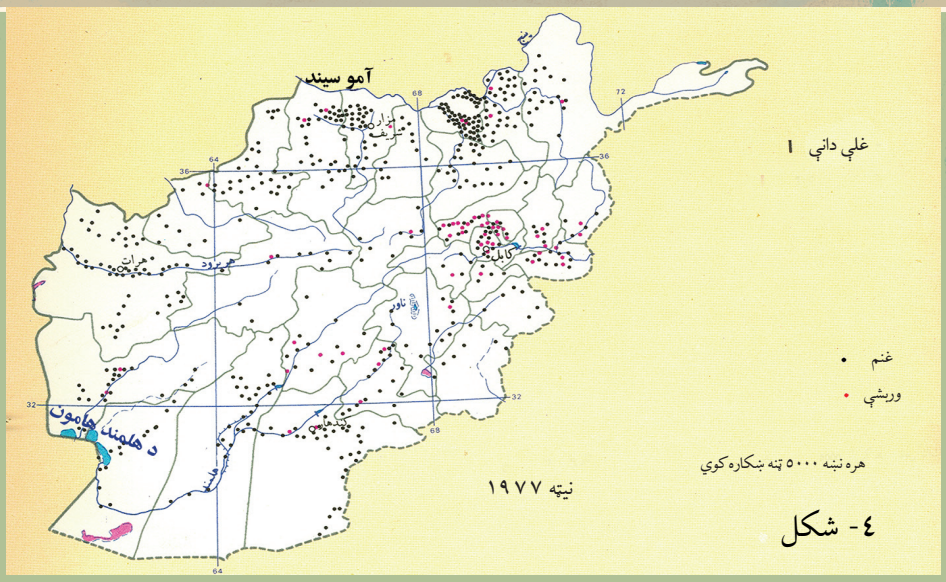
۲ ـ وربجې په خو ډوله دي او د هېواد په کومو سیمو کې او په څه ډول طبیعي شرایطو کې کرل کیږي؟

۳ ـ د هېواد خو ډوله مېوې پیژنئ، د هغو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

٤ـ صنعتي بوټي یعنې څه اوخو ډوله یې پیژنئ، نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسې د اوسیدلو له سیمې څخه کوم ډول کرنیز محصولات ترلاسه کیږي، د هغو په کرلو کې کومې ستونزې تر سترګو کیږي، ستاسې د سیمې کرنه به څرنګه پرمختګ وکړي چې د بزګرانو او د هېواد اقتصاد مو پیاوړی شي. په دې هکله په یوه پاڼه کې لیکنه وکړئ او په ټولګي کې د هغې په هکله خبرې وکړئ.

٤- شکل

نقشهٔ I غلې دانې

تاسې پوهيږئ چې د يو شمېر ونو ـ بوټو (نباتاتو) کرل په ټول هېواد کې امکان لري؟

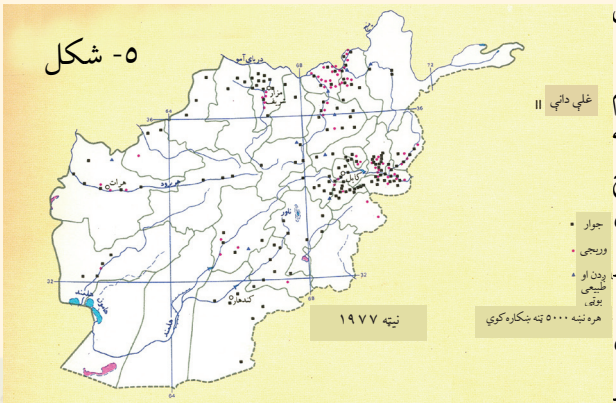
د کرنې جغرافيايي وېش داځرګندوي چې د ونو، بوټو بېلابېل ډولونه او غلې، دانې د هېواد په کومو سيمو کې او ترڅه ډول اقليمي شرايطو لاندې په کوم ډول ځمکو کې کرل کيږي او توليد يې زياتوالی مومي.

لکه چې په مخکښې لوست کې ووېل شول، زمونږ د هېواد غرنی وضعيت ددې لامل شوی دی چې د هېواد په ډيرو سيمو کې په تېره په غرنيو او دښتې سيمو کې کرنه ونه شي.

د هېواد په کرنيزو سيمو کې غلې دانې، سابه او مېوې کرل کيږي. چې ستيپ ځمکې او د ويالو غاړې دي.

د هېواد يوه برخه طبيعي ځنګلونو او څرځايونو نيولې ده. لکه څرنګه چې په (I) نقشه کې ښکاري غنم او وربشې څه ناڅه د هېواد په ټولو سيمو کې کرل کيږي.

که (I I) نقشې ته وکتل شي، جوار زياتره د هېواد په ختيځ او په لږ شمېر نورو سيمو کې کرل کيږي، خو وريجې زياتره په ختيځ او شمال کې کرل کيږي.

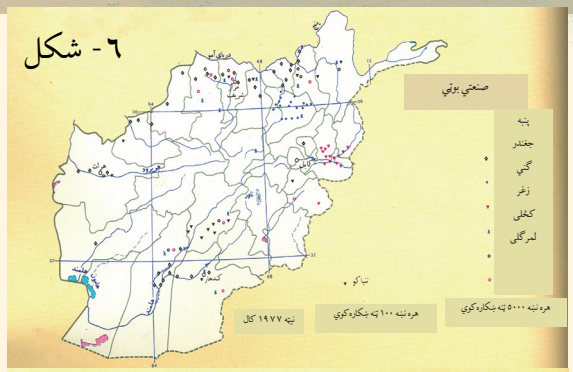
٥- شکل

څرنګه چې په پخواني لوست کې هم ولوستل شول او د صنعتي بوټو په نقشه کې هم ښکاري، پنبه د شمال، لوېديځ او جنوب لوېديځ په ځينو ولايتونو، ګڼي په ختيځ او چغندر زياتره په کندز او بغلان کې کرل کيږي.

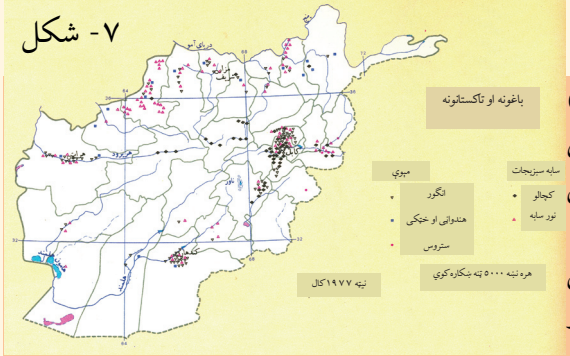
يو شمېر نور صنعتي بوټي لکه لمرګلي، کنځلې او زغر د هېواد بېلابېلو سيمو

کې ځای ځای کرل کیږي.
د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې ښکاري چې پټاټې او نور سابه په خټیځو سیمو، شمال، هرات او کندهار کې ډیر کرل کیږي، میوې، په تېره بیا انګور په کندهار، پروان، هرات، کابل او کاپیسا، سټروس (لکه نارنج، لیمو) زېتون او نور په خټیځ او خټکي او هندوانې په شمالي ولایتونو کې رواج دي.

٦- شکل

٧- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې څلور ډلې شي، لاندې کارونه دې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:
ـ لومړۍ ډله به د غلو ـ دانو د ۱ نقشې له مخې او د مخکښې لوست سره سم، د غنمو او وربشو د کرلو سیمې وښیي او دا به څرګنده کړي چې په نقشه کې هره ځانګړې نښه د څو زره ټنه تولیداتو ښودنه کوي.
ـ دویمه ډله به د وریجو او جوارو د کرلو سیمې د غلو ـ دانو په دریمه ډله به د صنعتي بوټو د کرلو سیمې د صنعتي نباتاتو او څلورمه ډله به د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې د باغونو او تاکستانونو سیمې او د سبو او میوو د تولید سیمې وښیي.

پوښتنې

۱ ـ د کرنې جغرافیایي وېش څه مفهوم لري؟
۲ ـ ولې غنم د هېواد په ټولو سیمو کې کرل کیږي؟ یوازې دوه لاملونه یې ووایئ.
۳ ـ ولې زمور د هېواد په ځینو سیمو کې یو شمېر کرنیز بوټي او د هغو د تولید اندازه لږه ده؟ د هغه لامل (علت) څه دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

تاسې هریو، یو ډول کرنیز بوټي غوره او د لوست له مخې په یوه ولایت کې یې د کلني تولید اندازه اټکل کړئ.

۱، ۴ مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت

۸- شکل د افغانستان د دوه بوکانو لرونکو اوښانو تصویر

زمونږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کیږي؟

د څارویو روزنه او ساتنه زمونږ د خلکو په ژوند کې څومره ارزښت لري؟

مالداري او د څارویو روزنه په افغانستان کې ډېر لرغونتوب لري. کله چې د څارویو ښکار کول مخ په کمښت شول او یا بشپړ ودریدل. خلکو یو نوی ډول ژوند پیل کړ او د څارویو په ساتنه او روزنه بوخت شول. له هغه وخته تر اوسه پورې پیړۍ تېرې شوي دي او خلکو همدغه ډول ژوند ته دوام ورکړی دی.

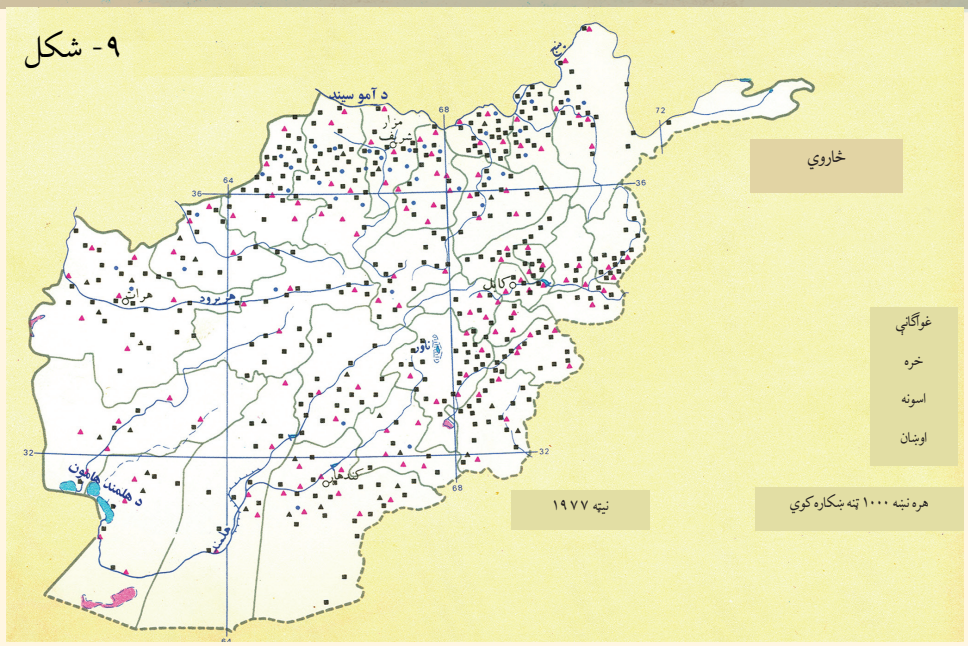
زمونږ د هېواد په ټولو سیمو کې د غرونو لمنو او خاورینو غونډیو د څارویو روزنې او ساتنې ته ډېر غوره شرایط چمتو کړي دي او تر اوسه پورې یې زمونږ یو زیات شمېر وګړي د ژوند په زیاته موده کې په همدغه ډول بوخت کړي دي.

په افغانستان کې په سلوکې د ۸۰ په شاوخوا وګړي په کرنه بوخت دي، هیڅ داسې یو بزګر نشته چې د څارویو په ساتنه بوخت نه وي، سربېره په دې، زمونږ یو شمېر خلک، په تېره بیا کوچیان په بشپړ ډول د څارویو په ساتنه بوخت دي او همدایې د ژوند اړتیاوې پوره کوي.

د څومره والي او څرنګوالي له پلوه د څارویو د روزنې یا مالداري ارزښت په دې کې دی چې زمونږ د خلکو د اقتصاد په پرمختیا کې مهم رول لري.

د څارویو د تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص عاید په سلوکې ۷ ـ ۱۰ پورې برخه جوړوي. سربېره پردې خلک د څارویو څخه د کار ځواک د تولید، باروړلو، د پوستکي د ترلاسه کولو، وړیو او نورو

۹- شکل

لپاره هم کار اخلي. د خاروبو يو شمېر محصولات لکه وړی، د پسونو او غويانو پوستکي، قره قل پوستکي او کولمې د خپلې بېې له پلوه د هېواد د صادراتو په سلوکې ۱۰ ـ ۲۰ برخې جوړوي.

همدارنګه د غالیو صادرات او د وړيو صنايع، پوستين باب او د پوستکو صنايع هم د افغانستان په صادراتو کې د پام وړ برخه لري. له دې پرته په هېواد کې د اړتيا وړ غوښه او شيدې چې اندازه يې په يوه کال کې د هر وګړي لپاره په ترتيب سره له ۱۱.۵ تر ۶۰ کيلوګرام اټکل شوې ده، له کورنيو سرچينو چمتو کيږي.

د يادولو وړ ده چې خلوېښت کلنو جګړو او وچکالی مالدارانو او د خاروبو ساتنې ته هم زيان اړولی، ددې ترڅنګ د کال په سړو شپو ـ ورځو کې د غوره غوجلو نشتوالی او د بسيا پاکو اوبو کمښت هم د خاروبو په مړينه اغيزه لري چې اندازه يې هر کال په سلوکې ۳۰ ته رسيږي.

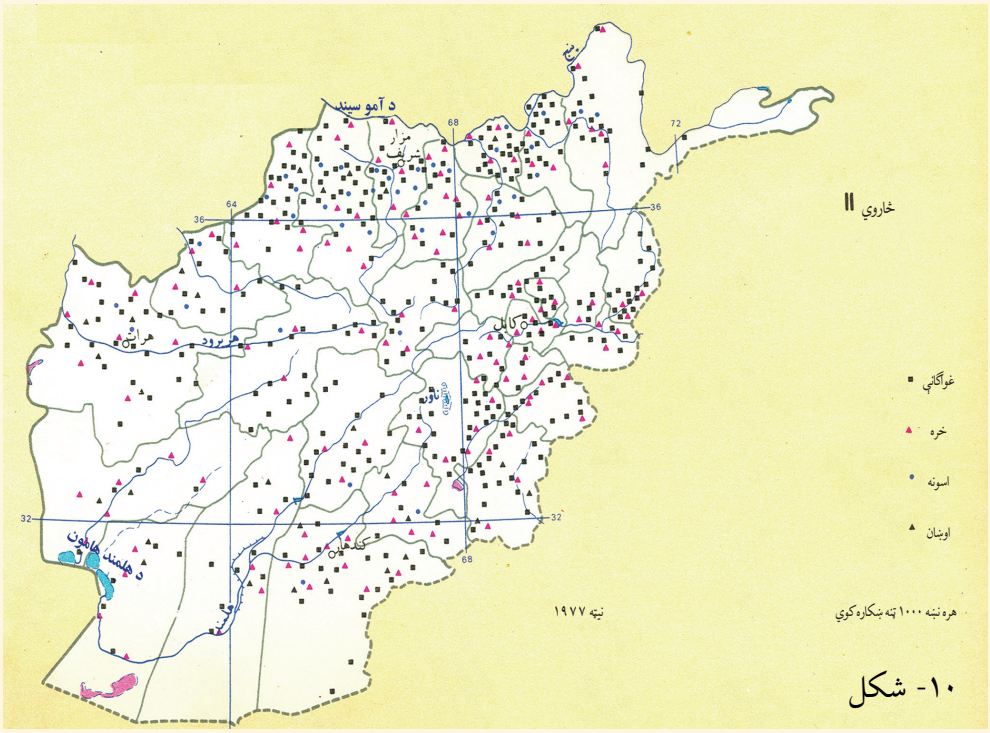
د کورنيو خاروبو ډولونه او د هغو جغرافيايي وېش

هغه کورني خاروي چې بزګران او مالداران يې ساتي دادي: پسونه، غواوې، وزې، خره، اوښان، اسونه، کچرې او کورني چرګان. د کورنيو خاروبو په ډله کې تر ټولو زيات قره قل پسونه او عادي پسونه د هېواد په اقتصاد کې ډېر غوره ارزښت لري او د خاروبو د محصولاتو په صادراتو کې يې برخه ډېره ده.

لکه چې د خاروبو روزنې په (I) نقشه کې ښکاري، د پسونو روزنه څه ناڅه د هېواد په ټولو برخو

کې ترسترګو کیږي، خو قره قل پسونه یوازې په شمالي ولایتونو کې له بدخشان څخه تر هرات پورې پراختیا لري. وزې هم په ټول هېواد کې روزل کیږي.

که چیرې د څارویو روزنې (I I) نقشې ته ځیر شو، نور څارويي لکه غواګانې، خره، اسونه او اوښان څه ناڅه د هېواد په ټولو ولایتونو کې روزل کیږي.

۱۰- شکل

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وويشل شي، لاندې دندې دې پرمخ بوځي او د هغو پايلې دې د ډلې استازي په ټولګي کې خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي:

۱. د نوي لوست متن دې ورو ولولي او بيا دې د مالداري په ارزښت خبرې وکړي.

۲. د لوست متن او د ځارويو روزنې (I) نقشې ته دې وګوري، د پسونو، قره قل پسونو او د وزو د روزنې د جغرافيايي وېش په هکله دې معلومات ورکړي.

۳. د نوي لوست متن او د ځارويو د روزنې (I I) نقشه دې وګوري د غواګانو، خرو، آسونو او اوښانو د روزنې او ساتنې سيمې دې په نښه کړي.

پوښتنې

۱. مالداري زمونږ د هېوادوالو په ژوند او اقتصاد کې څه ارزښت لري؟ څرګند يې کړئ.

۲. د کوم ډول کورنيو ځارويو روزنه او ساتنه زمونږ په هېواد کې دود ده؟ نوم يې واخلئ.

۳. له محصولاتو پرته د کومو ځارويو له ځواک څخه د کومو کارونو په ترسره کولو کې کار اخېستل کيږي؟ توضيح يې کړئ.

٤. هغه محصولات چې له ځارويو ترلاسه کيږي، کوم دي؟ له هغو څخه په څه شي کې کار اخېستل کيږي او له صنعتي کېدلو څخه وروسته د ځارويو د کوم محصول ارزښت اوچتيدلای شي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

له سرچينو نه په کار اخېستلو سره د کوچيانو د ژوند، کار، د هغوی د ځارويو روزنې او د هغوی د ستونزو په هکله يوه مقاله وليکئ.

۱، ۵ د مالداری لارې چارې

۱۱- شکل: دهېواد په شمال کې سیند ته نږدې د څارویو یوه رمه

زمونږ په هېواد کې د څارویو ساتنه او روزنه په څه ډول پرمخ وړل کیږي؟

الف ـ لرغونې او دودیزه طریقه (لارې چارې)

لکه څنګه چې مخکې لوست کې مو د مالداری د ارزښت په هکله معلومات ترلاسه کړل، زمونږ یو زیات شمېر هېوادوال د څارویو د ساتنې له لارې خپل ژوند پرمخ بیایي، همدارنګه د څارویو ساتل د هېواد لویه عایداتي سرچینه ده. مالداري په دودیزه او عنعنوي بڼه له ډیر پخوا راهیسې زمونږ په هېواد کې رواج ده. کوچي مالداران د ډیرو زیاتو کړاوونو په ګاللو سره د کال په اوږدو کې د خپلو څارویو د څرولو په خاطر له یوه څړځای څخه تر بل پورې د تګ په حال کې وي او په وښه لرونکو پراخو څړ ځایونو کې په دودیز ډول د هېواد په بیلابیلو برخو کې د څارویو په ساتنه بوخت وي.

د دودیزې مالداری لویې ستونزې دادي: وچکالي، د څښلو د اوبو کمښت، د ناپاکه اوبو څښل، په ژمي کې د سرینا نه لرل، د حیواني ناروغیو په وړاندې د څارویو نه ساتل، د وقایې په خاطر له حیواني کلینیکونو او فارمونو سره د دوی د اړیکو نشتوالی، د ناروغو څارویو په درملنه کې ستونزې او د اصلاح شوو نسلونو خواته نه پاملرنه او نورې ستونزې.

ب ـ عصري او پرمختللې طریقه

په افغانستان کې په عصري او فني ډول د څارویو روزنه او تکثیر په ۱۳۱۲ هـ ل کال کې پیل شو.

په ۱۳۱۵ هـ ل کال د لومړي ځل لپاره په کابل کې د ناروغو څارویو د درملنې لپاره لومړنی حیواني کلینیک جوړ شو چې موخه یې د دولتي څارویو په تېره بیا د عسکري قطعاتو اسونو او د یو شمېر

مراجعینو د څارویو درملنه وه. په ۱۳۲۳ هـ ل کال کې په بدخشان او د هغه وخت د قطغن په ولایت کې په غواګانو کې وژونکې ناروغي خپره شوه چې ډیر زیات زیان یې اړولی و. له هغه مهال را وروسته د وترنرۍ خدمتونو د پراختیا لوري ته پاملرنه وشوه او د ۱۳٤٥ هـ ل کال تر پای پورې په بیلابیلو ولایتونو کې نهه کلینیکونه جوړ شول او په ۱۳۵۳ هـ ل کې یې شمېر ۱٦ ته لوړ شو. په اوسني وخت کې په هېواد کې د وترنري علومو پوهنځیو شمېر زیات شوی دی او د حیواني کلینیکونو جوړولوته هم پاملرنه ډیره شوې ده، خو بیاهم د پرسونل او لازمو وسایلو د نشتوالي له کبله ستونزې شته، نو ځکه د څارویو د مړینې شمېر هم ډیر دی.

د عصري او پرمختللې مالدارۍ او د څارویو د محصولاتو د زیاتولو مهم ټکی دادي:

۱۲- شکل

- د پوره اندازې وښو چمتو کول او د څارویو خوراک ته ښه پاملرنه.
- د حیواني ناروغیو په وړاندې د څارویو ساتنه.
- د زراعتي اصلاح شوو نسلونو ترویج او ډیرښت.
- د حیواني کلینیکونو او فارمونو تاسیس او زیاتول.
- د منظمې اداري او غوره منجمنت شتوالی.

د ټولګي دننه فعالیت

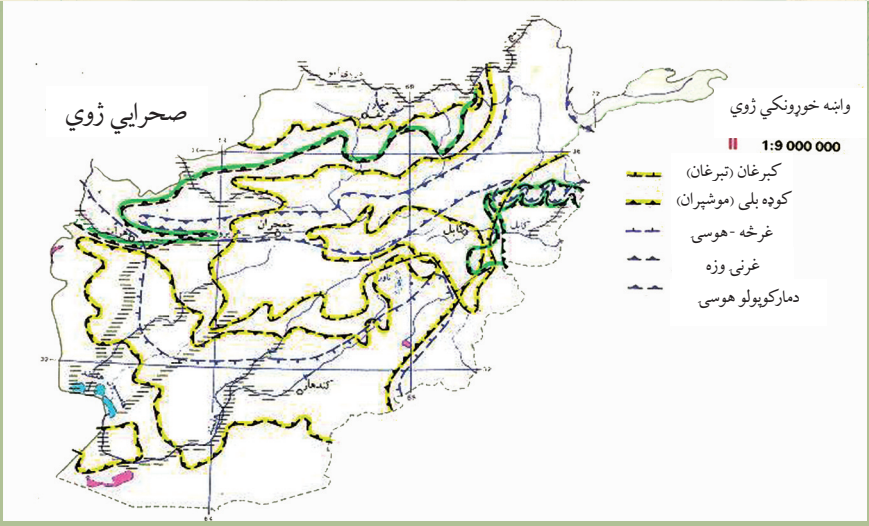
زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړۍ ډله دې د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتلو سره د دودیزې او پخوانۍ مالدارۍ په اړه او دویمه ډله دې د مالدارۍ د نوې او پرمختللې بڼې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې د خپلو ټولو ټولګیوالو تر مخې تشریح کړي.

پوښتنې

۱. د دودیزې مالدارۍ ستوتزې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.
۲. د څارویو د روزنې عصري او فني بڼه کومه یوه ده، معلومات ورکړئ.
۳. کوم لاملونه (علتونه) د مالدارۍ د پرمختګ او د محصولاتو د زیاتیدو سبب کیدای شي؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د یوه څارويو اویاهم د یوه حیواني کلینیک تصویر چمتو کړئ او په بل ساعت کې د هغه په هکله خبرې وکړئ.

۱۳- شکل: واښه خوړونکي ژوي

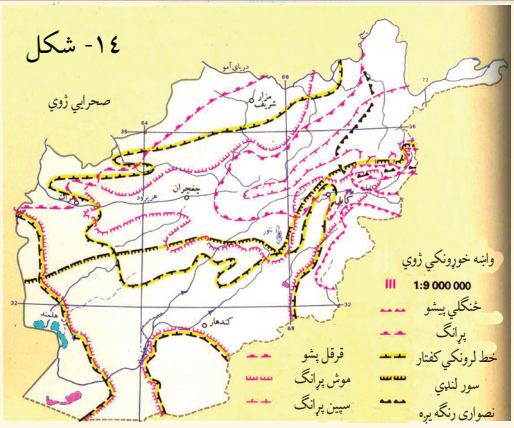
د وحشي ژويو نقشې ته وګورئ زمونږ په هېواد کې کوم ډول واښه خوړونکي او غوښه خوړونکي ژوي شته؟

ژوي د چاپېريال د يوې مهمې ارزښتمنې ښکارندې (پديدې) په توګه په طبيعي بيارغاونه باندې ژوره اغيزه لري. په طبيعت کې، په تېره بيا په ځنګلونو کې بيلابيل ژوي ژوند کوي چې هريو يې ځانګړې اهميت لري. د هغو ژويو ارزښت چې په ځنګلونو او څړځايونو کې اوسيږي، د ګرځندويانو (توريستانو يا سيلانيانو) د رابللو، ښکارکولو، د هغوی د پوستکي د ارزښت او د طبيعت د توازن له مخې ډېر اوچت دی. ددغو ژويو په ژوند او پايښت کې د انسانانو د فعاليت اغېزه ډېره ژوره ده او د هغوی ښکارکول او په پټنځايونو کې يې لاس وهنه د هغوی ژوند له خطر سره مخامخ کوي. انسان د ځنګلونو په وهلو، د کورنيو څارويو په څرولو، د وښو او د سوځولو په خاطر د ونو بوټو په پرې کولو سره وحشي ژويو ته ګواښ پيښوي.

د افغانستان طبيعي جوړښت چې ډېره برخه يې غرونه دي، په تېره بيا د هندوکش لړۍ چې زياتې لوړې ـ ژورې او شګلنې لمنې او ډاګونه لري، د ژويو لپاره يې جغرافيايي ارزښت رامنځته کړی دی او د ژوند او ژويو ډول ډول والی يې پياوړی کړی دی. زمونږ په هېواد کې د ځمکې د جوړښت، اقليمي شرايطو او خوراکي توکو د پيداکېدو له مخې د بيلابيلو ژويو او الوتونکو لپاره د ژوند غوره چاپېريالونه رامنځته شوي دي چې يو شمېر يې دادي:

ـ ذوحياتين او څښيدونکي لکه: څرمښکی، سمسپره، چنګاښ، مار او نور. په افغانستان کې يوازې د مار ۲۷ ډولونه پيژندل شوي دي. اووه ډوله يې زهري دي چې دوه ډوله يې کبرا او پنځه ډوله يې افعي ماران دي.

ـ تي لرونکي ژوي: چې ۱۲۰ ډولونه يې په افغانستان کې پيژندل شوي، خو له بده مرغه زيات شمېر

يې اوس د له منځه تلو په حال کې دي لکه:

- پرانګ چې د پامير په لوړو درو او مرغاب کې ليدل شوی و.
- سورلنډيان چې د هېواد مرکزي سيمو کې ژوند کوي.
- ليوان، سرې ګيدړې، غرنۍ پيشوګانې او کوچنۍ وحشي پيشوګانې چې په ټول هېواد کې شته.
- يږې چې هم په غرنيو سيمو او هم په څنګلونو کې اوسيږي.
- همدارنګه د مارکوپولو پسونه، هوسۍ، مارخور وزې او نور چې هريو يې د يادولو وړ دي او د افغانستان په بيلابيلو سيمو کې ژوند کوي.

يوه سروې چې زمونږ په هېواد کې ترسره شوې وه، په هغې کې د هېواد په بيلابيلو سيمو کې د الوتونکو ۳۰۰ بيلابيل ډولونه پيژندل شوي وو چې په هغو کې د دښتو، څنګلونو او اوبو بيلابيل الوتونکي يادولای شو چې تر ټولو نامتو يې زانې، ډنګ، مارغه،طوطي، کارغه، بابښه، توتکی، چنچنې، پتکه او نوردي.

د ټولګي دننه فعاليت

لاندې جدول په خپلو کتابچو کې د لوست له متن او نقشو څخه بشپړ کړئ.

واښه خوړونکي ژوي	غرنۍ وزې						
غوښه خوړونکي ژوي	پرانګ						

پوښتنې

۱ ـ د وحشي ژويو ژوند او شتوالی له کومو ګواښونو سره مخامخ دی؟ توضيح يې کړئ.
۲ ـ څو ډوله الوتونکي، تي لرونکي او څښيدونکي ژوي چې پيژنئ، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

په طبيعت کې د الوتونکو او وحشي ژويو د ارزښت په هکله او هغه ګواښ چې دوی ورسره مخامخ دي او داچې څرنګه بايد د هغو ساتنه او څارنه وشي يوه مقاله پرې وليکئ.

۱، ۷ د کرنې او مالدارۍ څرنګوالی

۱۵ شکل
په افغانستان کې د کرنې او مالدارۍ وضعیت څه ډول دی؟

ددغه څپرکي په لوستونو کې تاسې د افغانستان له کرنې او مالدارۍ سره آشنا شوئ.
ددې څپرکي په پای کې غواړو چې په خپل هېواد کې د کرنې او مالدارۍ پر وضعیت یوه کتنه وکړو:
افغانستان یو کرنیز هېواد دی. اصلاً هغه هېوادونه چې زیات شمېر خلک یې په کرنه بوخت دي، پرمختللي نه بلل کیږي. افغانستان چې یو پرمختیایي هېواد دی، زیاتره وګړي یې په سیده او څۀ هم په ناسیده توګه خپلې د ژوند اړتیاوې له کرنې او مالدارۍ څخه پوره کوي.
سره له دې چې د افغانستان اقتصاد په څو وروستیو کلونو کې ښه شوی او وده یې موندلې، خوبیاهم دغې ودې لوړه او بیوزلي له منځه نه دي وړي. په اوسني وخت کې شپږنیم میلیونه وګړي نه شي کولای خپلې ورځنۍ ډیرې لږې خوراکي اړتیاوې پوره کړي.
په سلوکې ۲٤ کورنۍ هره ورځ ډیر لږ خوراکي لګښت لري او د ټول هېواد په سلوکې ۳۰ نفوس د خپلې اړتیا څخه لږ خوراکي توکي مصرفوي. په سلوکې ٤۰ له درې کلنۍ څخه د ټیټ عمر ماشومان د وزن په کمښت (خوارځواکی) باندې اخته دي او په سلوکې ٦.۷ یې له همدې امله مري. په ټولیزه توګه د هېواد په سلوکې ٤٤ وګړي په بیلابیلو کچو د خوراکي توکو ستونزه لري.
که چیرې د افغانستان له اوبو او ځمکې څخه سمه ګټه واخیستل شي، زمونږ د کرنې او د څارویو محصولات به څو څو ځله زیات شي، نه یوازې دا چې کورنۍ اړتیاوې به مو بشپړې شي، بلکې

۱۶- شکل: په انځور کې یو سړی لیدل کیږي چې غنم ریبي

د کرنیزو محصولاتو د صنایعو او د هېواد د صادراتو په وده کې به هم بنسټیز رول ترسره کړي.

هغه لاملونه (عوامل) چې د هېواد د کرنې او مالداری د چارو په پرمختګ، پراختیا او یا هم د هغو په محدودیت اغیزه لري، هغه طبیعي (لکه اقلیم، د ځمکې جوړښت او خاوره)، بشري (لکه، کارځواک او د کارګرانو تخنیکي کچه، فني او د بزګرانو خبرتیا او پوهه) اقتصادي (لکه پانګه، د خرڅلاو بازار، حمل او نقل او نور) او په پای کې سیاسي لامل یعنې د حکومت سیاست دی.

له طبیعي لاملونو څخه یوهم اقلیم دی چې د کرنیزو توکو په څومره والي او څرنګوالي سیده اغیزه لري. د هوا د سوړوالي او اوږده ژمي له امله د هېواد په ځینو لوړو سیمو لکه په کابل، ګردېز، غزني او یو شمېر مرکزي ولایتونو کې کرنه یوازې په یو فصل کې کیږي.

- د اوربښت کمښت او د اوبو نشتوالی هم د هېواد کرنې ته ډېر زیان اړوي.
- په هېواد کې د اوبولګولو سیستم ښه پرمختګ نه دی کړی، د افغانستان د سیندونو د اوبو جریان په کره توګه نه دی څیړل شوی او نه یې هم له اوبو څخه سمه استفاده کیږي، همدارنګه د اوبو لګولو ډیرې آسانتیاوې یا د بزګر په مټ یاهم د سیمه ییزو موادو په واسطه ترسره کیږي.
- د کرنې په برخه کې پانګه اچونه هم کمزورې ده او تر اوسه پورې دهېواد په ډیرو هغو سیمو کې چې کرنه یې اوبو لګولوته اړتیا لري، د اوبو ذخیره کولو بندونه، نه لري او د پام وړ ویالو جوړولو او د کانالونو کیندلوته پاملرنه، نه ده شوې.

بزګران او مالداران هم داسې پوره پانګه نه لري چې د خپلې مالداری او کرنې بڼه ښه او عصري کړي او اصلاح شوي کرنیز تخمونه، د ناروغیو او افاتو ضد درمل، کیمیاوي سرې او کرنیز ماشینونه ورباندې واخلي.

په ټولیزه توګه ویلی شو چې په افغانستان کې کرنه او مالداري تر ډیره پورې په دودیزه بڼه پرمخ وړل کیږي چې د کرنیزو چارو لویه موخه یوازې د بزګر د کورنۍ د اړتیا بشپړول دي.

په کار ده چې کرنه او مالداري په عصري او پرمختللې بڼه ترسره شي، د اوبو لګولو سیستم باید منظم شي او د هغه نور پرمختګ او ښه والی هم په پام کې ونیول شي، باید د کرنې او مالداری فارمونه او د څارویو روغتیایي کلینیکونه پراخه شي، د کروندې او مارکیټ ترمنځ غځېدلې لارې جوړې او فابریکې او صنعتي مرکزونه باید کرنیز توکي په صنعتي محصولاتو واړوي او د توکو ارزښت او کیفیت ښه کړي او دې ډول صنعتي مرکزونو ته پراختیا ورکړل شي. له دې پرته د کرنې او مالداری برخې ته د پانګې اچونې د پاملرنې د را اړولو په خاطر باید د منځنۍ او اوږدې مودې پرمختیایي پلانونه عملي شي، طبیعي سرچینې، څرځایونه او ځنګلونه باید وساتل شي او له هغو څخه په دایمي او معقوله توګه ګټه واخیستل شي.

۱۷- شکل

۱۸- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي او د ښاغلي ښوونکي د لارښوونې سره سم دې د کرنې او مالداری د ستونزو په هکله او دا چې په څه ډول باید دغه ستونزې له منځه یوړل شي، بحث وکړي او د ډلې استازی د خپل بحث پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ ـ په هېواد کې کوم لاملونه د کرنې او مالداری د پرمختګ خنډ ګرځیدلي، نوم یې واخلئ.

۲ـ خرنګه کولای شو په هېواد کې د کرنې او مالداری حالت ښه کړو، توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لومړي څېړکي مهم ټکي او لنډیز ولیکئ او بیا یې ټولګي ته وړاندې کړئ.

دویم څپرکی
انرژي او کانونه

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او د هغې اهمیت
- د انرژۍ د نوي کېدو او نه نوي کېدو وړ سرچینې.
- برېښنا
  - د اوبو برېښنا
  - حرارتي برېښنا
- د ډبرو سکاره او زمونږ په هېواد کې د هغو کانونه
  - د صوف دری د ډبرو سکرو کان
  - د آشپشتې د ډبرو سکرو کان
  - د کرکر د ډبرو سکرو کان
  - د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان
- نفت او ګاز
  - نفت
  - ګاز
- د هېواد نفت لرونکې حوزې
- فلزات
- د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهمیت
- د ودانۍ د ډبرو کانونه
- قیمتي ډبرې
  - الماس
  - لاجورد
  - لعل
  - زمرد
- د کانونو او انرژۍ د حالت څېړنه

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسېږي:

- زده کوونکي به د بشر په ژوند کې د انرژۍ په اهميت پوه شي.
- د هېواد د انرژۍ له منابعو او د هغو له اندازې څخه به خبر شي.
- په اقتصادي برخه کې به د فلزاتو پر اهميت وپوهيږي.
- د هېواد د فلزاتو او کانونو په هکله به معلومات تر لاسه کړي.
- د ودانيو جوړولو د ډبرو د کانونو او د هغو د اقتصادي اهميت په هکله به پوه شي.
- د هېواد کريمه احجار (قيمتي ډبرې) کانونه او د هغو اقتصادي ارزښت به وپيژني.

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي موخو ته ورسيږي:

- زده کوونکي به وکولای شي چې د انرژۍ اهميت بيان کړي.
- د انرژۍ د ډولونو نومونه به واخېستلای شي.
- د فلزاتو اقتصادي اهميت به بيان او د هغو د کارولو مهم ځايونه به توضيح کړي.
- د هېواد د فلزاتو مهم کانونه به د نقشې پرمخ وښودلای شي.
- د ودانيو او ګرانبيه تيږو کانونه به وپيژندلای شي.
- د ودانيو د تيږو اقتصادي اهميت به توضيح کړي.

۱۹- شکل: د لمريز اوبه تودوونکي (کلکتور) انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهيږئ؟

انرژي هغه ځواک يا قوت دی چې د هغې په وسيله په صنايعو، ماشينونو او صنعتي توليداتو کې خوځښت را منځته کيږي.

زمونږ په هېواد افغانستان کې د انرژۍ زياتې سرچينې شته چې د ځمکې پرمخ او تر ځمکې لاندې موندل کيږي.

په اوسني وخت کې د افغانستان صنايع انرژۍ ته اړتيا لري، چې لوی او کوچني ماشينونه وګرځوي.

د يوې ټولنې د پرمختګ لپاره انرژي ډېر اهميت لري، سوداګري، صنعت، لېږد او را لېږد او نورې حياتي چارې نېغ په نېغه په انرژۍ پورې تړلي دي.

د انرژۍ مهمې سرچينې د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اوبه ، باد، لمر او نورې دي.

ـ په افغانستان کې د ډبروسکاره په تېره بيا په اوسني وخت کې انرژۍ يوه مهمه سرچينه ده، او د انرژۍ نورې سرچينې لکه نفت او ګاز قيمتي دي، نو ځکه د ډبرو سکاره د انرژۍ د يوې نسبتا ارزانه سرچينې په توګه د ارزښت وړ دي.

د ډبرو سکرو يوه برخه په صنعت کې او نورې برخې يې د سون توکو په توګه په کاريږي، نفت هم زمونږ په هېواد کې د انرژۍ د توليد د يوې سرچينې په توګه ځانګړي ارزښت لري.

ـ هغه ځيرنې چې د نفتو د پلټنې په برخه کې له ۱۳۱۵ هـ ل کال څخه راپدې خوا د افغاني او بهرنيو جيولوجيستانو له خوا ترسره شوي دي، په ډاګه کوي چې د هېواد په ډيرو سيمو په ځانګړې توګه، لکه: د شمال په برخو، لويديځ او جنوب لويديځ کې د نفتو زيرمې شته.

ـ د انرژۍ د توليد يوه بله سرچينه طبيعي ګاز دی. طبيعي ګاز په افغانستان کې له مهمو زيرمو څخه شمېرل

کیږي چې په هېواد کې دننه د لګښت او بهرته د صادرولو له مخې لوړ ارزښت لري. د کورونو له روښانولو او تودولو پرته په پخلي او د صنعتي کارځایونو په کار اچولو کې هم اهمیت لري زمونږ په هېواد کې د اوبو له سرچینو د برېښنا انرژي ترلاسه کیږي، له برېښنا څخه د کورونو په روښانه کولو، پخلي او د برقي وسایلو په کار اچولو کې کار اخېستل کیږي. زمونږ په هېواد کې د انرژۍ یو شمېر نور ډولونه هم شته، چې په ځینو کارځایونو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي، ممکن په راتلونکي کې به په ټول افغانستان کې دود شي لکه:

۲۰- شکل: د سولر انرژۍ انځور چې په هغه سره د لمر انرژي زیرمه کیږي

د لمریزې برېښنا Solar Energy دستګاوې لمریز پمپونه، د اوبو لګولو لمریز پمپونه او لمریز څراغونه، چې د لمر له انرژۍ څخه کار اخلي. د اوبو او انرژي وزارت په پام کې لري چې د اقتصادي امکاناتو په نظر کې نیولو سره د کونړ او کوکچې په سیندونو باندې د اوبو د برېښنا بندونه جوړ کړي.

له هغې انرژۍ څخه د کار اخېستلو اغیزمنتوب چې طبیعي نوې کیدونکې سرچینې لري، لکه لمر، اوبه او باد د سکرو او تیلو د لګښت په برخه کې سپما رامنځته کوي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د انرژۍ او دویمه ډله دې په ورځني ژوند کې د انرژۍ د اهمیت په هکله خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پایله به نوروته ووایي.

پوښتنې

۱. انرژي تعریف کړئ او دهغې مهمې سرچینې وښیئ.

۲. ولې د ډبرو سکاره د انرژۍ له مهمو توکیو څخه شمېرل کیږي؟

۳. د برېښنا د انرژۍ په تولید کې د اوبو د اهمیت په هکله معلومات ورکړئ.

٤. د انرژۍ اهمیت څرګند کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

تاسې په تېره شپه ـ ورځ کې له کوم ډول انرژۍ څخه کار اخېستی دی، د هغې په هکله معلومات ورکړئ چې له کومې سرچینې څخه ترلاسه، چیرته تولید او په څه ډول ستاسو په واک کې راغلې، په یوه پاڼه کې یې ولیکئ.

۲،۲ د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې (منابع)

۲۱- شکل: د سولر انرژي يا لمريز پ بربښنا يو انځور

د انرژۍ په هکله څه پوهيږي؟

د انرژۍ د نوي کيدو او نه نوي کيدو وړ سرچينې څه مفهوم لري؟

په طبيعت کې د انرژۍ دوه ډوله سرچينې شته: د انرژۍ هغه منابع (سرچينې) چې نوې کيږي او د انرژۍ هغه سرچينې چې د نوي کيدو وړتيا نه لري. دلته يې دواړه ډولونه په تفصيل سره لولو:

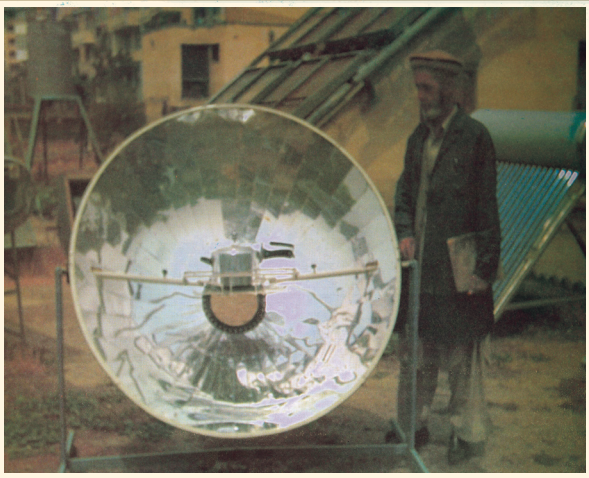
د انرژۍ د توليد د نوي کيدو وړ سرچينې هغو سرچينوته ويل کيږي چې په طبيعت کې په پوره اندازې سره موندل کيږي لکه اوبه، باد او لمر چې تل زمونږ په چاپېريال کې شته، پای ته نه رسېدونکې دي او بيا نوي کيږي.

د انرژۍ نه نوي کيدونکې منابع يا سرچينې هغو سرچينوته ويل کيږي چې وروسته تر يوې مودې د هغو زيرمې پای ته رسيږي لکه د ډبرو د سکرو، نفتو، اوګازو زيرمې، چې وروسته له يوې مودې څخه يې په کانونو کې زيرمې پای ته رسيږي او انسان نه شي کولای چې تل او پرله پسې توګه ورڅخه کار واخلي. حرارتي انرژۍ چې د ډبرو سکرو، نفتو اوګازو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي، د چاپېريال د ککړتيا او د ځمکې د ډيرو تودیدو لامل ګرځي.

زمونږ په هيوا د کې د انرژۍ دغه دواړه ډوله سرچينې لکه نوې کيدونکې او نه نوې کيدونکې تر کار لاندې دي.

په افغانستان کې ددې ترڅنګ چې د ډبرو د سکرو، نفتو اوګازو له نه نوي کيدونکو سرچينو څخه کار اخيستل کيږي، د انرژۍ د نوي کيدونکو سرچينو څخه هم کار اخيستل کيږي چې په دې کې يوهم اوبه د انرژۍ د نوی کيدونکو سرچينو يوه مهمه سرچينه ده.

هغه سيندونه چې مخ په ځوړ دي، د بربښنا د ترلاسه کولو لپاره ډيرې غوره سرچينې شمېرل کيږي چې د بندونو په جوړولو او د توربين په لګولو سره له هغو څخه بربښنا ترلاسه کولای شو.

۲۲- شکل د لمریز دیګي انځور

له اوبو څخه ترلاسه کیدونکې برېښنا د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه ارزانه ده. د اوبو برېښنا څکه ارزانه په لاس راځي چې د اوبو د دایمي جریان څخه تولیدیږي. د برېښنا د تولید بله سرچینه باد دی. زمونږ د هېواد په ځینو سیمو کې له باد څخه په ازمایښتي بڼه د برېښنا ترلاسه کول پیل شوي دي، ممکن په راتلونکې کې په ټول هېواد کې پراختیا وموميد برېښنا د تولید بله سرچینه لمر دی چې په دې لړ کې لمریز کولکتورونه (اوبه اېشوونکې)، لمریز څراغونه، د پخلي دیګونه او نور یادولای شو، چې له لمر څخه په کار اخېستو سره یې ډېرې غوره پایلې ترلاسه شوي دي. د لمریزو کولکتورونو څخه په کار اخېستلو سره زمونږ په هېواد کې هم د برېښنا په لګښت کې سپما کیږي او هم د چاپېریال د ککړتیا مخه نیول کیږي: په اوسني وخت کې د هېواد په ځینو ولایتونو کې د لمر له انرژۍ څخه کار اخېستل پیل شوي دي او کار ورباندې روان دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي. لومړۍ ډله دې د انرژۍ په نوي کیدونکو سرچینو او دویمه ډله دې د انرژۍ په نه نوي کیدونکو سرچینو باندې خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پایله نوروته هم ووایي.

پوښتنې

۱. د ډبرو سکرو، نفتو او ګازو سرچینوته ولې د انرژۍ نه نوی کیدونکې سرچینې وایي.

۲. د انرژۍ د بیلابیلو سرچینو نوم واخلئ.

۳. د انرژۍ کومو سرچینوته نه نوې کیدونکې سرچینې وایي ناسم ځواب په نښه کړئ.

الف. اوبه ب. د ډبرو سکاره ج. باد د. لمر

٤. نوې کیدونکی او نه نوې کیدونکی انرژي یو بل سره څه توپیر لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

که چېرې ستاسې د اوسیدو په سیمه کې د انرژۍ د نوې کیدو وړ سرچینې څخه کار اخېستل کیږي، د هغې په هکله چې تولید شوې انرژي له کومې سرچینې څخه ترلاسه کیږي او څرنګه تولیدیږي، معلومات راټول کړئ او خپلو ټولګیوالوته یې ووایاست.

۲۳- شکل د سروبي د برېښنا د فابريکې تصوير

په افغانستان کې له برېښنا څخه د کومې موخې لپاره کار اخېستل کيږي؟

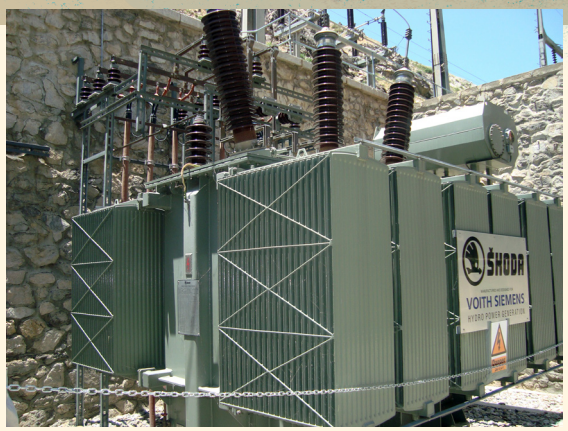
له برېښنا څخه د مهمې سرچينې په توګه په ټولو صنعتي او اقتصادي چارو، د ښارونو او کورونو په روښانه کولو او برقي وسايلو کې کار اخېستل کيږي. زمونږ په هېواد کې له برېښنا څخه کار اخېستل د شلمې پيړۍ له لومړۍ نيمايي څخه پيل شوی دی او په صنعت او ټولنه کې يې ژور بدلون راوستی دی.

په افغانستان کې لومړی ځل د امير عبدالرحمن خان د سلطنت پرمهال د برېښنا يوې کوچنۍ کارخانې په کار پيل وکړ چې د يوې ډينمو په بڼه وه او يوازې څلوېښت څراغونه يې روښانه کول. دغې ډاينمو په ۱۲۷۲ هـ . ل کال په کار پيل وکړ او د ارګ د روښانه کولو لپاره ورځخه کار اخېستل کيده.

ورپسې په ۱۲۷۵ – ۱۲۷۷ هـ . ل کې يو شمېر نورې د برېښنا کوچنۍ دستګاوې چې د براس په انرژۍ يې کار کاوه، يو په بل پسې په کار ولويدې. په ۱۲۹۰ هـ . ل کې په جلال آباد کې د ۱۹ کيلوواټو په قدرت د برېښنا يو ماشين د براس په واسطه په کار پيل وکړ او ورپسې په پغمان کې په ۱۲۹۶ هـ . ل کال کې د ۱۵ کيلوواټو په وړ تيا له براس څخه د برېښنا د توليد يوه کوچنۍ دستګاه په کار واچول شوه.

په افغانستان کې د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره د برېښنا له بندونو څخه هم کار اخېستل کيږي. د برېښنا هغه بندونه چې په هېواد کې جوړ شوي دي، له څلوېښتو کلونو را په دې خوا يې کوم پرمختګ نه دی کړی، نو ځکه د هېواد اوسنۍ اړتيا نه شي پوره کولای.

په اوسني وخت کې چې د ښارونو نفوس ډير زيات شوی دی. برېښنا ته د خلکو ورځ په ورځ زياتېدونکې اړتيا هم ډيره شوې ده. د برېښنا د ماستر پلان له مخې، افغانستان د ۲۴۰۰۰ ميګاواټه برېښنا وړتيا لري،

۲٤- شکل د سروبي د برېښنا دفابریکې تصویر

چې په هغې کې ۲۳۰۰۰ میګاواټه یې د اوبو برېښنا او پاتې نوره یې حرارتي برېښنا ده چې د طبیعي ګاز، د ډبرو سکرو او نفتو له سرچینو څخه یې ترلاسه کول په پام کې نیول شوي دي. د هغې تولیدول او پرمختګ ډیرې زیاتې پانګې ته اړتیا لري. افغانستان د برېښنا د انرژۍ د تولید د چټکوالي سره سره، د نړۍ اوګاونډیو هېوادو پرتله وروسته پاتې دی.

په ۱۹۷٦ م کال کې په نړۍ کې په منځنۍ توګه په یوه ساعت کې د برېښنا د سړي سر تولید اندازه ۱۷۱٤ کیلوواټه وه، په همدې کال کې په افغانستان کې د هرتن لپاره د برېښنا د انرژۍ تولید په یوه ساعت کې ٤۱ کیلوواټه و، چې د نړۍ پرتله ٤۲ ځله کم ګڼل کیږي. زمونږ په هېواد کې د اوبو برېښنا انرژي د برېښنا د بندونو په جوړولو سره ترلاسه کیږي چې یو شمېر پروژې یې دادي: د نغلو د برېښنا بند، د سروبي د برېښنا بند، د ماهیپر د برېښنا بند، د درونټې د برېښنا بند، د کجکي او جبل السراج د برېښنا بند چې وروسته به پوره خبرې وربانديې وشي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو وویشل شي، هره ډله دې په ورځني ژوندکې د برېښنا د اهمیت په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې د ډلې استازی نوروته واوروي.

پوښتنې

۱. د برېښنا لومړنۍ دستګاه د کوم پاچا پرمهال او په کوم ځای کې جوړه شوه؟

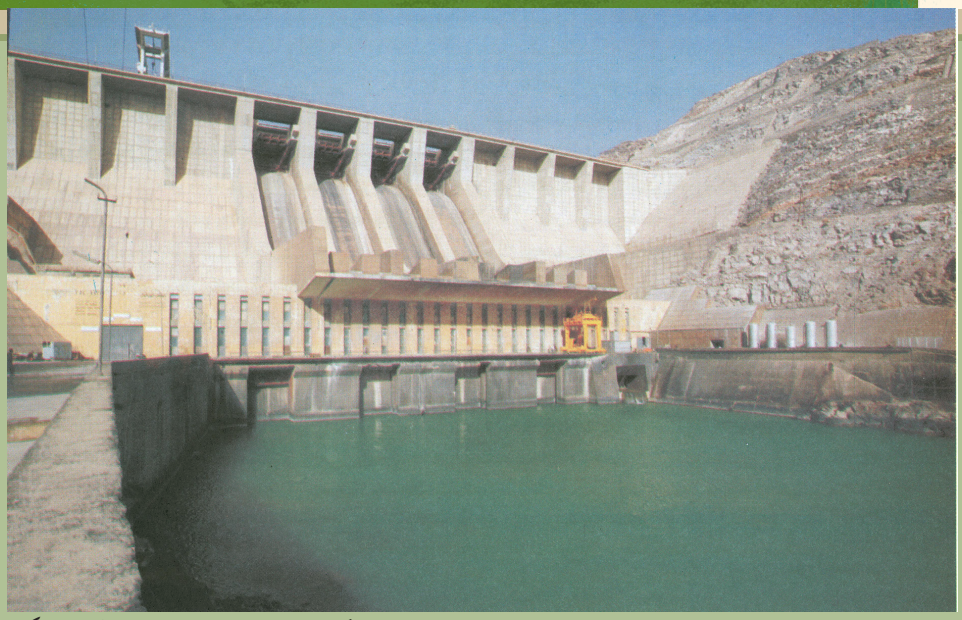
۲. له برېښنا څخه په کومو چارو کې کار اخیستل کیږي؟

۳. افغانستان د څومره میګاواټه اوبو برېښنا وړتیا لري او پاتې د اړتیا وړ برېښنا به په هېواد کې له کومو سرچینو څخه ترلاسه شي؟

٤. د هېواد د نامتو بندونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسې په ښوونځي او کور کې برېښنا شته که نه؟ که وي، له کومې سرچینې څخه ترلاسه کیږي، د هغې میاشتنی لګښت اوبیه څومره ده، هغې په اړه معلومات راټول او په بل راتلونکي ساعت کې د هغې په اړه خبرې وکړئ.

۲۵- شکل: د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه

په افغانستان کې د اوبو د برېښنا بندونه پرکومو سیندونو جوړ شوي او زمونږ د خلکو پر اقتصادي ژوند باندې کومې اغیزې لري؟

د شلمې پیړۍ له نیمایي را وروسته په صنعت او د بشریت د ژوند په نورو برخو کې برېښنا د انرژۍ د یوې مهمې سرچینې په توګه پیژندل شوې ده او د هغې ترلاسه کول او لګول په چټکۍ پرمخ تللي دي.

د برېښنا د ورځ په ورځ زیاتیدونکي ارزښت له مخې دافغانستان د روانو اوبو سروې ترسره شوې ده او داسې ویل شوي دي چې افغانستان د سیندونو په بهیر کښد زیاتو ځوړونو د لرلو له کبله، څه ناڅه پر هریوه سیند باندې د برېښنا د بندونو د جوړولو وړښه امکانات لري. په حقیقت کې د افغانستان سیندونه د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره تر ټولو اقتصادي سرچینې دي.

د هغو لومړنیو سروې ګانو او څېړنو د پایلې له مخې چې د برېښنا د تولید په برخه کې ترسره شوي، داسې ښکاري چې د افغانستان له سیندونو څخه په هر ساعت کې ۲.۵ میلیونه کیلوواټه برېښنا ترلاسه کیدای شي، خو اوس دغه سرچینې وړې لږ تر کار لاندې دي. په اوسني وخت کې برېښنا نه یوازې له سیندونو څخه بلکې له حرارتي سرچینو لکه د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو څخه هم ترلاسه کیږي. افغانستان د اوبو د برېښنا د تولید بېلا بېلې دستګاوې لري چې په لاندې توګه دي:

۱) د جبل السراج د برېښنا فابریکه

د جبل السراج د برېښنا دستګاه د سالنګ پر سیند باندې جوړه شوې ده، له توربین سره یوځای یې لوړوالی ۳۷ متره دی. هغه اوبه چې په توربین باندې راځي په یوه ثانیه کې لس متره مکعبه دي. د جبل السراج ددستګاه د جوړولو کار په ۱۲۹٤ هـ . ل. کال کې پیل اوپه ۱۲۹۹ هـ . ل. کې بشپړ شو. دري توربینونه لري چې مجموعي ظرفیت یې ۱۵۰۰ کیلوواټه دی. ددغې دستګاه استهلاکي دوره پوره شوې ده او بیارغاونې ته اړتیا لري، خو بیاهم دوه توربینونه یې کارکوي. د جبل السراج له برېښنا څخه د جبل السراج او چاریکارو د ښارونو په روښانه کولو او د ګلبهار د فابریکې په کار اچولو کې کار اخېستل کیږي.

۲) د وردګو د چک د برېښنا بند

د چک د برېښنا بند د جوړولو کار په ۱۳۱٦ هـ.ل کال د غوایي په میاشت کې د ۱۵ میلیونه افغانیو په لګښت سرته ورسید. دا بند ۳۰۰ متره اوږدوالی ۱۳ متره پلنوالی اوپه کښتنی برخه کې ۹ متره جګوالی او د شرشرې جګوالی یې ۲۷ متره دی چې ٤۰۰۰ متره اوږده نهر څخه په ګټه اخېستنه ۱۷ متره مکعبه اوبه په ثانیه کی دری توربینونه چې ۳۳۰۰ کیلواټه توان لری فعالوي. لاس ته راغلې برېښنا د هوایي سیم په وسیله د ۵۵ کیلو مترو په اوږدالی او د ۵۵ ستنو په وسیله کابل ته لیږدول شوی و. باید وویل شي چې د نوموړې دستګاه د برېښنا لاس ته راوړنه نظر د اوبو اندازی ته فرق کوي.

۳) د پلخمري د برېښنا بند

دغه بند په ۱۳۲۰ هـ . ل کال د کندز پر سیند باندی جوړ شوې چې د برېښنا لوړ ظرفیت یې په یوه ساعت کې ٤۸۰۰ کیلوواټه دی. په ۱۳۳٦ هـ . ل. کې د پلخمري لومړی او دویمه دوه نورې دستګاوې هم په یوه ساعت کې د ۹۰۰۰ کیلو واټه ظرفیت په لرلو سره د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو له خوا جوړې او په ۱۳٤۱ هـ . ل. کې یې په کار پیل وکړ. په اوسني وخت کې د پلخمري د برېښنا د بند توربینونه بیارغول شوي دي او ترګټې اخېستنې لاندې دي. د هغه له برېښنا څخه د بغلان د نساجي په فابریکې، سیلو، د موټرو د ترمیم په فابریکې او د پلخمري او بغلان ښار په روښانه کولو کې کار اخېستل کیږي.

۴) د کجکي د برېښنا بند

د هلمند د ولایت د کجکي په ولسوالی کې د برېښنا د تولید یوه لویه دستګاه ده چې له کندهار ښارڅخه ۱۵۰ کیلومتره شمال لوېدیځ کې ده. په دغې ولسوالی کې د هېواد د برېښنا تر ټولو لویه دستګاه په پام کې نیول شوې وه چې د برېښنا د تولید ظرفیت یې ۱۲۰۰۰۰ کیلو واټه اټکل شوی و. د جوړولو کار یې په ۱۳۳۰ هـ . ل. کې پیل اوپه ۱۳۳۲ هـ . ل. کې بشپړ شو. په کجکي

کې د برېښنا د تولید اوسنۍ دستګاه په یوه ساعت کې ۳۳۰۰۰ کیلوواټه برېښنا تولیدولای شي چې د کندهار ښار، هلمند، لښکرګاه ښار او ګرشک، سنګین، کجکي او د موسی کلا ولسوالیو او د همدغو سیمو په صنعتي تاسیساتو کې لګول کیږي. له دې کبله چې ډیر کلونه ورځخه کار اخیستل شوی دی، توربینونه یې استهلاک شوي دي خو په دې وروستیو کې د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي ادارې په مرسته بیارغول شوي دي.

۵) د سروبي د اوبو د برېښنا بند

د سروبي د اوبو د برېښنا دستګاه په سروبي کې د کابل د سیند د پاسه، د کابل سیند سره د پنجشیر د سیند د یو ځای کیدو په ۱۵ کیلومتري واټن کې، د سمندر له سطحې څخه د ۱۵۹۶ مترو په لوړوالي کې جوړه شوی ده. دغه دستګاه دوه توربینونه لري چې د هر توربین د برېښنا د تولید اندازه په یوه ساعت کې ۱۱۰۰۰ (د دوارو یې ۲۲۰۰۰) کیلوواټه کیږي. د جوړولو کارې په ۱۳۳۰ هـ .ل. کال کې پیل اوپه ۱۳۳۶ هـ .ل. کال کې پای ته ورسید. د سروبي د برېښنا دستګاه دوه ښیګنې لري: لومړی داچې د کابل ښار او صنعتي مرکزونوته نژدې ده او بل داچې د وربښمو د تنګي په برخه کې د کابل پر سیند باندې جوړه شوې ده چې په پوره اندازه اوږدوالی او ځوړلري چې د دغې ځانګړتیا په لرلو سره په هر ځو کیلومتره واټن کې طبیعي ځوړ جوړوي او د وربښمو د تنګي په برخه کې ورځخه ډیر کار اخیستل کیږي.

د اوسني وخت په پسرلي د سروبي په برخه کې د کابل د سیند دبت په پسرلي کې په یوه ثانیه کې ۷۴ متر مکعبه اوبه دي. سربیره پر دې دغه سیند په کال کې اووه میاشتې پوره اندازه اوبه لري، خو په پنځو نورو میاشتو یعنې له تلې څخه ترکب میاشتې پورې د کابل د سیند اوبه کمیږي. له همدې امله د سروبي ددغې دستګاه اوسنۍ وړتیا په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ کیلوواټه ده. د سروبي د اوبو د برېښنا د توربین د بیارغونې قرار داد له جرمني زیمنس کمپنۍ سره شوی کارې بشپړ او تر استفادې لاندې دی. د سروبي له برېښنا څخه د کابل ښار د روښانه کولو، د ګلبهار د فابریکې او د مرکز د یو شمېر نورو صنعتي مؤسسو د فعالیت په خاطر کار اخیستل کیږي.

۶) د ماهیپر د برېښنا فابریکه

نوموړې فابریکه د کابل ښار ختیځ ته په ۴۰ کیلومتره واټن کې د دریو توربینونو په لرلو سره د کابل پر سیند جوړه شوې چې هر توربین یې په یوه ساعت کې ۲۲۰۰۰ (ټول ۶۶۰۰۰) کیلوواټه د برېښنا تولید لري. د جوړولو کارې په ۱۳۳۱ هـ . کال. پیل او په ۱۳۴۵ هـ . کال. کې بشپړ شو او ګټې اخیستل ورځخه پیل شول. دا یوه موسمي فابریکه ده. د اوبو د زیاتوالي پرمهال فعاله، خو د اوبو د کمښت پرمهال ولاړه وي. دغه فابریکه د اوبو راګرځولو بند لري خو د اوبو زیرمه نه لري، کله چې په اوړي کې دسیند اوبه لږې شي، دغه فابریکه پرچاویږي، خو په ژمي او پسرلي کې بیرته په کاراندې

پیل کوي. د دغې فابریکې د بیارغاوونې قرار داد د جرمني د زیمنس کمپنۍ سره لاسلیک شوی او اوس ترګټې اخېستنې لاندې ده.
له برېښنا څخه یې د کابل په ښار کې استفاده کیږي.

۷) د درونټې د برېښنا فابریکه

د ننګرهار په ولایت کې ددغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ .ل. کال پیل او په ۱۳٤۳ هـ .ل. کې بشپړ او ګټه اخېستنه یې پیل شوه. دغه فابریکه درې توربینونه لري چې د برېښنا د تولید ټول ظرفیت یې په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی. اوس یې د استهلاک دوره بشپړه شوې، خو بیاهم د اقتصادي موجود حالت له کبله کار ورڅخه اخېستل کیږي. تخنیکي وضعیت یې د اضافي پرزو د نشتوالي له کبله د اندیښنې وړدی، خو د فابریکې عادي سمون کله کله ترسره کیږي.
د جلال آباد په ښارکې ګڼ شمېر کورنۍ تریې کار اخلي. په اوسني وخت کې چې د جلال اباد د ښار نفوس ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو دی، موجوده برېښنا یوازې په سلوکې ۳۰ وګړو او صنایعو ته بسیا ده. خو پاتې خلک له وارداتي برېښنا څخه ګټه اخلي.
ددغې فابریکې له تولید شوې برېښنا څخه د جلال آباد ښار د روښانه کولو، صنعتي موسسو او د ۳۲۵۰۰ جریبه ځمکې د اوبو د پمپ کولو لپاره کار اخېستل کیږي.

۸) د نغلو د برېښنا د بند فابریکه

د نغلو د اوبو د برېښنا د تولید فابریکه د افغانستان د برېښنا د تولید تر ټولو لویه فابریکه ده چې د کابل ښار ختیځ ته د ۷۰ کیلومترو په واټن کې جوړه شوې او څلور توربینونه لري چې ټوله وړتیا یې په یوه ساعت کې ۱۰۰۰۰۰ کیلوواټه کیږي.
د نوموړي بند د جوړولو کار په ۱۳۳۹ هـ . ل. کال پیل او په ۱۳٤٦ هـ . ل. کال بشپړ او دګټې اخېستو وړ وګرځید.
د دغې پروژې بنسټي موخه له یوې خوا د سروبي د اوسنیو او نورو وروستیو فابریکو لپاره د اړتیا وړ اوبو زیرمه کول اووېشل اوله بلې خوا د کابل د حوزې لپاره د برېښنا تولید و. د نغلو د اوبو اصلي سرچینه د کابل او پنجشیر سیندونه دي. د زیاتو کلونو په تېریدو سره د نغلو د برېښنا د بند د فابریکې وسایل زاړه شوي دي، د هغې د بیا رغونې د کار پرمخ بیول له یوې روسي کمپنۍ سره لاسلیک شوي او پرمخ روان دی.

د ازبکستان د برېښنا شبکه

د ازبکستان د برېښنا د پروژې غځول په ۱۳۸٦ هـ.ش. کال کې پیل، وروسته کابل ښار او ځینو نورو ولایتونوته وشول، فعالیتونه یې په لاندې ډول دي.

الف: ۱- له ازبکستان څخه تر حیرتانو پورې د ۵۳ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واتو ډ بل سرکت مزي غځول او د برېښنا لیږدول.

۲- د مزار شریف له نایب آباد څخه ۲۲۰ کیلو واته ډ بل سرکت مزي د ۲۳ کیلو مترو په اوږدوالي غځول او د برېښنا لیږدول.

۳- له نایب آباد څخه تر پلخمري پورې د ۱٦٤ کیلو مترو په اوږدوالي ۲۲۰ کیلو واټه برېښنا مزي غځول او دبرېښنا لیږدول چې په ۱۳۸۷ هـ.ش کال کې بشپړ شول او ۳۰۰ میګا واټه برېښنا لري.

ب: ۱- له پلخمري څخه کابل ته د ۲۰۲ کیلو مترو په اوږدوالي د ۲۲۰ کیلو واټو د ډبل سرکت د برېښنا د مزي غځول او د برېښنا لیږدول، د چمتلې دښته کې د ۳۲۰ میګا واټه امپیر په ظرفیت د ۲۲۰/۱۱۰ کیلو واټو سب ستیشن دودانۍ جوړېدل.

له حیرتانو څخه تر کابله پورې د نوموړي مزي په غځولو کې (۱۳۸۳) اوسپنېزې کتاره لرونکې پایې (ستنې) کارول شوي دي.

په سالنګونو کې هم ځینې ستنې ۳۸۰۰ متره د بحر له سطحې لوړې درول شوي دي. چې تر یوه بریده پورې په کابل ښارکې د خلکو اړتیا بشپړوي.

لاندینۍ جدول د ډیزلي، آبي او حرارتي برېښنا د تولید او تورید اندازه ښیي (په یوه ساعت کې ۱۰۰۰ کیلوواټه)

کلونه	د اوبو برېښنا	حرارتي برېښنا	ډیزلي برېښنا	له بهر څخه واردیدونکې برېښنا
۱۳۸۲	٦۳۱،۷	۱۹٤،۰	۰،۰۱	ـــ
۱۳۸۳	۵٦٤،۵	۲۱۵،۱	۳،۱	ـــ
۱۳۸٤	٦۷۱،۳	۲۳۵،۱	۱،۰	۱۳٦،۵
۱۳۸۵	٦٤۵،۹	۲٦۷،۳	٤،۰	۵۹٤،۱
۱۳۸٦	٦۸۳،۸	۲٦٦،۵	۵۷،۰	۷۸٤،۷

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو وویشل شي: یوه ډله دې د نغلو او سروبي او بله ډله دې د درونټې او ماهیپر او دریمه ډله دې د جبل السراج او پلخمري د برېښنا د بند د ازرښت په هکله خبرې وکړي او پایله دې خپلو نورو ټولګیوالوته ووایي.

پوښتنې

۱. د افغانستان تر ټولو پخوانۍ د برېښنا د تولید فابریکه کومه یوه ده او کلنۍ ظرفیت یې څومره دی؟

۲. د سروبي او ماهیپر په فابریکه کې له تولید شوې برېښنا څخه چیرته کار اخېستل کیږي؟

۳. د نغلو د پروژې اساسي موخې او هدفونه بیان کړئ.

٤. د افغانستان له سیندونو څخه د ترلاسه کیدونکې برېښنا اندازه څومره اټکل شوې ده؟

۵. د ازبکستان د برېښنا مزي په څه وخت بشپړ او څومره میګاواټه ظرفیت به ولري؟

په لاندېنیو څلورو ځوابونو کې یې سم ځواب په نښه کړئ.

الف. په یوه ساعت کې ۱،۸ میلیون کیلوواټه
ب. په یوه ساعت کې ۲،۵ میلیون کیلوواټه
ج. په یوه ساعت کې ۳،۵ میلیون کیلوواټه
د. په یوه ساعت کې ۱،۵ میلیون کیلوواټه

له ټولګي څخه بهر فعالیت

لاندنی جدول په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د سابقې له مخې	د ظرفیت له مخې
د جبل السراج د برېښنا فابریکه	نغلو

آیا په افغانستان کې له حرارتي برېښنا څخه کار اخېستل کېږي؟ ۲۶- شکل: د کابل په بنارکې د حرارتي برېښنا د فابریکې یو تصویر

حرارتي برېښنا چې معمولاً د ډبرو سکرو، نفتو او ګازونو له سوځولو ترلاسه کېږي، په افغانستان کې د برېښنا د تولید ښه سرچینه ده چې د اوبو له برېښنا څخه وروسته په دویمه درجه کې د استفادې وړ ده.

د ډیزلي برېښنا لومړنۍ فابریکه په ۱۳۵۱ هـ . ل کال په کابل کې جوړه شوه، یو کال وروسته بیا یوه بله کوچنۍ فابریکه په یوه ساعت کې د ۳۰۰ کیلو واټو په ظرفیت د کندهار د وړۍ اوبدلو د فابریکې لپاره جوړه شوه. همدارنګه په ۱۳۳۱ هـ . ل کال کې د ډیزلي برېښنا د تولید دوه ماشینونه د ۵۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د هرات په بنار کې په کار اچول شوي وو. د انرژۍ او اوبو د وزارت د ۱۳۸۵هـ . ل کال د راپور له مخې د افغانستان د حرارتي برېښنا د ټولو فابریکو ظرفیت په یوه ساعت کې ۴۲.۷ زره کیلوواټو ته رسیده چې د ټول هېواد د برېښنا فابریکو په سلوکې ۱۲.۵ یې جوړاوه. په اوسني وخت کې کوچنۍ ډیزلي فابریکې په ځینو بنارونو او ولایتونو لکه په مزارشریف، شبرغان، تخار، هرات، غزني او کابل کې د برېښنا مهمې وسیلې شمېرل کېږي. چې د سون توکي یې تیل او په ځینو ځایونو کې ګاز دي دلته به دافغانستان د حرارتي برېښنا په فابریکو باندې خبرې وشي.

۱ـ د مزارشریف د حرارتي برېښنا فابریکه

د هېواد حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه ده چې د مزارشریف د بنار د لوېدیځ په ۲۰ کیلومتري واټن کې موقعیت لري او په هغې کې هغه ګاز سوځول کېږي چې د جوزجان څخه په نل لیکه کې رالیږدول کېږي. دغه فابریکه په ۱۳۴۳ هـ . ل کال کې د یوه روسي انستیتوت له خوا د هغه وخت د کانو او

صنایعو وزارت په غوښتنه جوړه شوه.
د نوموړې دستګاه ظرفیت په یوه ساعت کې ۳۶ زره کیلو واټه دی چې د طبیعي ګازو درې توربینونه لري او تر ۴۸ زره کیلوواټو پورې د زیاتولو وړتیا هم لري. ددغې فابریکې ۲۴ زره کیلوواټه برېښنا د کیمیاوي سرې د فابریکې لپاره او ۱۲۰۰۰ کیلوواټه نوره برېښنا یې د مزارشریف د ښار د روښانه کولو لپاره په پام کې نیول شوې وه.

۲ـ د هرات او کندهار د ښارونو د حرارتي برېښنا فابریکې

د کندهار په ښار کې د ۳۰۰۰ کیلوواټو په ظرفیت د حرارتي برېښنا فابریکې په کار پیل کړی و چې اوس یې ظرفیت ۱۲۰۰۰ کیلوواټه دی او په راتلونکې کې به نورهم لوړ شي. د هرات د برېښنا حرارتي دستګاه په یوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کیلوواټه ظرفیت لري چې له ډیزلو پرته په هغې کې د ډبروسکاره هم سوځول کیږي.

۳ـ د کابل د برېښنا حرارتي فابریکه

دغه فابریکه د کابل د ښار په شمالي برخه کې د خیرخانې مینې د غاښي ترځنګ جوړه شوې ده، له دې امله چې د کابل په حوزه کې د اوبو کمښت تر سترګو کیده نو د دغې فابریکې د جوړولو کار په ۱۳۵۵هـ . ل. کال پیل او په ۱۳۵۷هـ . ل کال کې بشپړ شو. نوموړې فابریکه د ۴۵ زرو کیلوواټو په ظرفیت سره د نړیوال بانک په مالي مرسته بیا ورغول شوه چې د کابل ښار په سلوکې ۴۰ برېښنا بشپړوي، خو له ازبکستان څخه د واردې شوې برېښنا په راتګ سره دغه فابریکه پرچاوه شوې ده چې دوه توربینونه لري او د سون توکي یې ډیزل دي.
د کابل د ښار ختیځ ته د هودخیلو په سیمه کې د برېښنا یوه بله حرارتي فابریکه په یوه ساعت کې د ۴۳،۶ زره کیلوواټو په ظرفیت جوړه شوې وه، خو د کورنیو جګړو له کبله ویجاړه شوې وه، د هغې د سمون اوبیارغونې قرارداد د سویزرلنډ د هېواد له Alston کمپنۍ سره شوی چې د دریم او څلورم توربین جوړول یې په پام کې دي.
باید وویل شي چې د حرارتي برېښنا یو شمېر نورې پروژې هم زمونږ په هېواد کې په نظر کې نیول شوي چې په دې لړکې د شبرغان د توربین د ګازونو د تولید پروژه یادولای شو.
دغه پروژه به د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختیایي ادارې په مالي مرسته د ۱۰۰ـ۱۵۰ میګاواټو په ظرفیت په راتلونکې کې جوړه شي.

(۳) جدول: په بیلابیلو حوزو کې د برېښنا د تولید د ظرفیتوېشنه

ګڼه	حوزه	ناصبه ظرفیت (په زروکیلوواټو)	سلنه
۱	کابل	۲۴۹,۲	۶۲,۹
۲	ننګرهار	۱۳,۹۶	۳,۵
۳	پلخمری ـ بغلان او کندوز	۲۲,۶۷	۵,۹
۴	مزارشریف ـ بلخ	۴۲,۸۲	۱۰,۸
۵	شبرغان	۲,۰۸	۰,۵
۶	هرات	۵,۳۹	۱,۳
۷	کندهار ـ هلمند	۴۳,۷۰	۱۱
۸	غزنی	۱,۰۴	۰,۳
۹	نورې حوزې	۱۴,۹	۳,۸
	ټول	۳۹۵,۹	۱۰۰

سرچینې: د اوبو او انرژۍ د وزارت راپور، د ۱۳۸۵ کال د تلې میاشت، ۳۷ مخ

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د حرارتي برېښنا په اهمیت او د یوې فابریکې په هکله خبرې وکړي او دخپلو خبرو پایلې دې نوروته وواياي.

پوښتنې

۱. د افغانستان د حرارتي برېښنا تر ټولو لویه فابریکه چیرې ده او له برېښنا څخه یې په کومو ځایونو کې کار اخیستل کیږي؟

۲. په اوسني وخت کې د افغانستان د ډیزلي برېښنا دکوچنیو فابریکو نومونه واخلئ.

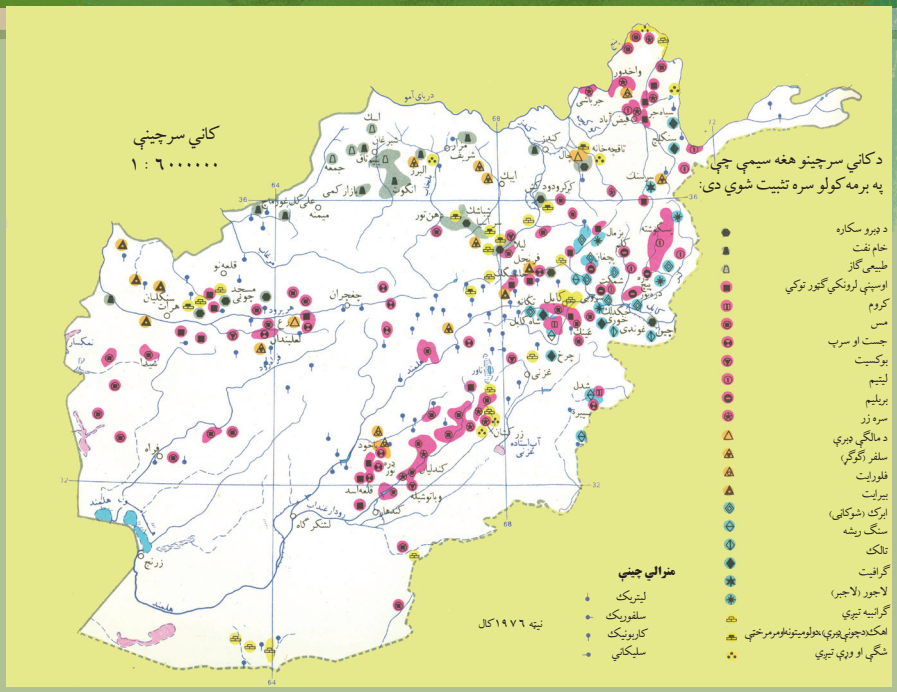
۳. دکابل د حرارتي برېښنا فعاله فابریکه چیرې او په کوم ظرفیت فعالیت لري او دکابل د برېښنا ټوله څومره برخه بشپړوي؟

٤. دکابل د ختیځ د حرارتي برېښنا په هکله خپل معلومات وواياست.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ولې د اوبو د برېښنا پرځای له حرارتي برېښنا څخه کار اخلي او د اوبو د برېښنا او د حرارتي برېښنا ښیګڼې له یو بل سره پرتله کړئ خپل معلومات په راتلونکي ساعت کې ټولګیوالوته وواياست.

۲، ۴ د ډبرو سکاره او زمونږ په هېواد کې دهغو کانونه

۲۷- شکل: د کاني منابعو (سرچينو) يوتصوير

د افغانستان د کاني سرچينو (منابعو) نقشه وګورئ.

د ډبرو سکرو زېرمې د افغانستان په کومو سيمو کې دي؟

د ډبرو سکاره د انرژۍ د توليد يوه مهمه سرچينه ده په تېره بيا په اوسني وخت کې چې د نفتو او ګازو بېې مخ په لوړېدو دي، ډبرو سکاره د انرژۍ د توليدوونکې سرچينې په توګه يوځه ارزانه دي، نوځکه يې اهميت زيات دی.د ډبرو سکرو را ايستل له ډېر پخوا څخه په افغانستان کې معمول و.

د افغانستان د ډبرو سکرو د زېرمو په هکله څېړنې لومړی ځل په ۱۳۲۰ هـ . ل کال د هندي جيولوجيستانو د هيئات له خوا د کهمرد، اشپشتې، صوف درې او تاله او برفک په سيمو کې وشوې. له هماغه وخت څخه وروسته د ډبرو سکرو کارول ورو ورو پيل شول خو له دويمې نړيوالې جګړې څخه وروسته ترې کار اخېستل ډېر پراخه شول او کالنی توليد يې له ۱۲۰ څخه تر ۱٦۰ زرو ټنو پورې لوړ شو.

پرته له دې چې د هېواد په بيلابيلو سيمو کې د ډبرو سکرو کوچنۍ زېرمې شته، په شمال کې د ډبرو سکرو ډېرې لوېې زېرمې دي چې پراخه سيمه يې نيولې ده. دغه سيمه له تخار څخه تر هرات پورې غځيدلې چې ۳۵ زره کيلومتره مربع کيږي. د افغانستان د ډبرو سکرو هغه اندازه چې په اشپشته، کرکر، بنګي (د خان اباد د ښار د جنوب په لس ميلي کې)، کرخ، سبزکو او صوف دره کې تثبيت شوي دي، ۲۰۰ ميليونو ټنوته رسيږي. د افغانستان د ډبرو سکاره ډېر غوره کيفيت لري او ډېر کار ورڅخه اخېستل کيدای شي. زمونږ په هېواد کې له کانونو څخه د ډبرو سکرو د را ايستلو کار د سيمو

د غرني حالت او د لارو د نشتوالي له امله يوځه ستونزمن او په لومړيو پړاوونو کې دي، نو ځکه يې را ايستل او بيه ګرانه پريوځي، خو سره له هغه هم د ډبرو سکاره د سون توکو په ټوګه لوړ ارزښت لري.

د افغانستان د ډبرو سکرو توليدات زياتره د کرکر او اشپشتي له کانونو څخه دي چې د ټول هېواد په سلو کې ۹۰ برخه جوړوي. د توليد شوو ډبرو سکرو څخه په سلو کې ۷۷ په صنعتي کارځايونو کې د سون او پاتې نور يې د کورونو د تودولو لپاره په کار يړي.

په افغانستان کې د ډبرو سکرو بيلابيل ډولونه شته چې ځينې سيمې يې په لاندې توګه ښودل کيږي:

۲۸- شکل

د ډبرو د سکرو د کان يو انځور

الف ـ د صوف درې د ډبرو سکرو کان

د صوف درې کان د لرغونتوب او خپلو ځانګړتياوو له مخې د افغانستان د نورو سيمو پرتله لومړيتوب لري او په سمنګانو ولايت کې د ډبرو سکرو يو ډير لوی کان ګڼل کيږي، زيرمې يې ۷۴ ميليونو ټنو ته رسيږي. ددغې سيمې د ډبرو سکرو کان لوړ جنسيت لري، تودوخيزه انرژي يې ډيره او د کاربن سلنه يې لوړه ده.

له دغو کانونو څخه لکه څنګه چې په کار ده، ګټه نه ده اخېستل شوې، لاملونه يې دادي چې يو خو له صنعتي مرکزونو څخه لرې دي او بل دا چې د ليږدولو وسايل محدود او امکانات په واک کې نشته دي.

ددغه کان يوه اندازه سکاره کابل ته ليږدول کيږي او پاتې نور يې د بلخ ولايت ته ځي.

ب ـ د آشپشتې د ډبرو سکروکان

دغه کان د پلخمري د صنعتي ښار جنوب ته په ۱۱۰ کیلومتره واټن کې د بغلان ولایت د سیغان په دره کې واقع دی. له دو آب او میخ زرین څخه ۲۰ کیلومتره واټن لري. ددغه کان د ډبرو سکاره د کمیت او کیفیت له پلوه ډیر ارزښت نه لري، داځکه چې د طبیعي جوړښت له مخې پیچلي او د هغو د را ایستلو په برخه کې ستونزې شته. ددغه کان د سکرو زیرمې د ۵۰۰ زرو ټنو په شاوخوا کې اټکل شوې دي، خوبیاهم له دې امله چې دغه کان د ښکاري درې د پخواني سړک ترڅنګ و، نو ځکه له ډیرې مودې راهیسې کار ورڅخه اخیستل کیږي. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د دولتي ادارو، روغتونونو او کابل ښار لپاره کار اخیستل کیږي.

ج ـ د کرکر د ډبرو سکرو کان

د کرکرو کان د پلخمري ښار څخه لس کیلومتره لیرې جنوب ختیځ ته د کرکر له غره سره پروت دی. ددغه کان د ډبرو سکرو ټوله اندازه چې هر پورې یې دوه یا درې متره پریږوالی لري ۱۵ میلیونه ټنه ښودل شوې ده. د سکرو جنسیت یې ښه او د کار اخیستو وړ دی. دغه کان په ۱۳۸۵ هـ .ل کال کې د غوري سمنټو له فابریکو سره یوځای خصوصي سکتور ته ورکړل شو چې له دغو سکرو څخه د غوري سمنټو د تولید لپاره کار واخیستل شي.

په ۱۳۸۷ هـ . ل کال کې د دغه کان له ۳۸۰۰ ټنو څخه زیات سکاره ایستل شوي دي. نوموړی کان د پلخمري صنعتي مرکزونوته نژدې دی او له بلې خوا د کابل ـ کندوز د لویې لارې په خواکې دی، نو ځکه یې اهمیت زیات دی او د هرې ورځې تولیدات یې په منځنۍ توګه له ۳۰۰ څخه تر ۴۰۰ ټنو پورې کیږي.

له دغه کان څخه ایستل شوي سکاره د پلخمري د سمنټو جوړولو په فابریکه، بټیو او په کابل کې کارول کیږي.

د ـ د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان

دغه کان د هرات ولایت شمال ختیځ کې د ۱۱۰ کیلومترو په واټن د سبزک غاښي څخه لاندې د کرخ دسیند پورته خواته موقعیت لري، اکتشافي او ساختماني چارې یې د چکي متخصصینو په مرسته ترسره شوي، زیرمې یې ۹،۵ میلیونه ټنه ښودل شوي دي. دغه کان په ۱۳۸۶هـ . ل کې خصوصي سکتور ته وسپارل شو، کلنۍ تولید یې ۴۰ زره ټنه اوکلني عواید یې ۲۰ میلیونه افغانۍ دي. همدا اوس فعال او ترګټې اخیستنې لاندې دي. د دغې سیمې د ډبرو سکرو جنسیت غوره او لوړه تودوخیزه (حرارتي) انرژي لري. ددغه کان د ډبرو له سکرو څخه د هرات ښاروالي او فرقه کار اخلي.

همدا اوس د افغانستان د کانونو د وزارت په پاملرنې سره دسبزک د چوبي مسجد د ډبرو سکرو له کان څخه دیوې خصوصي کمپنۍ په مرسته کار اخیستل کیږي چې قرار داد یې د لسو کالونو لپاره اعتبار لري.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د هغو څېړنو او مطالعو په هکله خبرې وکړي چې هندي جیولوجیستانو د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې د ډبرو سکرو په هکله ترسره کړي دي. او دویمه ډله دې د ډبرو سکرو د موجوده زیرمو په هکله خبرې وکړي او پایله دې د ډلې استازي خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱. د افغانستان د ډبرو سکرو د تثبیت شوو سیمو نومونه واخلئ.

۲. د اشپشتې د ډبرو سکرو د ځانګړتیاوو په هکله معلومات ورکړئ.

۳. د کرکر د ډبرو سکرو د کان موقعیت له جغرافیایي پلوه څه اهمیت لري؟

٤. په افغانستان کې د ډبرو سکرو هغه تولیدات چې لوړه سلنه لري له کومو سیمو څخه ترلاسه کیږي سم ځواب په نښه کړئ:

الف. کرکر او اشپشته ب. د هرات سبزک ج. د صوف درې کان د. د هرات د کرخ کان

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زمور په هېواد کې د ډبرو سکرو د را ایستلو په برخه کې د ستونزو په اړه او داچې دغه ستونزې او خنډونه په څه ډول باید له منځه یووړل شي، یوه مقاله ولیکئ او نوروته یې واوروئ.

۲۹- شکل: د جوز جان په ولایت کې د یتیم تاق او جرقدوق د کانونو د ګازي خاګانو د ازمېښت او چمتو کولو پرانېستنه

له نفتو او ګازو څخه څه کار اخېستل کېږي؟

نفت اوګازد تو دو خې او انرژۍ د تولید او سون توکي دي. زمونږ د هېواد په بیلابیلو سیموکې یې زیرمې شته چې په لاندې توګه تر بحث لاندې نیول کېږي:

الف) نفت

نفت د سوځیدو وړ مایع ده چې تر ۱۸۰۰ مترو پوری د ځمکې په ژورو برخوکې موندل کېږي، ځینې وختونه د ځمکې لاندې فشار اوتو دو خې له املې پورته خواته را ځي او د ځمکې مخ ته را رسېږي. په میلیونونو کاله مخکې د ژوندیو ژویو او عضوي توکو پاتې شونې چې په یوه سیمه کې پراته وو، ورو ورو د کلونو په تېریدو سره تر خاورو او رسوبي پورونو لاندې راغلي، چې د فشار او تو دو خې له املې یې د وخت په تېریدو سره بڼه بدله شوې او نفت ورځخه جوړ شوي دي. د نفتو د را ایستلو لپاره ژورې خاګانې کیندل کېږي او ډېرې پرېږې نل لیکي د نفتو خاګانو ته ورننه باسي، په دې توګه خام نفت پورته خواته را وځي یا د پمپ په واسطه را ایستل کېږي. خام نفت تور رنګ لري، خو وروسته تر چاپولو څخه یې په چنځای کې رنګ بنفش شي او اسانه سوځي.

زمونږ د هېواد په ډېرو سیموکې د نفتو زیرمې شته چې شمال، لوېدیځ او جنوب لوېدیځ برخې یې نیولي دي او مهم ولایتونه یې تخار، کندز، مزار شریف، جوزجان، فاریاب، بادغیس، هرات او

نوردي. همدارنګه د هلمند په وادي او په پکتيکا کې هم د نفتو د زيرمو اټکل شوی دی.
نفت په ډيرو ځايونو کې کارول کيږي. دکورونو په روښانه کولو، د حمل ونقل په وسايلو، په صنعتي ماشينونو، کيمياوي صنايعو او ګڼ شمېرنورو مرکبونو لکه مصنوعي ربړ جوړولواو نوروکې ورځخه استفاده کيږي.
د هغو له فرعي مشتقاتو څخه د پلاستيک په جوړولو د عطرونو، رنګونو او ان دا چې د ځينو خوراکي توکو لکه مارګرين غوړيو په جوړولو کې کار ترښه اخېستل کيږي.

ب) ګاز

د ګازونو را منځته کيدل هم لکه د نفتو په شان د ژوندیو ژويو د پاتې شونو څخه د عضوي موادو د ترسب او د تودوخې او فشار له امله او هغوته د هوا د نه رسيدلو له امله دي چې بنې يې بدلون موندلی او په ګاز بدل شوي دي.
ګاز د افغانستان يوه ډيره ارزښتمنه سر چينه ده. دهغو لويې زير مې هم دهېواد دننه د لګښت لپاره او هم بهر ته د صادرولو لپاره لوړ ارزښت لري. په داسې حال کې چې د هېواد په بيلابيلو سيموکې د ګازونو د پيدا کيدو امکانات شته، په اوسني وخت کې يې لويې زيرمې په خواجه ګوګردک، يتيم تاق، خواجه بولان او جرقدوق کې موندل شوي دي او همدا اوس ترګټې اخېستنې لاندې دي چې دلته يې څو حوزې په لنډ ډول د يادولو وړ دي.

۱. د خواجه ګوګردک د ګازو کان

دغه زېرمه د شبرغان دښار شمال لويديځ ته د ۲۳ کيلو متروپه واټن پرته ده، د کيندل شوو څاګانو شمېرې ۵۲ دی. ټوله زيرمه يې ٤٦،٨ ميلياردې مکعب متره ګاز اټکل شوی چې تر اوسه پورې يې ٤٤ ميلياردې مکعب متره را ايستل شوی دی. همدارنګه په دغه سيمه کې ۱۰ ميلياردې مکعب متره تريو (سلفر لرونکی) ګاز هم موندل شوی دی.

۲. د يتيم تاق د ګازو کان

دغه زېرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۸ کيلو متره لرې ختيځ ته پرته ده. دهغه تثبيت شوې زيرمه ۲۰،۸ ميلياردې مکعب متره ښودل شوې ده.
په ۱۳٤۱هـ ل کال کې يې د برمه کولو په حال کې په څلورمه څاه کې اور ولګيد چې د دريوکلونو سوځېدلو په ترڅ کې يې ميليونونه مکعب متره ګاز وسوځيدل.

۳. د جرقدوق د ګازو کان

دغه زېرمه د شبرغان له ښار څخه ۱۵ کیلو متره لیرې جنوب لویدیځ کې پرته ده، ۳۳ څاګانې یې ۲۲۰۰ متره په منځني ژوروالي کیندل شوي دي، ګاز یې تریو دی، ټوله زېرمه یې ۲۶ میلیارده مکعب متره ښودل شوې چې تر اوسه پورې یې ۱۵،۳۶۲ میلیارده مکعب متره را ایستل شوې ده.

۴. د خواجه بولان د ګازو کان

د شبرغان د ښار په ۳۰ کیلومتره ختیځ کې دی، د برمه کولو چارې یې په ۱۳۴۲هـ کې پیل شوي دي، تر یوګاز لري او زېرمې یې ۲،۵ میلیارده مکعب متره دي.

په پورتنیو سیموکې یې د ګازونو ټولې زېرمې ۱۲۰ میلیارده مکعب متره تثبیت شوي چې له هغو څخه یې ۴۰ میلیارده مکعب متره خوږ ګاز او پاتې نور یې تریو یا سلفر لرونکی ګاز دی. د ګازو د صادرو لو لپاره د پخواني شوروي اتحاد تر پولو پورې د ۳۲ انچو په قطر اود ۹۷,۵ کیلو مترو په اوږدوالي یوه نل لیکه جوړه شوې وه. یوه بله نل لیکه د شبرغان له ښار څخه د مزار شریف د سرې او برېښنا تر فابریکې پورې ایستل شوې وه چې ۵۵ کیلومتره اوږد دوالی او ۱۲ انچه قطر یې درلود، دلیږ دولو وړتیا یې په یوه کال کې ۵۰۰ میلیونه مکعب متره وه.

مزارشریف ته یې دلیږ دولو موخه د مزارشریف دسرې او برېښنا له فابریکې څخه کار اخېستل وه چې په یوه کال کې یې ۱۰۵ زره ټنه یوریا سره تولیدوله او همدارنګه د مزارشریف د برېښنا د فابریکې په کار اچول و چې په یوه ساعت کې یې ۳۶ زره کیلو واټه برېښنا تولیدوله. داهم باید وویل شي چې په ۱۳۵۴ هـ ل. کال په افغانستان کې د درې میلیاردو مکعب مترو شاوخوا ګاز تولید شوی و چې له هغه څخه ۲۸۵۰ میلیونه مکعب متره یې بهر ته صادر شوی او ۱۵۰ میلیون مکعب متره یې د هېواد د ننه لګول شوی و. په ځینو کلونو کې یې د ګاز له صادرولو څخه د هېواد په سلوکې ۴۰ د صادراتو ټول ارزښت تر لاسه کیده چې د افغانستان دتادیاتو د بیلانس په برخه کې یې پوره اهمیت درلود، همدارنګه په پام کې وه چې د سلفرو د جلا کولو په پروژه کې د جرقدوق په سیمه کې د سلفر لرونکي ګاز له ۲۶ میلیارده مکعب مترو څخه هم استفاده وشي. له طبیعي ګاز څخه په ډیرو ځایونو کې کار اخېستل کیږي، له دې پرته چې په پخلي او د کورونو په تودولو کې کار ورکوي، د یوشمېر کیمیایي مرکبونو په جوړولو کې هم ګټور دی او د برېښنا د انرژي د تولید لپاره هم یوه ډیره ښه سرچینه ده.

(٤) جدول: په بیلابیلو کلونو کې د نفتو، ګاز او د ډبرو سکرو د ایستلو اندازې

کلونه	نفت(په ټن)	ګاز(په مکعب مترو)	د ډبرو سکاره(په ټنو)
۱۳۸۲	۸۵۰	۲۴۲۶۲۰	۳۵۱۰۰
۱۳۸۳	۱۴۶۹۰	۱۱۹۱۲۱	۳۳۷۳۰
۱۳۸۴	ـــ	۱۷۲۳۳۷	۳۳۱۱۰
۱۳۸۵	ـــ	۱۷۱۹۲۵	۳۴۹۲۰
۱۳۸۶	ـــ	۱۶۱۴۴۰	۲۴۲۷۰۰

دټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې د افغانستان د نفتو د زېر مو او دویمه ډله دې د طبیعي ګاز په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې نوروته ووایي.

پوښتنې

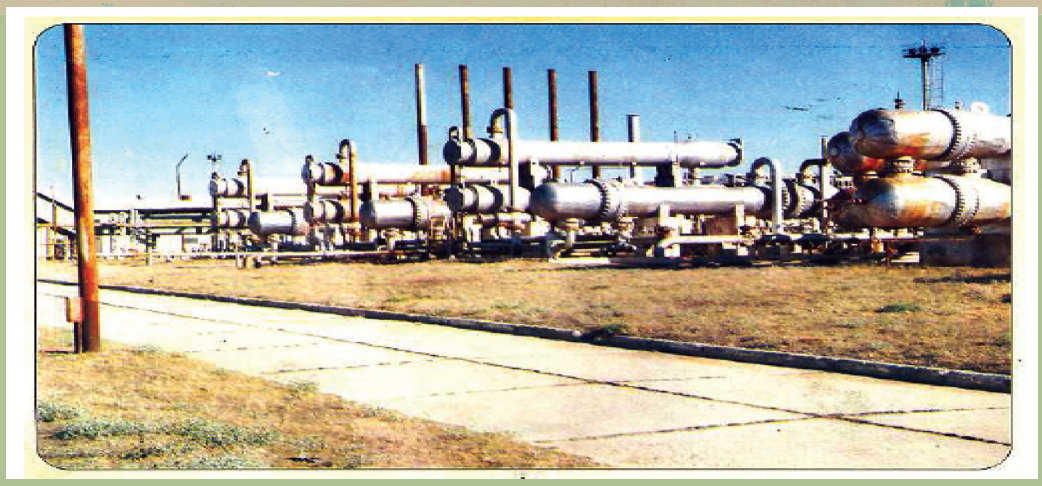
۱. نفت څه دي؟
۲. د ګاز د پیداکیدو دسرچینو په هکله معلومات ورکړئ.
۳. نفت چیرته په کاربړي؟
٤. د افغانستان د ګاز د مهمو حوزو نوم واخلئ.
۵. د نفتو زېرمې د افغانستان په کومو برخوکې تثبیت شوي دي؟
٦. په افغانستان کې د طبیعي ګاز عمومي زېرمې په څومره اندازه تثبیت شوي دي؟
۷. سم ځواب په نښه کړئ:

الف) ۱۳۵ میلیارده مکعب متره
ب) ۱۲۰ میلیارده مکعب متره
ج) ۱۱۰ میلیارده مکعب متره
د) ۱۸۰ میلیارده مکعب متره.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د افغانستان د کاني سرچینو د نقشې له مخې یوه نقشه رسم کړئ او په هغې کې د ګاز او نفتو سیمې په ځانګړو نښو سره وښیئ او په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړئ.

الف) د هېواد نفت لرونکې حوزې

۳۰- شکل: د جوزجان ولایت د نفت او ګاز د چاپېلو د فابریکې یو انځور

دنفتو زیرمې زمور د هیوا په کومو برخوکې شته دي؟

په افغانستان کې د نفتو د زیر مو د تثبیت په هکله څېړنې په کمه اندازه په ۱۳۱٤ هـ ل. د افغاني او بهرنیو جیولوجست له خوا د هېواد په بیلابیلو سیمو لکه د هېواد په شمال، لوېدیځ، جنوب لوېدیځ او جنوبي کې پیل شوې. د لومړي ځل لپاره په ۱۳۱۵ هـ ل. کال یوې امریکایي کمپنۍ د افغانستان په شمال کې نفت لرونکې شیل طبقې (د خټو او شګو له کیناستو څخه جوړېږي) وموندلې او وروسته بیا د هغو لازیاتې زیرمې په پکتیکا او د هلمند په وادي او د افغانستان په سهیل (جنوب) کې هم وموندل شوې. په ۱۳۳۳هـ ل. کال کې یوې سویډنۍ کمپنۍ د نفتو د پلټنې چارې په منظمه توګه د سرپل په ولایت کې پیل او دپام ورې بریالیتوبونه یې ترلاسه کړل، خوله ۱۳۳۸ هـ ل. کال څخه وروسته د هغه موافقه لیک له مخې چې په همدې اړه له دې څخه دوه کاله مخکې په مسکوکې لاسلیک شوی و، د پخواني شوروي اتحاد د متخصصینو په مرسته د مزارشریف او اندخوی ترمنځ د افغانستان په شمال کې په ٤٦۰۰ مربع میله ساحه کې د نفتو د پلټنې چارې پیل شوې. ددغو څېړنو پایلو وښوده چې د هېواد په شمال کې د تخار له ولایت څخه د ایران ترېولو پورې د نفتو د زیرمو د شتوالي پراخه امکانات شته او د هغه په دوام د هېواد د جنوب په پکتیکا او ترلوېدیځ پورې یې دقلعه نو. هرات، شبرغان،میمنې، کندز، تالقان، مزارشریف او نورو سیمو کې د نفتو زیرمې ترسترګو شوې. دهلمند په وادي، پکتیکا او د افغانستان په جنوبي سیموکې هم د نفتو زیرمې اټکل شوي، خو د پوره پانګې او د تجربه لرونکو فني پرسونلو د نشتوالي له امله د هغو منظم را ایستل تر اوسه پورې نه دي تر سره شوي. د نفتو یوازینۍ تثبیت شوې زیرمه په جوزجان کې ده په دې لړ کې د انګوت زیرمه دیادولو وړ ده.

دلته د انګوت په ګډون د نفتو یوځو کانونه در پیژندل کیږي:

۱. د انګوت د نفتو زیرمه

د سرپل دښار څخه پنځه کیلومتره ختیځ کې دی چې د نفتو طبقې پې له ۱۱۰۰ څخه تر ۱۲۰۰ متروپورې دي. جیولوژیکي زیرمې پې ۷،۱ میلیونه ټنه اود ایستل کیدو وړ زیر مي پې ۲،۰۶ میلیونه ټنه ښودل شوي دي.

۲. د آق دریا دنفتو زیرمه: د سرپل څخه لس کیلومتره ختیځ کې ده، ټولې زیرمې پې ۱۲ میلونه ټنه دي. ثابتې اودګټې اخیستو وړ زیرمي پې له څلور میلیونو ټنو څخه زیاتې اټکل شوي دي.

۳. د قشقري دنفتو زیرمه: د سرپل جنوب ختیځ ته په ۱۲ کیلومتره واټن کې پروت کان دی جیولوژیکي زیر مې پې ۱۹،۶ میلیونه ټنه ، د ایستلو وړ زیر مې پې ۶،۳۸۱ میلیونه ټنه نفت ښودل شوي دي.

۴. د زمرد سای د نفتوزیرمه: د شبرغان دښار د جنوب لویدیځ په ۶۰ کیلو متری کې پروت دی. زیر مې پې ۹،۱۹ میلیونه ټنه اود ایستل کیدو وړ زیر مې پې ۳،۴ میلیونه ټنه اومه نفت دي.

په ۱۳۵۱هـ.ل. کال کې وپتپل شوه چې په دغه برخه کې یو کوچنی د نفتو چینځای جوړشي،خو کله چې د آق دریا د زیرمو تولیدي ظرفیت نورهم زیات شو، ددغه چینځای ظرفیت هم ۲۰۰ زرو ټنو ته لوړشو. البته د هغه د ودانۍ د کارله بشپړیدو وروسته به په راتلونکې کې د نفتو تولیدي ظرفیت نور لوړشي چې پرته له شکه به د هېواد دننه د یو شمېر اړتیاوو د پوره کیدو سربېره به د هېواد د تادیاتو په بیلانس کې هم ارزښت ولري.

په اوسني وخت کې د افغانستان د نفتو اړتیاوې له بهر څخه د هغو په واردولو سره بشپړېږي، په همدې ترڅ کې نفتوته د هېواد اړتیا ورځ په ورځ زیاتیږي، او د هغو نړیوالې بیې هم مخ په زیاتیدو دي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو وویشل شي، د افغانستان دکاني سرچینو د نقشې او د لوست د متن څخه په کار اخیستو دې لاندینی فعالیت تر سره کړي:

۱. هغه سیمې چې هلته دنفتو زیر مې شته په ترتیب سره دې له شمال ختیځ څخه ترجنوب لویدیځ پورې لېست کړي.

۲. ودې وایي چې کومو کمپنیو، په کومو برخوکې، څه وخت د نفتو د زیرمو د تثبیت لپاره څېړنې تر سره کړي؟

پوښتنې

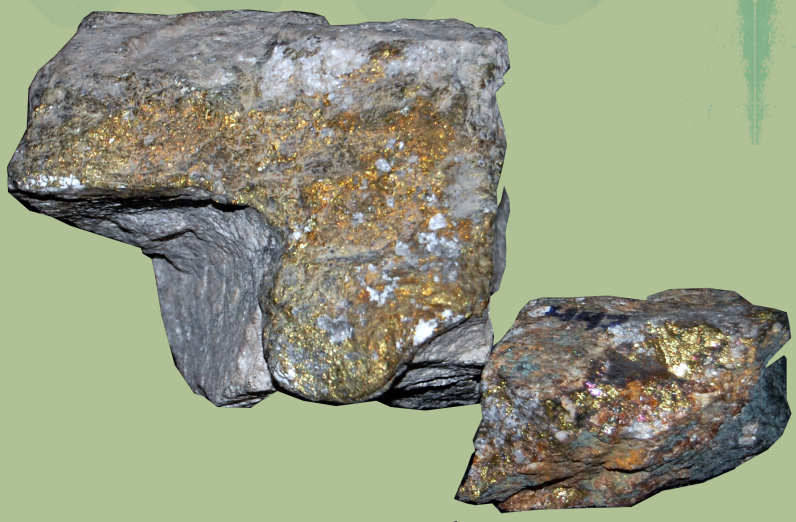
۱. ولې تر اوسه پورې د افغانستان نفت په پراخه او منظمه توګه نه دي را ایستل شوي؟ توضیح یې کړئ.

۲. د نفتو زیر مې د افغانستان په کومو سیموکې دي، نوم یې واخلئ.

۳. د نفتو یوازینی ثبت شوې زیرمه څه نومیږي او چیرته ده؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ګرانو زده کوونکو یوه ورځپاڼه، مجله، کتاب یا انټرنټي پاڼه چې د افغانستان دنفتو د زیر مو د پلټنې یا سوداګرۍ په هکله معلومات ولري، ولولئ او د هغې اخځ په راتلونکي لوست کې خپل ښاغلي ښوونکي ته ښکاره کړئ.

۳۱- شکل: په یوه ډبره کې د مسو آثار چې د لوګر له عینک څخه تر لاسه شوې ده.

د فلزاتو زیر مې د افغانستان په کومو سیموکې دي؟

انسانانو له ډیر پخوا څخه فلزات پیژندل او هغه یې کارول ، خوپخوا یې کارول محدود و. دهغو نښو له مخې چې په دې برخوکې شته، داسې څرګندیږي چې هغه لومړنی فلز چې انسانانو وپیژاند، مس او بیا وروسته اوسپنه وه. زمونږ په هېوادکې د یو شمېر فلزاتو لکه مسو، اوسپنې سربو، کرومو، جستو او ګرانبیه فلزاتو لکه د سرو زرو او سپینو زرو زیر مې او سر چینې شته چې د هریوه په هکله لنډ معلومات ورکول کیږي:

- **اوسپنه**: د اوسپنې زیرمې د افغانستان په لاندېنیو برخو او سیموکې شته دي:

- دکندهار په خاکریز کې چې د زیرموانداز ه یې ۸،۲۳ میلیونه ټنه ښودل شوی ده او د حاجیګګ کان.

- دهرات دغور یانو کان چې په ۱۳۸۸هـ ل کال کې یې له یوې ایراني کمپنۍ سره د پلټنې ترون شوی و.

- د بدخشان د سیاه درې کان چې اټکلي زیرمه یې له ٤٠ تر ٤٥ میلیونه ټنه ده.

- د پغمان د ولسوالۍ د اوسپنې کان چې زیر مه یې ۱،۳۸ میلیون ټنو ته رسیږي.

- دجبل السراج د اوسپنې کان چې د زیر مو اندازه یې اته میلیونو ټنو ته رسیږي او د اوسپنې اندازه یې په سلوکې ٤٥ ښودل شوې ده.

- **د حاجي ګګ د اوسپنې کان**: د بامیان د جنوب ختیځ په ٤٥ کیلو متره واټن کې پروت دی چې د خپل کیفیت اوزیرمو له پلوه د سیمې یو ډیر لوی او مهم کان شمېرل کیږي. د اوسپنې زیر مې یې ۱،۸ میلیارده ټنه او د اوسپنې سلنه یې ٦۳،٥ ښودل شوې ده. دکانونو د وزارت نوې شمېرې د دغه کان ثبت شوې زیرمې ۱۱۰ میلیونه ټنه او اټکل شوې زیرمې یې ۲۰۷۰ میلیونه ټنه ښودلې دي. د حاجي ګګ دکان له زیرمو څخه دګټې اخېستنې امکان شته، خو د نومورو کانونو را ایستل زیاتې پانګې ته اړتیا لري. په پام کې وه چې په ۱۳۸۸ هـ ل. کال کې یې ګټه اخېستنه خصوصي سکتورته وسپارل شي چې د راتلونکو کلونو په ترڅ کې به یې چارې بشپړې او په کال کې به یومیلیون ټنه پولاد ورڅخه تولید او یو شمېر هېوادو الوته به دکار زمینه برابره شي.
- **مس**: د افغانستان په لسو ولایتونو کې د مسو دکانونو ۱۲ زیر مې شته چې له پروان څخه تر فراه او کندهار پورې یې پراخه ساحه نیولې ده. په دې کې دکجکي ترمنځ سیمې ډیرې مهمې دي.

- د مسو د طبقو کانونه په ټغر، خوردکابل او ان د چهلستون په غرونو کې تر سترګو کیږي.
- دکابل په دربندکې (د عینک له کان څخه ۸ - ۹ کیلو متره لرې په خطي بڼه د مسو کان پروت دی، د مسو اندازه یې په سلوکې ۰،٥۸ – ۱،٥٥ پورې ده. د زابل ولایت د مسوکان دکندلان په سیمه کې ثبت شوی دی چې د مسو اندازه یې په سلوکې ۰،٦۲ څخه تر ۱،۲ پورې ده، ټوله زیرمه یې له ٥ تر ۸ میلیونوټنو پورې اټکل شوې ده.

- **د لوګر د عینک د مسو کان**: دکابل ښار په جنوب ختیځ کې دی، اټکلي زیرمې یې څلور میلیونه ټنه او د مسو اندازه په سلوکې له ۱،۲ تر ۱،٥ پورې ښودل شوې ده. په عینک کان کې د مسو اټکل شوې زیر مې له ٦ میلیونو ټنو څخه زیاتې ښودل شوي دي. دکانونو د وزارت نوو شمېرو دهغو تثبیت شوې زیر مې له ۱۱ تر ۱۳ میلیونو ټنو مسو پورې ښودلي دي د داوطلبۍ له چارو وروسته یې په ۱۳۸۷هـ ل. کال کې له یوې چینایي کمپنۍ سره قرارداد لاسلیک شو او ډېر ژر به په ګټه اخېستنه پیل وکړي چې هر کال به تقریباً ۲۰۰ زره ټنه خالص مس تولید کړي.

- د مسو دکان زیرمې دهرات په شیدا، بادغیس، فراه، هلمند، کابل، غزني، بامیانو، غوربند، اندراب بغلان او سرپل کې هم د ارزښت وړ دي.

• **سره زر**: په افغانستان کې سره زر د هندوکش دوو خواووته په بیلابیلو سیموکې شته چې یوه پراخه ساحه یې د فیض آباد له شمال څخه په جنوب لویدیځ کې تر کندهار پورې نیولې ده. مهم کانونه یې د بدخشان په یفتل او د غزني په مقر کې شته. د یفتل په سیمه کې د سرو زرو او کوارتز د ډبرو څلور رګونه دي چې په هر ټن کاني توکوکې یې له یو څخه تر ۸۵ ګرامو پورې سره زرشته دي.

- د سروزرو نورې زیر مې د قلات په زرکشانو کې شته چې د سرو زرو اندازه یې په هر ټن کاني توکي کې له ۰,۵ څخه تر ۱۱ ګرامو پورې ده.

همدارنګه د کوکچې د سیند او د هغه د مرستیالانو په تګلوري کې په یوه پراخه ساحه کې سره زر شته چې د سرو زرو اندازه یې د شګې په هر مکعب متر کې په منځنۍ توګه تر ۳۹٤ میلي ګرامو پورې محاسبه شوې ده.

• **سپین زر**: د سپینو زرو زیر مې د پنجشیر (له عمرز څخه تر خاواک پورې)، دهرات سیم کوه او د بي بي ګوهر په سیمه او د کندهار په خاکریز کې شته چې پخوا به په نافني توګه ایستل کیدې، خو اوس ور څخه کار نه اخیستل کیږي.

• **د سربو او جستوکانونه**: زمونږ په هېواد افغانستان کې د سربو او جستو کانونه هم شته چې په هغوکې د کندهار د بي بي ګوهر د سربو او جستو د کان نوم اخیستلای شو چې زیر مې یې ۲۱۱۰۰ ټنه جست او ۵۵۰۰ ټنه سرب ښودل شوي دي چې د هرات د چشت په سیمه او د هزاره جاتو د تولک او د غوربند د فرنجل سیمې کې هم شته دي.

• **د کروم د ډبرو کانونه**: د کروم د ډبرو دشتوالي نښې د خوست، میدان وردګو، د لوګر د محمد اغې او کلنګار او کندهار په سیموکې دیا دونې وړدي. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د خوست د کرومو د ډبرو د ایستلو منځنۍ کلنۍ اندازه ۷۳۰۰۰ ټنه ښودلی ده چې په ۱۳۸٦ هـ ل. کال کې یې له یوې کمپنۍ سره قرار داد شوی و خو اوس د امنیتي حالت د خرابوالي له امله نه ایستل کیږي.

د میدان وردګ ولایت د کرومایت د کان منځنۍ کلنۍ اندازه له ٤۰۰۰۰ ټنو څخه زیاته ښودل شوې ده.

۳۲- شکل

دټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، د لوست د متن او دافغانستان د کانونو د نقشې په لوستلو دې لاندې فعالیت تر سره کړي او دخپل کار پایله دې په ټولګي کې ووایي:

لومړۍ ډله : د اوسپنې کانونو د سیمو نومونه واخلئ او د نقشې پر مخ یې وښیئ.

دویمه ډله : د سروزرو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ یې وښیئ.

دریمه ډله : د سپنو زرو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ یې وښیئ.

څلورمه ډله : د مسو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ یې وښیئ.

پنځمه ډله : د سربو د کانونو د سیمو نومونه واخلئ او دنقشې پر مخ یې وښیئ.

پوښتنې

۱- زمونږ په هېواد کې څو ډوله فلزات شته؟ نومونه یې واخلئ.

۲- د اوسپنې کانونه د افغانستان په کومو سیمو کې دي او د هغو ډیر مهم کان کوم یودی؟

۳- د لوګر عینک د مسو د کان په هکله معلومات ورکړئ.

٤- د سربو او جستو زیرمې زمونږ دهېواد په کومو سیمو کې دي؟ نوم یې واخلئ.

۵- زمونږ په هېواد کې د سپینو زرو زیرمې په کومو برخو کې تثبیت شوي دي؟ نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د فلزاتو د لوست متن او د کانونو نقشه ولولئ او په راتلونکي ساعت کې یې د هغو د مهمو ټکو په هکله معلومات ورکړئ.

۳۳- شکل: د عینک د میسو د کان د پروژې پرانیستل

له فلزاتو څخه څه کار اخیستل کیږي؟

لکه څرنګه موچې په تېر لوست کې ولوستل او جیولوژیکي څېړنو ښودلې ده، زمور دهېواد په ډیرو برخو کې، د فلزاتو کانونه شته. دغه کانونه دهېواد په اقصاد کې د اهمیت وړدي. افغانستان د فلزی زیرمو دلرلو له مخې یو بډای هېواد ګڼل کیږي. د هېواد فلزي زیرمې د پانګې اچونې، د تخنیکي وسایلو، د فني پرسونل او هېواد دننه او بهر د خرڅلاو د بازار په چمتو کیدو سره په پراخه اندازه را ایستل کیدای شي.

فلزات ځانګړی اقتصادي ارزښت لري. د کرنې، سوداګری، تخنیک او د ژوند دنورو چارو په برخوکې د اقتصادي فعالیتونو پر مختګونه، د فلزي صنایعو له پر مختیا سره اړه لري. فلزي زیرمې دیوه هېواد دصنعتي کیدو، د خلکو د ژوند دکچې دلوړیدو او داقتصادي پر مختیا لپاره یو مهم ضرورت دی. ښکاره خبره ده چې دیوه هېواد د صنایعو بنسټ د فلزاتو په زیرمو او د اوسپنې ویلي کولو پورې اړه لري. هغه هېوادونه چې د اوسپنې د ویلي کولو فابریکې نه لري، باید د ماشینونو د پیرودلو لپاره زیاتې پیسې ولګوي، نوله دې امله د بټیو او د اوسپنې دویلې کولو د فابریکو جوړول دیوه هېواد د اقتصاد مهمه برخه جوړوي. هېوادونه باید دفلزي صنایعو د رامنځته کولو لپاره هلې ځلې وکړي.

دافغانستان په شان ديوه هېواد لپاره د فابريکو جوړول چې پوره اندازه خام توکي لري، يو اقتصادي او مهم کار او د هېواد داقتصادي بنسټ په پياوړي کولو کې ډېرګټور دي.

د فلزاتو ځانګړ تياوې له اقتصادي پلوه ارزښت لري چې په بيلابيلو برخوکې ورڅخه کار اخيستل کيدای شي: ځينې فلزات د زنګ ضد ځانګړتيا ولري لکه قلعي، سرب او نکل. له سرو زرو څخه د ګاڼو او پولي واحد د ملاتړ په توګه په بانکونو کې ترې کار اخيستل کيږي. له سپينو زرو څخه په نقره يې مسکوکاتو او ګاڼوکې کار اخيستل کيږي. اوسپنه د تخنيکي وسايلو د جوړولو او نور فلزات لکه مس، سپين زر او المونيم چې د برېښنا او تودوخې دلېږدولو وړتيالري، ځينې نورله يو شمېر نورو فلزاتو سره د ترکيب کيدو ځانګړ تيا لري، د بيلګې په توګه د مسو او جستو له ګډولو څخه برونز تر لاسه کوي او دسماوارونو، چلمچي ګانو، د دروازو په دستګيرونو او د نورو برونزي وسايلو په جوړولو کې ور څخه کار اخلي، نو ځکه فلزات ځانګړی اهميت لري او د دروازو، کړکيو، کټونو، مېزونو، څوکيو، د ماشينونو په پرزو، د فابريکو په جوړولو او دلوښو په جوړولو کې ورڅخه کار اخيستل کيږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې څو ډلې شي: هره ډله دې دفلزاتو په اقتصادي ارزښت خبرې وکړي او د خپلو خبرو پايلې دې نوروته ووايي.

پوښتنې

۱- ولې فلزات زيات اهميت لري؟

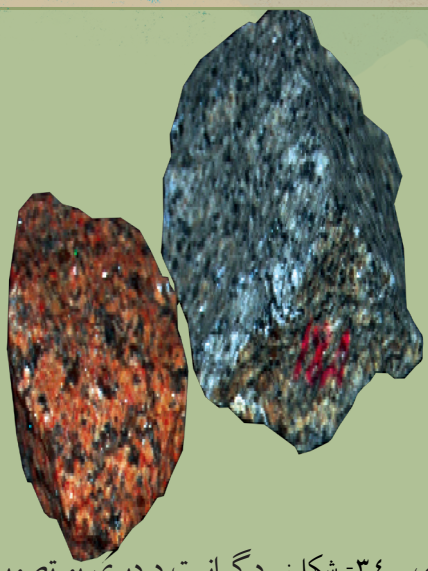
۲- سره زر د نورو فلزاتو په پرتله کومه ښېګڼه لري؟

۳- له فلزاتو څخه دڅه ډول وسايلو په جوړولو کې کار اخيستل کيږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د لوست دمتن په لوستلو سره دفلزاتو د اقتصادي اهميت په هکله فکر وکړئ او په راتلونکي لوست کې دهغو په اړه خپلو ټولګيوالوته معلومات ورکړئ.

۳۴- شکل: د ګرانیت د ډبرې یو تصویر د کابل په ښارکی یو کارکوونکی د مرمرینو ډبرو د توږلو په حال کی

د ودانیو د ډبرو کانونه د هېواد په کومه سیمه کې دی؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی، د تعمیراتي ډبرو د منابعو له پلوه ډیر غني دی، چې له ډیرې پخوا زمانې راهسې په ودانیو کې کارول کیږي، په لاندې ډوله دي:

الف: د ګرانیت Granite **(خارا) ډبرې**

دا ډول ډبرې دځمکې په ژورو برخوکې له اورغور ځوونکو توکو څخه منځته راغلی دي. دا ډبرې له درو مختلو منرالونو جوړې شویدي فلد سپار،مایکا او کوارتز، چې ښې نمونې یې دده دانا تر څنګ غرونو او نورو غرنیو سیمو ډبرو لکه سالنګونو کې تر لاسه کیږي. دا ډبرې د تراکم او سختوالي له امله د ودانیو په زینو، تهدابونو یا بنسټونو او د سړکونو په فرش کې کارول کیږی.

ب : بزلت Basalt

دا ډبری د ځمکې مخ ته داور غور ځونکود لا وا موادو پاتې شوې ډبرې دي، چې د اورغورځوونکو فعالیتونو یعنې د آتشفشان غرونو په لمنو کې شتون لري. د افغانستان په زیاترو غرنیو سیمو کې پریمانه پیداکیږي. ددې ډول ډبرو مهم منرالونه عبارت دي له: پیروکسین، فلد سپار، الیوین او ځینې فلزي منرالونه دي. دا ډبرې په ځانګړي آب او هوا کې پر لویو او وړو ټوټو ماتیږي او دودانیو په تهدابونو کې کارول کیږي.

ج: متحوله ډبرې: چې په دریابونو کې له رسوب او آهکي ډبرو څخه رامنځ ته کیږي. د وخت په تېریدو فشار او تودو خې له امله په مرمرو بدلیږي، ددې ډبرو ذخیرې زموږ په هېواد کې ډیرې دي، دشګو او رسوبي ډبرې د وخت په تېریدو سره په کلکو تخته یې ډبرو بدلیږي. چې هغه هم په زیاته کچه کارول کیږي.

د: د رخام او مرمرو ډبرې: Marble

دا هغه تغیر منونکې آهکي ډبرې دي چې په ښه ښه اوښکلو رنګونو په هېواد کې پیداکیږي، خالص مرمر سپین رنګ لري، مرمر ډبرې اهکي ډبرې دي چې دفشار او تودو خې له امله یې بڼه بدلون کوي، ډبرې کیدو او تخنیکي پالش په واسطه ځلا او ښکلا پیداکوي. له دې امله دا ډبرې دو دانیو په ښکلا، دچای خوړلو مېزونو، لوښو، د زیارتونو په لوحو او آن د مجسمو په جوړولو کې ورځخه ګټه اخیستل کیږي.

د مرمر ډبرې په افغانستان کې ډبرې پیداکیږي. له دې جملې کولای شو د ننګرهار د خوږیانو او د اچین سیمه، د هرات ولایت د چشت په سیمه کې او د میدان وردګ د کوټه عشرو په سیمه کې د مرمر ډبرې پیداکیږي د کابل په ولایت کې کولای شو چه د بادام باغ، ریشخور، قرغې او تره خیلو ځخه یادونه وکړو.

د ودانیو د ډبرو تر څنګ په هېواد کې دو دانیو نور توکي هم پیدا کیږی لکه چونه، ګچ چې په زیاته کچه دو دانیو په جوړولو کې کارول کیږي.

آهکي مواد له تخنیکي عملیې وروسته په سمنتو بدلیږي، د بیلګې په ډول، غوري سمنت، جبل السراج د سمنتو د تولیدونکو له ارزښتناکو او مهمو مرکزونو ځخه دي، چې همدا اوس یې د تولید کچه په بدلون کې ده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر ځلورو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې دلوست له متن ځخه د ګټې اخیستنې په هکله معلومات وړاندې کړي.

دویمه ډله دې د لوست له متن ځخه په ګټې اخیستنې سره د هغو سیمو چې هلته د مرمر ډبرې ډیرې پیداکیږي نومونه واخلي.

دریمه ډله دې د لوست له متن ځخه په ګټې اخیستنې سره د بازالت ډبرو په هکله او له هغو ځخه د ګټې اخیستنې په باب معلومات وړاندې کړي.

ځلورمه ډله دې له شګو ځخه د جوړوشوو ډبرو د ځانګړتیاوو او د رسوبي ډبرو او تغییر منونکو ډبرو په باب معلومات وړاندې کړي.

۱- د ګرانیت له ډبرو ځخه په کومه برخه کې ګټه اخیستل کیږي؟

۲- درخام او مرمر ډبرې د نورو ډبرو په پرتله څه توپیر لري، لنډ یې تشریح کړئ.

۳- د کابل په کومه سیمه کې د مرمر ډبرې پیداکیږي؟

٤- د سمنتو په جوړولو کې له څه ډول خامو موادو ځخه ګټه اخیستل کیږي، د هغې مهمې فابریکې په کومو ځایونو کې پرتې دي؟

له ټولګي ځخه بهر فعالیت

د ودانیو د یو ډول کاني ډبرو نوم واخلئ، د هغې د ځانګړتیا وو او اهمیت پر باب پنځه کرښې معلومات برابر کړئ. په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

۳۵- شکل

د افغانستان ډګرانیې تیرو مهمې سیمې

۲، ۸ ګرانیې ډبرې څه ډول دي او د افغانستان په کومو سیموکې موندل کیږي؟

قیمتي تیږي الماس، لاجورد لعل(لال) یاقوت او زمرد دي چې دهېواد په بیلابیلو سیموکې شته له دې جملې څخه الماس، یاقوت، زمرد او لعل قیمتي تیږي او لاجورد امیتیست او نورې لږ قیمتي دي چې دلته یې په ځینو خبرې کوو:

الف) الماس

الماس د نورو تیږو په پرتله ډیر کلکوالی، ټینګوالی او رونړ رنګ لري. له همدې امله دی چې د ځینو شیانو په پرې کولو او تورلو کې ورڅخه کار اخیستل کیږي. سره له دې چې تر اوسه پورې په افغانستان کې الماس نه دي موندل شوي، خو د جیولوژي پوهان وایي چې د بدخشان، په مرکزي سیمو، لوګر او غوربند کې د الماسو د پیداکیدو امکان شته دی.

ب) لاجورد

شکل ۳۶- (لاجوردو) د تیږې یو انځور

لږه ګرانبیه تیږه ده له ډیر پخوا یعنې له څلور زره یا پنځه زره کاله پخوا څخه یې دبدخشان د جرم د ولسوالۍ د حضرت سعید په کلي کې ایستل پیل شوی وو، خو په اوسنۍ بڼه یې تولید له ۱۹۳٤ م. کال څخه را پیل شوی دی.

د افغانستان په شمال ختیځ کې د لاجوردو د ۲۷ سیمو اوزیرمو څېړنه تر سره شوې ده چې په دې کې د بدخشان ولایت د جرم د ولسوالۍ اړوند د سرسنګ کان د لوړ اهمیت لرونکی او ترګټې اخېستنې لاندې دی. په ټولو زیرمو کې یې د لاجوردو اندازه ۱۲۹۰ ټنه ده. د سرسنګ په سیمه کې په یواز یتوب سره ۱٤۱ ټنه لومړۍ درجه لاجورد او ٦٥ ټنه دویمه درجه تثبیت شوي دي. هغه لاجورد چې دلندن په موزیم کې ایښودل شوي دي، د افغانستان لاجورد دي چې ۳۸۰۰ کاله مخکې ایستل شوي دي. په افغانستان کې هر کال ۵ نه تر ۱۰ ټنو پورې لاجورد ایستل کیږي چې ډیره برخه یې بیلابیلو هېوادونو ته صادریزي او له ډیرې لږې برخې څخه یې د لاسي صنایعو په مرکزونو کې کار اخېستل کیږي.

د افغانستان لاجورد د جنیست له پلوه، د رنګونو د ډولونو، نرم والي او روښوالي له مخې د نورو هېوادونو له لاجوردو څخه امتیاز او لوړتیا لري چې په توره ابي، روښانه ابي، ډېر روښانه ابي او شنه روښانه رنګونو باندې موندل کیږي. لاجورد د تیږو پیژندنې او سوداګریز بازار له پلوه پنځه ډوله دي: لومړۍ، دویمه، دریمه، څلورمه، او پنځمه درجه لاجورد.

لاجورد تخنیکي استعمال نه لري، یوازې په ګانو او زینتي وسایلو کې کارول کیږي. د لاجوردو ایستنه په پخوانیو کلونو کې په پرله پسي توګه پر مخ روانه وه، خو د امنیتي حالاتو د خرابۍ له کبله یې ایستل ځنډېدلي دي، خو د نامسؤولو خلکو له خوا یې په غیر مجاز او ناقانونه بڼه ایستل

روان دي چې د کانونو د ویجاړیدو او دولت ته دنه جبران کېدونکي زیان لامل شوي چې ددغو کانونو بیارغاونې ته به په راتلونکي کې ډېرې پانګې ته اړتیا وي.

ج) لعل

شکل ۳۷- د لعل د تیږې یو انځور

د لعل کانونه، د بدخشان په اشکاشم او د سروبي په جګدلک کې دي او د پیازي لعل کانونه د کندهار په خاکریز کې شته. لعل لوړه درجه کلکوالی لري او سور، بنفش ډوله، شین ته ورته آبي، ژیړ یا تور رنګونه لري.

د) یاقوت

شکل ۳۸- د کان په تیږه کې د سرو یاقوتو یو انځور

د مهمو ځانګړتیاوو لرونکی دی. د لومړۍ ډلې له جواهراتو څخه شمېرل کیږي، د پانې کېدلو وړتیا نه لري. درجه یې سخته ده. د روښانه سور اناري رنګ لرونکی او ځلا یې ښیښې ته ورته ده، یاقوت د سروبي ولسوالۍ د جګدلګ په سېمه کې په سور او ګلابي رنګونو پیدا کیږي.

هـ) زمرد

د زمردو کانونه د پنجشير د خنج، بزمال او مکني په سيمو او دکونړ په باړيل دره کې شته دي. د پنجشير زمرد زمردي شين رنګ او ځينې وخت ابي ډوله رګونه لري. زيرمې يې ٤٤٠ کيلو ګرامه اټکل شوي دي تر اوسه پورې په افغانستان کې د ګرانبيه تيږو زيرمې په فني او عصري بڼه تر استفادې لاندې نه دي راغلي.

۳۹- شکل
په کاني تيږو کې د زمردو يوانځور

دډولګي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وويشل شي، د لوست د متن په لوستلو سره دې د لاجوردو او نورو قيمتي ډبرو زيرمې لرونکې سيمې د افغانستان د کانونو په نقشه کې په نښه کړي.

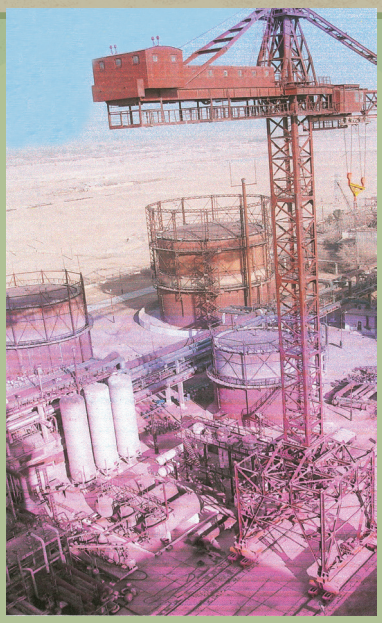
پوښتنې

۱- ګرانبيه ډبرې کومو ډبرو ته ويل کيږي؟
۲- د جيولوژي د پوهانو په عقيده د الماسو د پيدا کيدو سيمې په هېواد کې چيرې اټکل شوي دي؟
۳- لال د افغانستان په کومو سيموکې په کومو رنګونو سره موندل کيږي؟
٤- ډير ښکلي ياقوت د افغانستان په کومو سيمو کې موندل کيږي او کوم رنګ يې ډير نوم لري.
٥- زمرد د افغانستان په کومو سيمو کې شته، نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت:

يوه قيمتي تيږه چې په ګاڼو کې ورځخه کار اخيستل کيږي، غوره کړئ د هغې د اهميت، ارزښت او جنسيت په هکله په راتلونکې درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته معلومات ورکړئ.

۲، ۸ د کانونو او انرژي د حالت څېړنه

۴۰- شکل

د مزار شریف د نفتو او ګازو د تصدۍ انځور

په هېواد کې د انرژۍ او کانونو صنعت څنګه دی؟

لکه څرنګه چې مو ولوستل د انرژۍ مهمې سرچینې د ډبروسکاره، نفت، ګاز، اوبه، باد، لمر او نور دي. چې دلته دهرې یوې حالت څېړو:

دډبرو سکاره: زمونږ دهېواد د ډبروسکاره د دره صوف، اشپشتې، کرکر او د هرات د سبزک له مسجد چوبي کانونو څخه تر لاسه کیږي.

د ډبرو سکرو لویو زیرمو د هېواد په شمال او لویدیځ کې یوه پراخه ساحه نیولې ده چې له هرات څخه یې تر تخار پورې پراخوالی لري او د ډبرو سکرو ډېره برخه د اشپشتې او کرکر له کان څخه راایستل کیږي.

نفت: د نفتو جیولوژیکي څېړنو ښودلې ده چې د نفتو د زیرمو د شتوالي پراخه امکانات دهېواد په شمال کې له تخار څخه دایران تر پولو پورې او د هغو په دوام په جنوب او لویدیځ کې تر پکتیکا پورې پراخوالی لري. د نفتو یوازینۍ ثبت شوې زیرمه په جوزجان کې ده چې په هغې کې د انګوت، اق دریا، قشقري او زمردساې کانونه د یادولو وړ دي.

ګاز : د ګازونو د زیرمو د شتوالي امکانات د هېواد په بیلابیلو سیمو کې شته. په اوسني وخت کې د هغو یوڅه لوېې زیرمې د خواجه ګوګردک، یتیم تاق، خواجه بولان او د جرقدوق په سیمو کې د جوزجان په ولایت کې موندل شوي دي چې پخوایې را ایستل پیل شوي وو. د هغو ډیره برخه د خواجه ګوګردک او جرقدوق له سیمو څخه را ایستل کیده او پخواني شوروي اتحاد ته صادریدل. نور پاتې ګاز د مزارشریف د سرې او برېښنا په فابریکې کې او د برېښنا د تولید لپاره د څلو یښتو کلونو په موده کې کارول شوي دي چې اوس ډیره لږه استفاده ورڅخه کیږی. د کانونو د وزارت پلان دا ښکاره کوي چې د هېواد د نفتو یو کان اود ګازونو یوکان خصوصي سکتور ته ورکړل شوی او د ۳-٤ کلونو په ترڅ کې به ګټې اخېستنې ته چمتو شي.

اوبه: د افغانستان سیندونه د اوبو د برېښنا د ترلاسه کولو ډیرې ښې سرچینې دي، له دې پلوه یو شمېر هغه بندونه چې پخوا د برېښنا د تولید لپاره جوړ شوي وو، کافي نه دي او باید چې د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره له سیندونو څخه لازیاته ګټه واخېستل شي.

همدارنګه هغه توربینونه چې د اوږدو کلونو په ترڅ کې ورڅخه کار اخېستل شوی، ویجاړ او استهلاک شوي او د بند کاسې یې هم له رسوبي موادو څخه ډکې شوې دي، نو ځکه بیارغاونې ته کلکه اړتیا لري.

باد: د هېواد په ځینو ولایتونو کې د برېښنا د تولید لپاره د باد له انرژۍ څخه کار اخېستل شوی دی، خو ډیر لږ، حال داچې په هېواد کې ډیر موسمي بادونه لګیږي لکه د هرات ۱۲۰ ورځني بادونه او نور.

که چیرې په هېواد کې د باد له انرژۍ څخه د استفادې لازیات امکانات برابر شي، د باد له انرژۍ څخه به لازیاته برېښنا ترلاسه شي او برېښنا ته به د هېواد اړتیاوې پوره شي.

لمر: د هېواد په ځینو سیمو کې د لمر له انرژۍ څخه ډیر لږ کار اخېستل شوی، چې په دې لړکې د پخلي د دیګونو، لمریزو څراغونو او کلکتورونو (د اوبو تودوونکو) او نورو نومونه اخېستلای شو.

ښه به وي چې په هېواد کې د لمر له انرژۍ څخه د کار اخېستو پراخه زمینه برابره شي.

اوسپنه: په دې لړکې د بامیانو د حاجي ګګ د اوسپنې کان، د کندهار د خاکریز زیرمې، د هرات غوریان، د بدخشان سیاه دره او دجبل السراج او پغمان د اوسپنې زیرمې د یادونې وړ دي. د حاجي ګګ دکان زیرمې د هېواد له نورو ټولو برخو څخه زیاتې دي، د هغو په هکله څېړنې روانې دي، په راتلونکې کې به ترکار لاندې ونیول شي او په کال کې به په اټکلي توګه یو میلیونه ټنه پولاد ورڅخه ترلاسه شي.

مس: د مسو زیرمې د زابل په کندلان، د کابل په دربند، د لوګر په عینک او د هرات په شیدا سیمه کې دي چې له پخوا وختونو ورڅخه ډېره لږه او په سیمه ییزه بڼه کار اخېستل کیده.

د لوګر د عینک د مسو کان چې د هېواد یو ډېر مهم کان دی. په دې وروستیو کې یې له یوې چینایي کمپنۍ سره قرار داد شوی دی او زمونږ یوشمېر هېواد والو ته به دکار زمینه برابره کړي او ډېر عاید به ورڅخه ترلاسه شي.

سرب او جست: د هېواد د سربو او جستو زیرمې د کندهار په بي بي ګوهر، د هرات په چشت، د هزاره جاتو په تولک او د غوربند په فرینجل کې دي، چې د هغو د زیرمو را ایستل په پراخه اندازه نه دي ترسره شوي.

کروم: د خوست، میدان وردګ، د لوګر د محمداغې او کلنګار د کرومو د کانونو له زیرمو څخه یوه اندازه کار اخېستل شوی دی. د خوست د کروم د کان تولیدات د امنیت د نشتوالي له کبله نه دي پیل شوي چې د لازمو امکاناتو په چمتو کېدو سره به د هغو د را ایستلو چارې ترسره شي.

ګرانبیه ډبرې: د الماسو شتوالی په بدخشان، مرکزي افغانستان او غوربند کې اټکل شوی دی او د لاجوردو زیرمې د بدخشان په جرم کې او د لال زیرمې د بدخشان په اشکاشم کې شته.

د یاقوتو زیرمې د سروبي په جګدلک، زمرد د پنجشیر د درې د خنج، بزمال او مکني په سیمو او د کونړ د باډیل په دره کې شته دي.

د قیمتي فلزاتو کانونه او په دې لړ کې د سروزرو کان د بدخشان په یفتل، د غزني په مقر، د کلات په زرکشانو او د کوکچې د سیند په بستر کې شته چې پراخه برخه یې نیولې ده.

د سپینو زرو زیرمې په پنجشیر، د هرات په سیم کوه او د کندهار په خاکریز کې تثبیت شوي دي.

تر اوسه پورې د ګرانبیه ډبرو او قیمتي فلزاتو له زیرمو څخه په فني توکه ګټه نه ده اخېستل شوې

د هېواد له کانونو او د انرژۍ له سرچينو څخه کار اخېستل له يو شمېر ستونزو سره مخامخ دي لکه د ترانسپورتي لارو نشتوالی، د فني پرسونل کمښت، د تخنيکي وسايلو او د پوره پانګې نشتوالی او نور . همدارنګه د وروستيو کلونو جګړې او نا امنۍ او په خپل سر او غير فني توګه د کانونو ايستل هم د ستونزو په لړ کې شمېرل کيدای شي، چې دولت ته د نه جبران کيدونکو زيانونو څخه پرته د کانونو د ويجاړيدو لامل هم شوې دي، همدارنګه له هېواد څخه بهر ته د هغو قاچاق کول هم د انديښنې وړ دي. که چيرې په هېواد کې د انرژۍ له سرچينو او کانونو څخه تخنيکي او فني ګټه واخېستل شي او په دې برخه کې پانګونه وشي، هر کال به د پام وړ عوايد له دې لارې ترلاسه او هېوادوالو ته به د کار زمينه هم برابره شي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې دوه ډلې شي، لومړۍ ډله دې دلوست دمتن په لوستلو د انرژۍ د سرچينو او د هغو د توليد په هکله او دويمه ډله دې د هېواد د کانونو د حالت اوله هغو څخه دکار اخېستو په اړه خبرې وکړي او د ډلې استازۍ دخپل بحث پايلې دې نوروته وړاندی کړي.

پوښتنې

۱- په افغانستان کې د انرژۍ کومې سرچينې شته او دهغو له څو ډولونو څخه تر اوسه پورې کار اخېستل شوی دی؟

۲- د هېواد د اوبو له سرچينو څخه په څه ډول د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره ښه او اعظمي استفاده کولای شو؟ توضيح يې کړئ.

۳- کوم ډول فلزات او ګرانبيه ډبرې په هېواد کې شته، نوم يې واخلئ.

٤- په هېوادکې وروستيو جګړو او نا امنيو د کانونو او د انرژۍ له سرچينو څخه کار اخېستل له کومو ستونزو سره مخامخ کړي دي؟ توضيح يې کړئ.

۵- د کروم د ډبرو زيرمې د هېواد په کومو برخو کې تثبيت شوي دي؟ نوم يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د دويم څېرکي د افغانستان د کانونو او انرژۍ برخه ولولئ د هغې لنډيز په يوه پاڼه کې وليکئ او په راتلونکي لوست کې د هغو په هکله خپلو ټولګيوالو ته معلومات ورکړئ

صنایع او سوداګري

تاسې په دویم څپرکي کې د افغانستان دکانونو او انرژۍ په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د افغانستان له صنایعو او سوداګرۍ سره آشنا شئ.

ـ په دې څپرکي کې لولو:

په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت

ـ لاسي صنایع

ـ ماشیني صنایع

- توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت

ـ د هېواد ګرځندویې سیمې

ـ د ګرځندوی احصائیه

- سوداګري او اهمیت یې

ـ کورنۍ سوداګري

ـ بهرنۍ سوداګري

- د هېواد د وارداتو او صادراتو اندول

- بانک

ـ مرکزي بانکونه

ـ سوداګریز بانکونه

- د بانک د چارو د پرمختګ څرنګوالی

- د صنایعو او سوداګرۍ د حالت څېړل

د څپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکی به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- سوداګري به و پېژني.
- د سوداګرۍ بیلابیل ډولونه به وپېژني.
- د هېواد د صادراتو او وارداتو پر اندازې او انډول په پوه شي.
- د صنایعو پر اقتصادي اهمیت به پوه شي.
- د هېواد د صنایعو ډولونه به و پېژني.
- د هېواد د صنایعو پر ستونزو او خنډونو به پوه شي.
- بانک به و پېژني.
- د بانک د کار په څرنګوالي به وپوهیږي.
- د ګرځندوی (توریزم) په اقتصادي او فرهنګي اهمیت به پوه شي.
- د هېواد توریستي سیمې به وپېژني.

زده کوونکی به ددغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي هدفونوته ورسیږي:

- سوداګري به تعریف کړی شي.
- د سوداګرۍ ډولونه به فهرست کړای شي.
- د هېواد د وارداتو او صادراتو اندازه به بیان کړي.
- د صنایعو اقتصادي اهمیت به توضیح کړي.
- د هېواد د صنایعو ډولونه به فهرست کړي.
- د صنایعو ستونزې او خنډونه به وشمېري.
- بانک او د هغه د کارکولو څرنګوالی به توضیح کړي.
- د توریزم معنا به وویلای شي.
- د توریزم اقتصادي اهمیت به توضیح کړي.
- د هېواد د توریستي سیمو نوم به واخېستلای شي او هغه به د نقشې پرمخ تثبیت او وښیي.

۴۱- شکل

تاسې پوهیږئ چې صنعتي فعالیت د توکو ارزښت، کیفیت او ګټورتوب لوړوي؟ په افغانستان کې د غالۍ اوبدلو صنعت

صنعت یو تولیدي فعالیت دی چې د هغه په ترڅ کې له هغو لومړنیو یا خامو توکو لکه طبیعي، کرنیزه، کیمیاوي او حیواني توکو څخه چې له ځمکې ترلاسه کیږي د کار ور شیان او اجناس جوړیږي او د بشري ټولنو اړتیاوې وربانديې بشپړیږي. صنعت هم د لاس او هم د ماشین په واسطه پر مخ تلای شي.

صنعتي فعالیت چې د ارزښت، کیفیت او ګټورتوب د لوړولو په خاطر د توکو د بڼې د بدلون عملیه ده، د بشریت په تاریخ کې اوږده سابقه لري.

صنعتي انقلاب چې د اتلمسې پیړۍ په دویمه نیمایي کې په اروپا کې پیل شو، په پای کې یې بشري ټولنې ته ژور بدلون ورکړ او د خلکو ژوند ته یې بله بڼه ورکړه.

د لومړنیو یا خامو توکو لکه د کاني توکو، کرنیزو تولیداتو او نورو د بڼې بدلون ترڅو په وروستیو صنعتي پڅو اجناسو واړول شي، بیلابیل صنعتي پراوونه تېروي، د بیلګې په توګه:

که چیرې تاسې هغه محصولات او اجناس کتلي وي چې په پلورنځي کې یې پیرئ، لیدلي به مو وي چې پیرودل شوی جنس دومره هم اسانه په لاس نه دی راغلی، بلکې بیلابیل صنعتي پراوونه یې تېر کړي ترڅو چې پلورنځي کې د پلورل کیدو وړ ګرځیدلی دی. مور کولای شو د موضوع د لا روښانه کولو په خاطر یو کتاب چې په کتاب پلورنځي کې پلورل کیږي د بیلګې په توګه یاد کړو. دغه کتاب چې پلورل کیږي کاریې د یوه نیالګي له کینولو څخه پیل کیږي، کله چې نیالګیو بڼه وده وکړه او لوبې ونې ورځخه جوړې شوې، پرې شوي لرګي یې فابریکې ته وړل کیږي، هلته ورځخه کاغذ جوړیږي، کله چې کاغذ جوړشو، مطبعې ته لیږل کیږي، مخکې له مخکې کوم کتاب چې تالیف شوي وي هغه طرحه او په

کمپیوټر یا کوم بل شکل باندې ډیزاین شوي، په کاغذ باندې چاپ او د صحافۍ له پرلو څخه وروسته د کتاب په بڼه چمتو کیږي او د خرڅلاو لپاره کتاب پلورنځي ته راوړل کیږي.

په همدې توګه که چیرې مور ځیر شو ټول صنعتي محصولات د کار بیلابیل پرلوونه تېروي او بیا د استفادې وړ ګرځي.

د صنایعو، په تېره بیا د ماشیني صنایعو ارزښت په دې کې دی چې په لږ وخت کې ډیرو موادوته د بڼې بدلون ورکوي، د هغو په څرنګوالي او بیه کې لوړوالی راځي.

زمور خلک له ډیر پخوا څخه په کوچنیو لاسي دستګاوو کې په لاسي صنایعو بوخت وو. فرش، لکه: غالۍ، لمڅی، ټغرونه او نور د اړتیا وړ وسایل یې ځان ته جوړول.

زمور هېواد دبیلابیلو او ډیرو کانونو، کرنیزو ډول ډول محصولاتو او د پوره کار ځواک په لرلو سره صنایعو او د هغو ودې ته ډیره ښه زمینه چمتو کولای شي. که چیرې حکومت وکولای شي چې د ملي صنایعو د ملاتړ لپاره له یوې غوره اقتصادي پالیسۍ څخه کار واخلي ، د فابریکو او کارځایونو جوړولو ته شرایط برابر کړي، نو زیات شمېر ضروري اجناس او مالونه به د هېواد دننه تولید او ملي عاید به لا اوچت شي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې درې ډلې شي، له متن، تصویرونو او د لوست له بیلګو څخه دې کار واخلي، لاندې فعالیتونه دې ترسره او بیا دې د خپل کار پایله خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

لومړۍ ډله: د خپلو جامو په هکله خبرې وکړئ چې په څه ډول جوړې شوي او کوم صنعتي پرلوونه یې تېر کړي دي؟

دویمه ډله: د خپل ټولګي د میزونو او څوکیو په هکله بحث وکړئ د هغو صنعتي پرلوونه او چمتو کول توضیح کړئ.

دریمه ډله: د خپل ښوونځي د ودانۍ په هکله خبرې وکړئ چې له کومو توکو څخه جوړه او کوم صنعتي پرلوونه یې تېر کړي دي.

لومړني خام توکي	صنعتي شوي توکي
پنبه	
	غالۍ
ګنې	
	دودۍ
لرګي	
	بوټان
	غوړي
اوسپنه	
	خیدک (پنیر)

پوښتنې

۱ ـ صنعت څه ته وایي توضیح یې کړئ؟

۲ ـ د صنایعو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لاندې جدول په ټشو ځایونو کې د لومړنیو یا خامو توکو او صنعتي شوو اجناسو (مالونو) نومونه په خپله کتابچه کې ولیکئ.

٤٢- شکل

په تېر لوست کې د صنايعو او د هغو د اهميت په هکله بحث وشو، په دغه لوست کې به د هېواد ماشيني او لاسي صنايع وپيژنو.

که د هېواد په اقتصادي وده او پرمختيا کې د ټولنيزو او طبيعي بيلابيلو عواملو اغيزه په تېره بيا د صنايعو په وده او پرمختګ کې وڅېړو، وبه ليدل شي چې د هېواد د صنعتي کيدو لپاره ډېره ښه زمينه شته، نو د هېواد صنايع په لاسي او ماشيني برخو کې څېړو:

د افغانستان خلکو له لرغونو زمانو راهيسې د کورنيو اړتياوو او بهرنۍ سوداګرۍ لپاره په خپل لاس جوړشوو دستګاوو باندې د اړتيا وړ شيان جوړول او خپلې اړتياوې يې پوره کولې.

کليوالي صنعت کارانو به په خپلو ډېرو لومړنيو وسايلو سره د صنعتي اجناسو په جوړولو لاس پورې کاوه، چې له لاندېنيو سرچينو څخه يې کار اخېست:

۱. له ځاروېو څخه تر لاسه کيدونکو لومړنيو توکو لکه وړيو، ويښتانو او د وريښمو د چنجيو له تارونو او نورو څخه.

۲. له نباتي سرچينو لکه پنبې، کتان، سنډو او نورو څخه.

۳. کاني توکو لکه اوسپنې، مس، سرو او سپينو زرو او له خټو او نورو څخه.

ـ هغه د لاسي صنايعو محصولات چې د ځاروېو له اليافو څخه جوړېږي مشهورېږي غالۍ، ليمڅۍ، برک، ټغر، شړۍ او نور دي.

د غالۍ اوبدلو صنعت د افغانستان یو ډیر مهم لاسي صنعت او غالۍ صادراتي مهم قلم او لاسي صنعت دی چې زیاتره په شمال، شمال لویدیځ او لویدیځو ولایتونو کې تولیدیږي.

ـ د لاسي صنایعو هغه محصولات چې له مالوچو څخه جوړیږي دادي: خمتایي رختونه، کشمېره، پټو، لونګی، سطرنجي اونور. پخوابه چې په افغانستان کې په کومو ځایونو کې پنبه ډیره کرل کیدله، هلته به کلیوالو پنبه پې یا نخي رختونه ورڅخه جوړول.

ـ زرګران ، مسګران او پښان له فلزاتو څخه د کار وړ شیان لکه یوم، تبر، تیشه (ترښځ)، چاقو، چاړه او مسي لوښي لکه دیګونه او نور، اوګانې له سرو اوسپینو زرو او قیمتي ډبرو لکه لاجوردو او یاقوتو څخه جوړوي.

ب ـ ماشیني صنایع: د واکمنۍ په وخت نوي ماشیني صنایع او عصري فابریکې د لومړي ځل لپاره د امیر شیرعلي خان د واکمنۍ په وخت او لږ وروسته بیا په یوځه پرمختللې بڼه د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ په وخت د نولسمې پیړۍ په وروستیو کې په هېواد کې رامنځته او لومړنۍ عصري فابریکه د کابل ماشین خانې په نوم تاسیس شوه، په دغې فابریکې کې د توپ، ټوپک او حربي مهماتو او سړې او تودې وسلې په ګډون حربي مهمات تولید او جوړیدل. وروسته بیا ماشیني صنایعو یوځه وده وکړه. په ۱۳٦۵ هـ ل کال کې په هېواد کې ۳۹۱ صنعتي موسسې فعالې او په کار بوختې وې چې له هغو څخه یې ۲۷٤ د خصوصي سکتور او پاتې ۱۱۷ یې د دولتي او مختلط سکتور وې.

له دې امله چې د ماشیني صنایعو په رامنځ ته کیدو او وده کې څر خوونکی ځواک یا انرژي لومړنۍ اړتیا بلل کیږي، نوځکه په هغو سیمو کې چې برېښنا او ګڼ خلک وي لکه په کابل، کندهار، هرات، مزارشریف، کندز او جلال آباد کي، صنایع ځای پرځای رامنځ ته شوي دي.

دا هم باید وویل شي چې زمونږ په هېواد کې د ٤۰ کلنو جګړو پرمهال، زیات شمېر صنعتي تاسیسات زیانمن شول او هغوی ته لوی زیان واوښت، اوس یې بیارغاونه او بیرته جوړول پرمخ ځي او یو شمېر کورنیو او بهرنیو پانګوالو د نویو صنعتي موسساتو په جوړولو هم لاس پورې کړی دی.

ج ـ د ماشیني تولیداتو احصائیه: لکه چې مخکې وویل شول، په افغانستان کې ماشیني صنایع اوږده سابقه لري، خو په دې وروستیو کې د ناوړه سیاسي شرایطو، جګړو او لږې پانګې اچونې له کبله ځنډ او خنډ سره مخامخ شوي، بیاهم هغه ماشیني صنایع چې په هېواد کې شته او یا پخوا وې، له هغوسره په لاندیني جدول کې د اضافي معلوماتو په توګه آشناشئ.

ګڼه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسني چمتو ظرفيت	اوسنی حقوقي شخصيت
۱	د بګرامۍ نساجي	تاري ټوکران	۱۶ میلیونه متره	فعاله نه ده	پروژه
۲	د کندهار نخي نساجي	// //	٤٠ // //	// //	تصدي
۳	د کندهار وړی اوبدل	وربښمين رخت	یو میلیونه متره	// //	//
٤	د هرات نخي نساجي	تاري ټوکران	۱۲,۵ میلیونه متر	// //	پروژه
۵	د بلخ نساجي	// //	۲۲ میلیونه متره	په کال کې ۳۰ ټنه تجارتي تار	تصدي
٦	د ګلبهار نساجي	// //	۵۰ میلیونه متره	فعاله نه ده	سهامي شرکت
۷	کابل نساجي	// //	یو میلیونه متره	// //	// //
۸	د پلخمري نساجي	// //	۲٤ میلیونه متره	په سلو کې ۵۰٪ فعاله ده	// //
۹	د مزار د سړي او برښنا فابریکه	د یوریا سره	په کال کې ۱۰۵ زره ټنه	په ۲٤ ساعتونو کې ۱۰۰ ټنه	تصدي
۱۰	لومړی غوري سمنټ	سمنټ	په کال کې ۱۲۰۰۰۰ ټنه	یوه شپه ورځ کې ٤۰۰ ټنه	خصوصي
۱۱	دویم غوري سمنټ	// //	په کال کې ۳۱۰۰۰۰ ټنه	یوه شپه ورځ کې ۱۰۳۳ ټنه	// //
۱۲	د هرات سمنټ	// //	په کال کې ۲۱۰۰۰۰ ټنه	یوه شپه ورځ کې ۷۰۰ ټنه	دولتي پروژه
۱۳	د کابل د تار اوبدلو دستګاه	تار	په کال کې ۵۵۰ ټنه	غیر فعاله ده	خصوصي
۱٤	د کابل د اوبدلو فابریکه	رخت	په کال کې ۱,۸۳ ملیونه متره	غیر فعاله	خصوصي
۱۵	د کندوز سپین زر	محلوج، (مالوچ) او غوړي	په کال کې ۱۱۰۰۰۰ ټنه	لږ پ فعاله شوې په اجاره ورکړل شوې	دولتي تصدي
۱٦	د بلخ جن او پرس فابریکه	// //	٤۰۰۰۰ دانه لرونکې پنبه (پومبه)	// //	// //
۱۷	بست تصدي	// //	په کال کې ۲۵۰۰۰ ټنه	په کال کې ۸۵۰۰ ټنه	تصدي
۱۸	د هرات د مالوچو شرکت	پنبه، مالوچ، غوړي او صابون	په کال کې ۱۰۸۰۰ ټنه	یوځه فعاله	// //
۱۹	مرکزي سیلو	ډوډۍ او اوړه	۵۰ زره ټنه ذخیره		

ګڼه	ماشيني توليدي صنايع	د توليد ډول	توليدي ناصبه ظرفيت	اوسنی چمتو ظرفيت	اوسنی حقوقي شخصيت
۲۰	پلخمري سيلو	// //	۲۰ زره ټنه ذخيره	فعاله ده	// //
۲۱	د کندهار سيلو	د غنمو ذخيره	په ۲٤ ساعتونو کې ٦۰ ټنه اوړه کول	غير فعاله	// //
۲۲	د بلخ سيلو	ډوډۍ او اوړه		فعاله ده	دولتي تصدي ده
۲۳	د هرات سيلو	د غنمو ذخيره	په کال کې ۲۰ زره ټنه غنم	// //	// //
۲٤	د بغلان د شکرې پروژه	شکره	په کال کې ۱۰ زره ټنه	// //	دولتي پروژه ده
۲۵	د هلمند حجاري او نجاري	مرمر، مويل او فرنيچر		بيارغول شوې خو فعاله نه ده	ګډ شرکت

د ټولګي دننه فعاليت

په خپلو کتابچو کې لاندې جدول په مناسبو کلمانو سره د لوست د متن او تصويرونو په کتلو او د ورکړل شوې بيلګې څخه په استفادې ډک کړئ.

حيواني منابع (سرچينې)	صنعتي شوي مواد	نباتي منابع	صنعتي شوي مواد	کاني منابع	صنعتي شوي توکي
کرک (د وزو له وزغنو جوړيږي)	پټو، جراپ، (دستکشی)	چغندر	شکره	مس	ديګي، کوزه او چلمچي

پوښتنې

۱ ـ ستاسو له نظره د لاسي صنايعو کوم ډول توليدات ډير ارزښت لري او ولې؟

۲ـ ستاسو له نظره تر اوسه پورې په هېواد کې کوم لاملونه (عوامل) د ماشيني صنايعو د ودې خنډ ګرځيدلی وو؟

۳ـ پښتانه، مسګران، او زرګران له کومو منابعو څخه په څه ډول کار اخلي او کوم شيان جوړوي؟

٤ـ ماشيني صنايع زياتره په کومو ځايونو کې راټولې شوې دي او ولې؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د ماشيني صنايعو د مؤسساتو د ځانګړتياوو جدول وګورئ د هغه له مخې د لاندې نيو پوښتنو ځوابونه و مومئ او د خپل کار پايله په بل لوست کې خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړئ.

۱. زمونږ په هېواد کې د اوبدلو څو فابريکې شته؟ کومې يې فعالې او کومې نه دي فعالې؟

۲. زمونږ په هېواد کې د خوراکي توکو څو فابريکې شته او کومې يې ډير توليدات لري؟

۳. ستاسو له نظره ستاسې په سيمه کې کومه فابريکه شته چې نوم يې په دغه جدول کې نه ليدل کيږي؟

۲،۳ توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت:

شکل - ٤٣

په هرات کې تاریخي او لرغوني آثار چې له کلتوري پلوه توریستانو ته ډېر اهمیت لري.

توریزم Tourism یا ګرځندوی یو ډول مسافرت او ګرځیدل دي چې موخه یې د نړۍ د بیلابیلو سیمو علمي څېړنه، کتنه، تفریح، سیل او سیاحت دی.

توریستي سفرونه معمولاً کاري او تفریحي موخې لري، یو ګرځندوی هغه څوک دی چې د خپل اوسېدو ځای څخه بهر نوروسیمو، ښارونو او هېوادونو ته داسې یو سفر کوي چې له یوې شپې ورځې کم نه وي او له یوه کال څخه زیات نه وي. ګرځندویان معمولاً د یوې توریستي سیمې د طبیعت یا کلتور سره مینه او هغه ته پاملرنه لري. شتمنو خلکو به له ډېر پخوا څخه لیرې سیمو ته سفرونه کول چې په هغو ځایونو کې ښکلي او تاریخي ځایونه او ودانۍ وګوري او د نړۍ له طبیعي او کلتوري شتمنیو څخه خبرشي. له همدې امله نن ورځ توریزم یا ګرځندوی په نړۍ کې د اقتصادي ودې په یوه لویه سرچینه اوښتی دی. او د نړۍ په ډېرو هېوادونو او سیمو کې مهمه عایداتي سرچینه شمېرل کېږي. نن ورځ زیاتره هېوادونه هڅه کوي چې په خپلو هېوادو نوکې د ګرځندوی د ودې او پراختیا لپاره امکانات چمتو او پراخ کړي، دا ځکه چې ګرځندوی د عوایدو د ترلاسه کولو یوه لاره ده.

افغانستان په اسیا کې د یوه ځانګړي جغرافیایي موقعیت، تاریخي لرغونتوب، پخوانیو ودانیو، ښکلي طبیعت، غوره هوا او د ګرځندویې سیمو په لرلو سره په ډېرو پخوانیو کلونو کې د وریښمو د کاروانونو د سوداګریزو انډیو د وړلو او راوړلو لاره وه. بودایانو او کوشانیانو له همدې لارې له چین څخه د اروپا تر لویدیځ پورې تګ راتګ کاوه. دغه تګ ـ راتګ د ګرځندویانو، په تېره بیا د بودایي راهبانو پام دې خواته راواړاوه او د بامیانو له اسرارو ډکه سیمه یې د نمانځنې د ځای په توګه غوره او هلته یې د بودا لوېې او نامتو مجسمې جوړې کړې.

د بوديزم لارويان او نور گرځندويان د نړۍ له هر گوټ څخه مخ په دې خوا رامات شول، دهېواد همدا تاريخي اثار او د گرځندوی وړ سيمې وې چې د گرځندويانو د پام وړ گرځيدلې وې.

د افغانستان دولت په ۱۳۳۷ هـ ل کال کې د گرځندوی مؤسسه (اوسنی افغان تور) په دې برخه کې د اسانتياوو د رامنځته کولو په خاطر جوړه اوپه ۱۳٤٤ هـ ل. کال کې يې د گرځندوی د نړيوال سازمان غړيتوب ترلاسه کړ.

په تېرو څو لسيزو کې توريزم يا گرځندوي په افغانستان کې د عايداتو يوه سرچينه وه. زمونږ په هېواد کې ډېر لرغوني آثار او تاريخي ځايونه لکه په باميانو کې د بودا مجسمې او يو شمېر نور تاريخي آثار، د بلخ د لرغوني ښار آثار، خيبر دره، په هرات کې زيات شمېر تاريخي اثار او همدارنگه په کندهار، غزني، ننگرهار او نورو کې شته. د جگړو پر مهال په افغانستان کې گرځندويي ته هم ډېر زيان واوښت، يوازې د گوتو په شمار خبريالانو افغانستان ته تگ راتگ درلود. په دې وروستيو کې چې امنيتي شرايط يوځه ښه شوي دي او که د ټول هېواد په سراسر کې ډاډمنه سوله راشي او دولت د گرځندوی په هکله ځانگړې پاملرنه وکړي، يو شمېر هوټلونه، د وړلو راوړلو وسايل او نور امکانات برابر کړي، نو افغانستان به يو ځل بيا د گرځندويانو لپاره يو په زړه پورې هېواد شي. د افغاستان، هغه عوايد چې په يو شمېر د گرځندويي سيمو کې ترلاسه شوي وو او په ميليون ډالرو محاسبه شوي چې په لاندينې جدول کې ښودل کيږي.

۱۹۷۳	۱۹۷٤	۱۹۷٥	۱۹۷٦	۱۹۷۷	۱۹۷۸
۱۱	۱۲	۱۲	۲۸	۷	۱

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي، لومړۍ ډله دې د متن تصويرونو او نقشو په کتلو سره د گرځندوی (توريست) او گرځندويي (توريزم) په هکله او دويمه ډله دې د لوست د نقشو متن او انځورونو په کتلو سره د گرځندوی د اقتصادي اهميت په هکله بحث خبرې او اترې وکړي، وروسته دې د هرې ډلې استازي د خپلو خبرو اترو پايله ټولگيوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ـ گرځندوی (توريست) څوک دی؟

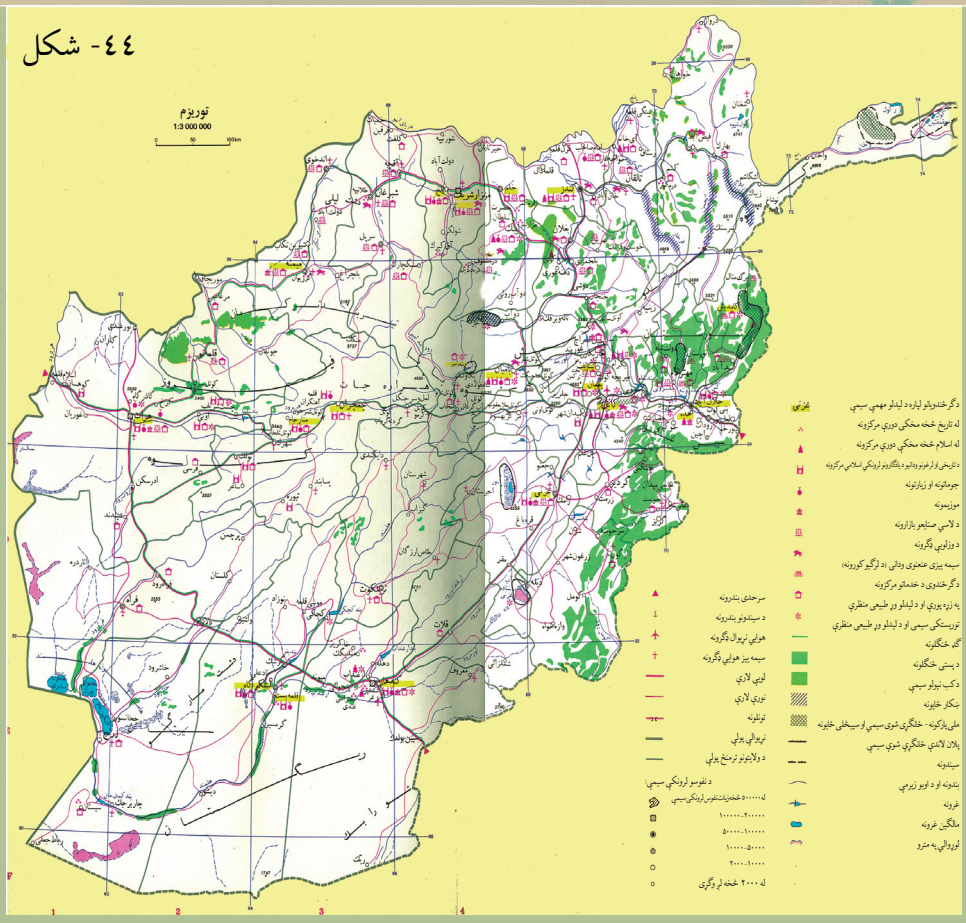
۲ـ ايا د گرځندوی، سياح او توريست ترمنځ توپير شته؟ په دې هکله توضيح ورکړئ.

۳ـ د گرځندويي (توريزم) اقتصادي اهميت بيان کړئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

زده کوونکي دې په درې کسيزو ډلو کې د افغانستان د گرځندوی او (افغان تور) د موسسو د فعاليت په اړه او د دغو موسسو د خپرونو او څانگو له معلوماتو څخه په گټې اخېستنې سره د هېواد د گرځندوی په اړه د په زړه پورې سيمو د تصويرونو په لرلو سره په دوه پاڼو کې مطلب وليکي او خپلو ټولگيوالوته دې ولولي.

٤٤- شکل

تاسې په مخکې لوست کې د ګرځندويي او د هغې د اقتصادي اهميت په اړه معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به د هېواد د ګرځندويې سيمو او احصائيو په هکله پوه شئ.

ـ ايا تاسې د هېواد کومه ګرځندويي (توريستي) سيمه ليدلې ده؟

که ستاسې ځواب هو وي کومه سيمه، کله، هلته موخه ليدلي او هلته مو څه وکړل؟

د افغانستان ګرځندويي سيمې زياتره طبيعي ښکلي ځايونه (ښايسته شرشرې، د سيندونو په زړه پورې غاړې، ولاړې اوبه، غرونه او نور او همدارنګه کلتوري سيمې او اثار موزيمونه، مذهبي او تاريخي ودانۍ او د لاسي صنايعو بازارونه او نور) وي.

د افغانستان د ګرځندوی مهم ښارونه او سيمې دادي:

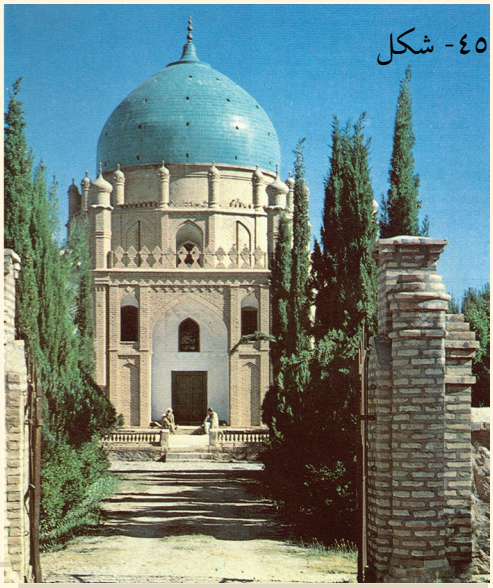
بامیان، بلخ، سمنګان، هرات، غور، غزني، کندهار، کابل، جلال آباد، لښکرګاه او نور.

په بامیانو کې توبړل شوې سمځې، مجسمې او بند امیر په بلخ ولایت کې د روضې مبارکې زیارت. په

هرات کې تاريخي ځلي، د خواجه عبدالله انصاري زيارت، خواجه غلتان ،عياران ځلی، اختيارالدين کلا.

په غور کې جام منار، په غزني کې تاريخي ځلي، د سردار غونډۍ، بالاحصار او په ننګرهار کې تاريخي آثار اوله هغې جملې څخه هډه او نور د يادولو وړ دي.

په ځينو ښارونو لکه هرات کې لرغوني آثار دومره ډير دي چې يونسکو دغه ډول سيمې د خپل پوښښ لاندې غوره کړي دي. په دې وروستيوکې غزنی د يو شمېر پخوانيو زيارتونو او ودانيو له امله د اسلامي تمدن د يوه مرکز او توريستي ښار په توګه پيژندل شوی دی.

٤٥- شکل

د ميرويس نيکه زيارت چې ګرځندويانو ته کلتوري او تاريخي ارزښت لري.

٤٦- شکل

د جام منار هم لکه د هېواد د نورو لسګونو اثارو په شان ځانګړی تاريخي او کلتوري ارزښت لري

دا هم بايد وويل شي چې افغانستان ډير غوره دګرځندوی طبيعي ځايونه او پارکونه هم لري چې د بيلګې په توګه، د پامير لوی او کوچني غرونه، په نورستان کې د ليدلو وړ طبيعي سيمې، په کابل کې يو شمېر پارکونه او باغونه، د جلال اباد يو شمېر سيمې، هرات، کندهار، مزارشريف، د قرغې بند او په کابل کې د پغمان دره او په نورو بيلابيلو ولايتونو کې يو شمېر طبيعي ساحې چې د افغانستان دګرځندوی په نقشه کې يې کتلای شئ.

ب. دګرځندوی احصائيه:

لکه چې مخکې وويل شول، په تېرو لسيزوکې ګڼ شمېر ګرځندويان زمونږ هېواد ته راتلل او د عايداتو لوبه سرچينه يې جوړوله، خو په ځلورو لسيزو جګړو کې چې امنيتي ستونزې رامنځته شوې، ګرځندوی ته ډير زيان واوښت او افغانستان ته دګرځندويانو تګ راتګ لږ شو چې دغه شمېرنې په لاندې جدول کې پرتله شوي دي:

(۵) جدول: د هغو ګرځندویانو شمېر چې په بیلابیلو کلونو کې افغانستان ته راغلي دي

د هېواد نوم	۱۹۷۵	۱۹۷۶	۱۹۷۷	۱۹۷۸	۱۹۷۹	۱۹۸۰
لویدیز المان	۸۶۴۹	۸۹۰۷	۹۰۸۵	۷۴۹۶	۱۸۱۷	۲۸۵
فرانسه	۹۴۳۱	۷۷۹۴	۶۷۷۹	۴۷۸۱	۱۱۵۳	۲۳۴
استرالیا	۱۰۹۴	۱۰۵۵	۴۳۹۷	۳۰۷۰	۹۶۷	۲۸
د امریکا متحده ایالات	۹۴۰۱	۸۹۵۰	۹۰۱۱	۶۳۸۹	۱۰۳۹	۷۹
هند	۸۷۱۷	۸۵۲۱	۱۱۱۸۵	۹۷۴۴	۴۳۵۰	۹۹۲
انګلستان	۹۷۷۷	۱۰۱۰۸	۱۱۵۲۶	۹۱۰۲	۱۸۵۰	۱۲۸
پاکستان	۱۳۶۴۸	۲۰۱۳	۳۵۱۰۵	۲۳۶۶۳	۱۰۱۲۶	۲۴۶۶
نور هېوادونه	۳۰۰۷۷	۲۴۴۷۸	۳۱۷۲۰	۲۷۷۴۴	۸۹۰۲	۲۴۳۸
ټول	۹۰۸۹۴	۹۳۰۲۶	۱۱۸۳۶۰	۹۱۹۸۹	۳۰۲۰۴	۶۶۲۳

(٦) جدول: په څو وروستیو کلونو کې د ګرځندویانو شمېر او له هغو څخه ترلاسه شوي عواید

شاخصونه	۱۹۹۵	۱۹۹۶	۱۹۹۷	۱۹۹۸
د ګرځندویانو شمېر (په زرو تنو)	۴	۴	۴	۴
ترلاسه شوي عواید (په میلیون ډالرو)	۱	۱	۱	۱

د بامیان د ولایت د امیر بند یوه څنډه

۴۷- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افغانستان د ګرځندوی نقشه وګوري، لاندې دندې دې ترسره کړي او بیا دې د خپل کار پایله په ټولګي کې وړاندې کړي:

ـ لومړنۍ ډله دې د ګرځندوی مهم ښارونه او سیمې لېست کړي.

ـ دوېمه ډله دې هغه سیمې لېست کړي چې هلته اسلامي عبادت ځایونه او زیارتونه دي.

ـ دریمه ډله دې د لاسي صنایعو بازارونه لېست کړي.

ـ څلورمه ډله دې د طبیعي ښکلو منظرو لرونکې، په زړه پورې او د لیدلو وړ سیمې لېست کړي.

ـ پنځمه ډله دې هغه سیمې وښیي او لېست کړي چې هلته د ګرځندوی د خدماتو ځانګې شته.

پوښتنې

۱ـ د افغانستان د ګرځندوی مشهورو سیمو نوم واخلئ.

۲ـ د افغانستان کومه توریستي ګرځندویي موسسه اوس د ګرځندوی خدمات ترسره کوي او ستاسو په فکر دغه موسسه کوم ډول خدمتونه ترسره کوي؟

۳ـ ولې په دې وروستیو کې ډیر لږ ګرځندویان افغانستان ته راځي؟ ستاسو په نظر افغانستان باید د ګرځندویانو د پام را اړولو په خاطر څه وکړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیتونه

د نوي لوست د متن او د ګرځندوی د نقشو په کتنې سره لاندینی جدول په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

ګڼه	هغه طبیعي راښکون چې د ګرځندوی پاملرنه ځانته را اړوي	ګڼه	هغه کلتوري او مذهبي په زړه پورې والی چې د ګرځندوی د پاملرنې وړ دي
۱ ۲ ۳ ۴ ۵	د امیر بند	۱ ۲ ۳ ۴ ۵	د کابل موزیم

۳،۳ سوداګري او اهمیت یې:

۴۸- شکل

تاسې پوهیږئ چې زمونږ خلک له ډیر پخوا په سوداګرۍ بوخت وو؟

سوداګري په حقیقت کې د شیانو او خدماتو تبادله کول دي. چې د پیرودونکي او پلورونکي تر منځ د پولي کریدیت له مخې له یوه څخه بل ته سپارل کیږي .کله چې تولید شوي اضافي اجناس او خدمات د تبادلې لپاره وړاندې شي، سوداګري ورته ویل کیږي.

د سوداګرۍ اصلي بڼه د مالونو سیده راکړه ورکړه ده چې یو له بل سره تبادله کیږي، خو د نن ورځې پرمختللې سوداګري د پیسو په وړاندې ترسره کیږي.

په ډیرو پخوا وختونو کې انسانانو په خپلو سیمو کې د اضافي شیانو په تبادله لاس پورې کړی و، وروسته بیا سوداګري شاوخوا سیمو او وروسته لیرې سیموته پراخه شوه.

اجناس او خدمات هغه وخت تبادله کیږي چې لاندې شرایط چمتو شي:

۱ـ د اجناسو اضافي تولید ترسره شوی وي.

۲ـ په ټاکلې کسب او څانګه کې تخصص رامنځ ته شوی وي.

۳ـ تولید د کار دوښ پرې وته رسیدلی وي (د کاروبش ترسترګوشي)

٤ـ د دوو سیمو د تولیداتو د ډولونو ترمنځ توپیر ولیدل شي.

۵ـ سیاسي، کلتوري او ګمرکي خنډونه، نه وي.

٦ـ د لیږدولو د دوو سیمو ترمنځ به وسایل او لارې او د اړیکو ټینګولو په خاطر ډیرې ښې لارې چارې چمتو وي.

۷ـ د دواړو سیمو وګړي یو د بل اجناسوته اړتیا او لیوالتیا ولري.

په عمومي توګه پورتني شرایط په ټولو ځایونو کې څه ناڅه د سوداګرۍ لپاره لاره اواروي، همدارنګه د بهرنۍ سوداګرۍ د رامنځ ته کیدو یو لوی لامل د طبیعي سرچینو ترمنځ توپیر او د پرمختیا په اړه له تخنیک څخه

د خلکو د کار اخېستو په استعداد کې د توپیر تر سترګو کیدل دي، په بله وینا خلک ځکه په سوداګرۍ لاس پورې کوي چې غواړي خپل تولید کړي اجناس په لوړه بیه نورو سیمو کې وپلوري او یاهم هغه څه چې دوی یې خپله نه شي تولیدولای او یایې په خپله سیمه کې د تولید شوې بیې پرتله په ارزانه له بلې سیمې څخه پیرودلای شي، ترلاسه کړي.

په افغانستان (لرغونې اریانا) کې له ډیر پخوا څخه د هغه د جغرافیایي اهمیت له مخې چې په دغه سیمه کې یې درلود او دا چې د هغه وخت د تمدن په څلور لاره کې پروت و، یعنې ختیځ ته یې د هند او چین تمدن او لوېدیځ ته یې د یونان او روم تمدن و، نو اضافي تولید دلته رامنځ ته کیده او ددې هېواد وګړو سوداګري او راکړه ورکړه کوله.

مخکې تر دې چې سمندري لارې وپیژندل شي، د سوداګریزو توکو او مالونو وړل راوړل ټول د وچې له لارې په کاروانونو ترسره کیدل. هغه مهال د مالونو تبادله او لیږدول د کاروانونو په واسطه د ختیځ او لوېدیځ ترمنځ یعنې د مدیترانې د سمندرګي د ختیځو غاړو څخه تر چین پورې ترسره کیدل او افغانستان د یوې مهمې ترانزیټي سیمې په توګه هغه وخت د ډیر اهمیت وړ و.

وروسته بیا دغه لاره د وریښمو د لویې لارې په نوم یاده شوه، داځکه چې هغه وخت ډیر ګرانبیه مالونه، لکه: وریښمین ټوکران، درمل او نور له همدې لارې څخه تېرېدل را تېریدل.

په اوسني وخت کې هم د افغانستان خلکوته سوداګري ځانګړې ارزښت لري. افغانستان کولای شي د ګاونډیو ترمنځ د یوې څلورلارې په توګه له خپل ځانګړي جغرافیایي موقعیت څخه پوره ګټه واخلي او د خپل ملي عاید د زیاتولو، د کار موندلو او اړیکو په برخه کې اغیزمن ګامونه اوچت کړي، دا ځکه چې افغانستان د خپلو لویو لارو څخه د زرګونو ټنو سوداګریزو مالونو، په تېره بیا د ترانزیټي اجناسو د لیږدولو وړتیا لري.

د یادونې وړ ده، چې افغانستان د بهرني سوداګرو بیلانس توازن نه لري، دواړه تو له کچې یې د صادراتو کچه څو واړي زیاته ده، چې ډېر لږ کورني تولیدات له کمزورې اقتصاد نه څرګندونه کوي، ددې ټکي عمده عامل څو کلنه کورنۍ جګړه ده. د افغانستان د صادراتو وارداتو،د کورنۍ او بهرنۍ سوداګرۍ د کچې په باب به راتلونکو لوستونکې معلومات تر لاسته کړئ.

په ټولګي کې فعالیتونه

دوه دوه زده کوونکي دې لومړی د لوست متن او انځورونه په پوره ځیرتیا ولولي او د لوست پر مهمو ټکو دې په خپل منځ کې خبرې اترې وکړي، وروسته دې خپل نظرونه د سوداګرۍ او د هغې د اهمیت په باب ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- ولې خلک سوداګرۍ ته مخه کوي؟

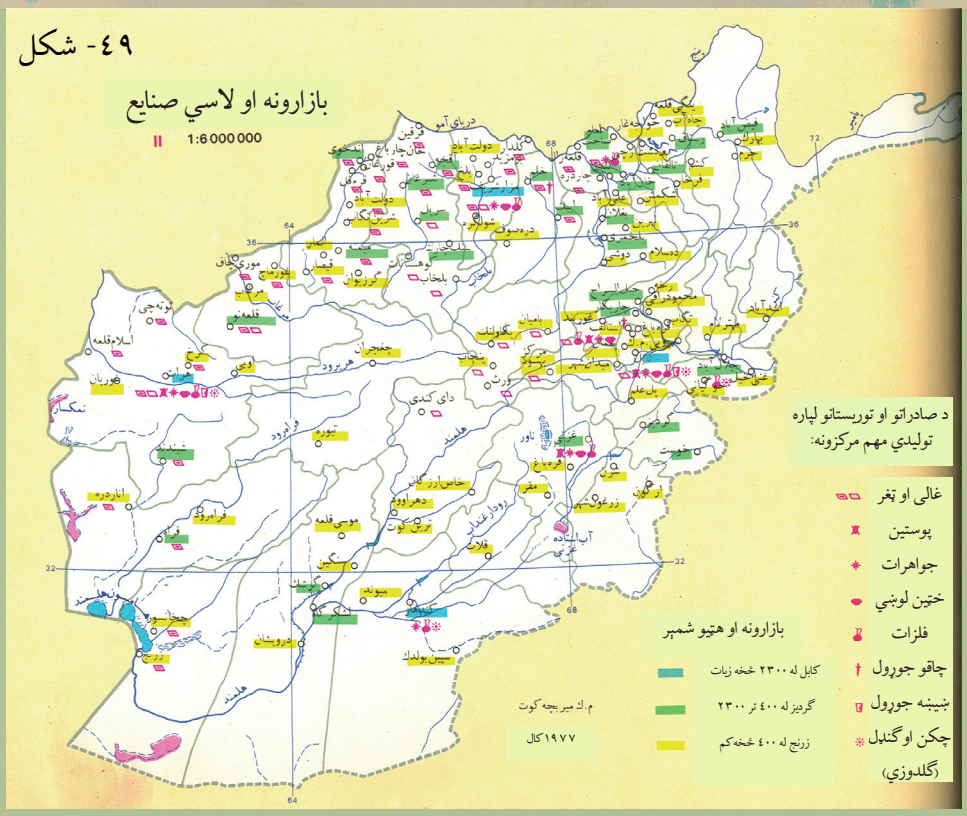
۲- زمور په اقتصاد کې سوداګرۍ څه رول او اهمیت لري؟ خپل معلومات په دوو بیلګو کې وړاندې کړئ.

۳- افغانستان په سیمه کې له څه ډول ترانزیټي موقعیت څخه برخمن دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

یو کتاب، مجله او یا ورځیانه چې د افغانستان د سوداګرۍ په باب معلومات ولري ولولئ، په راتلونکي ساعت کې هغه ښوونکي ته تشریح کړئ، د مهمو ټکو پر اړوند یې خبرې اترې وکړئ.

الف ـ کورنۍ سوداګري:

۴۹- شکل

په افغانستان کې کومو لاملونو (عواملو) د سوداګرۍ په پرمختیا او وروسته پاتیوالي اغیزه درلوده او لري یې؟

لکه چې په تېر لوست کې وویل شول، د افغانستان خلک له ډېر پخوا راهیسې په سوداګرۍ بوخت وو. نن ورځ د افغانستان دننه سوداګري ښه پراخه ده چې علت یې د نفوسو ډېروالی، د ژوند د کچې نسبي لوړېدل او خوراکي توکو، صنعتي او خدماتي اجناسو او وسایلو ته د خلکو ورځ په ورځ د اړتیا زیاتوالی دی. افغانستان چې ېبلا ېبلې اقلیمي سیمې لري، د ېبلابېلو ونو ـ بوټو کرنې او تولید ته یې ښه لاره هواره کړې ده.

بزګران او ځمکوال سربېره پردې چې خپلې اړتیاوې پوره کوي. کرنیز محصولات بازار ته هم وړاندې کوي او پلوري یې. د بېلګې په توګه: وریجې په هغو سیمو کې چې توده هوا او پوره اوبه لري لکه په ختیځ کې ننګرهار، لغمان، کونړ او د هېواد په شمال لکه کندوز، بغلان او تخار کې ډېرې کرل کیږي،

چې طبعاً د هغو اضافي توليدات د هېواد دننه هغونورو سيموته چې هلته وړيجې نه کړل کيږي، لېږل او پلورل کيږي. ددې يوه بله بيلګه غالۍ دي چې زياتره د هېواد په شمالي برخو کې توليديږي چې نه يوازې د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کيږي، بلکې يو مهم صادراتي قلم هم دی. په دې توګه په ټول هېواد کې د داخلي او واردشوو محصولاتو خرڅلاو د سوداګرو په لاس برابريږي.

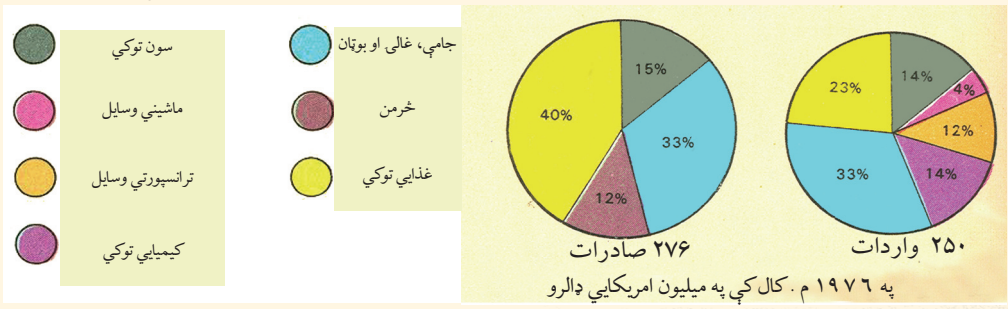
ځينې کرنيز محصولات وروسته تر پروسس او صنعتي کيدو څخه د هېواد دننه بازارونو کې پلورل کيږي.

د يادونې وړ ده چې په وروستيو څلوېښت کلنو جګړو کې د هېواد ټول اقتصادي، ټولنيز، اداري او سياسي بنسټونه ويجاړ او سوداګرۍ ته هم زيات زيان واوښت او هم افغانان تر پخوا زيات وارداتي مالونو او اجناسوته اړ شول. له نيکه مرغه په دې وروستيو کې د يو شمېر مؤسسو د بيارغونې کار پيل شوی دی، يو شمېر يې خصوصي سکتور ته ورکړل شوي دي او بيايې په فعاليت باندې پيل کړی دی. همدارنګه د مواصلاتي کرښو او سړکونو بيارغاونه هم پيل شوې ده. سوداګريز نوی سياست او قوانين رامنځ ته شوي چې دا ټول به د کورنۍ سوداګرۍ د پرمختګ لامل شي.

ب- بهرنۍ سوداګري

افغانستان د آسيا د لويې وچې په منځ کې د يوه ځانګړي موقعيت په لرلو سره له ډېر پخوا څخه د ترانزيټي او مهم سوداګريز مرکز په نوم پيژندل شوی دی او کاني او کرنيز ځانګړي توليدات يې له ډېر پخوا څخه په نړيوالو بازارونو کې پلورل کيږي.

۵۰- شکل

په ۱۹۷۶ م. کال کې په ميليون امريکايي ډالرو

د افغانستان بهرنۍ سوداګري پخوا په لاندې درېو حوزو کې وه:

- د بارترسوداګریزه حوزه: جنس د جنس په وړاندې تبادلې ته بارترویل کیږي، دغه ډول سوداګري د مالونو د بدلولو په توګه پخوا د افغانستان او یو شمېر سوسیالستي هېوادونو لکه پخواني شوروي اتحاد، پولنډ، چکوسلواکیا، چین، بلغاریا او نورو سره وه.
- ازاده حوزه: چې لویدیځې اروپا، د امریکې متحده ایالتونو او جاپان سره وه.
- د هند د نیمې وچې سره د سوداګرۍ حوزه: د هند د نیمې وچې سره د افغانستان سوداګري ډېره اوږده تاریخي ریښه لري، چې دوخت په تېرېدو سره یې پراختیا موندلې ده.

د پخواني شوروي اتحاد له ړنګیدو وروسته، په ختیځه اروپا کې د سیاسي رژیمونو له منځه تلو او د افغانستان د بهرني، اقتصادي او سوداګریز نوي سیاست له پیل کیدو وروسته، د هېواد د سوداګرۍ په سیستم کې بدلون راغی.

اوس د افغانستان دولت د سوداګریزو نوو قوانینو پر بنسټ، کورنیو او بهرنیو سوداګرو او پانګوالو ته د پانګې اچونې او د خصوصي بانکونو رامنځته کیدوته لاره هواره کړې ده او دګاونډیو او نورو پرمختللو هېوادونو سره سوداګري د پراختیا په حال کې ده.

د افغانستان مهم صادراتي توکي یو شمېر خوراکي او خام توکي لکه وچې او تازه مېوې، مالوچ، د ځارویو محصولات لکه، وړۍ او وزغنې، پوستکي، قره قل او کولمې او یو شمېر صنعتي توکي، لکه: غالۍ او ټغرونه، لاسي صنایع او ګرانبیه ډبرې دي. د افغانستان د صادراتو پرتله د وارداتي مالونو حجم او ډولونه ډېر زیات دي، چې دا د افغانستان د اقتصاد کمزوري ښکاره کوي. هغه مالونه چې له بهر څخه افغانستان ته راځي، زیاتره یې استهلاکي مالونه او نور دي لکه ترانسپورتي وسایط او ماشینونه، نفتي مواد او روغنیات، کیمیاوي مواد خوراکي توکي لکه غنم، بوره، چای، غوړي او منسوجات لکه جامې، درمل او نور.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې لاندې فعالیتونه ترسره او پایله دې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي:

ـ د لاسي صنایعو او بازارونو نقشه وګورئ لاندېنیو پوښتنوته ځواب ولیکئ.

- هغه سیمې چې په آبي، شنه او ژېړ رنګ ښودل شوی دی څه مفهوم لري؟
- د ځلورو ښارونو نوم ولیکئ چې ۲۳۰۰ هټیو څخه زیات په کې فعالیت کوي.
- د صادراتو او توریستي سیمو د څو عمده مرکزونو نومونه ولیکئ.

پوښتنې

۱. کوم عوامل په افغانستان کې د سوداګرۍ د پرمختګ سبب ګرځي، توضیح یې کړئ.

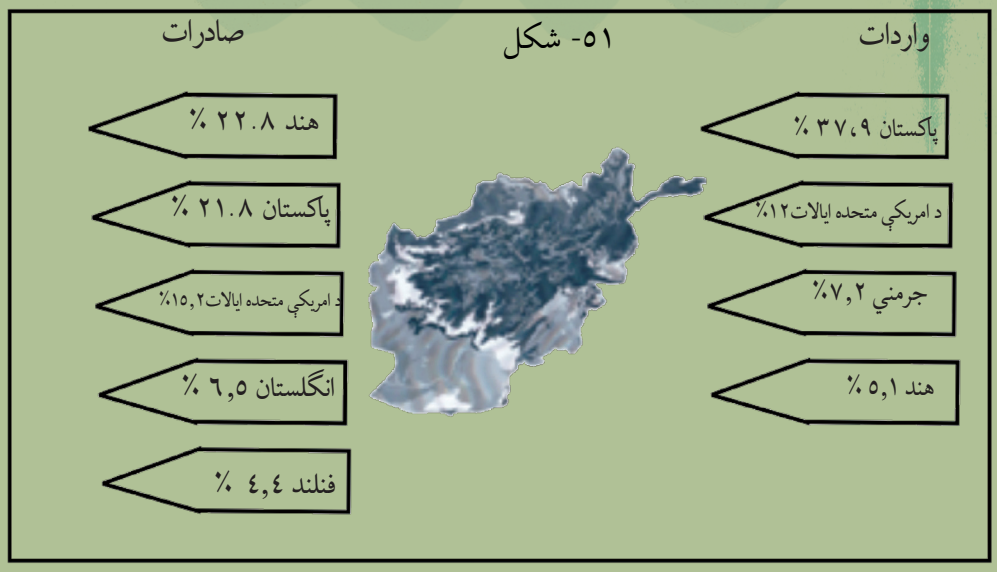
۲. د افغانستان واردات کوم دي؟ ستاسو له نظره له هغو څخه کوم یې د هېواد دننه جوړولی شو؟

۳. د افغانستان صادرات کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د یو څو قلمه هغو جنسونو نومونه چې له بهر څخه واردیږي او تاسې په خپله ورځنۍ کار اخیستی وي، ولیکئ او همدارنګه یې جوړوونکي هېوادونه معرفي کړئ.

ج ـ د هېواد د وارداتو او صادراتو اندول (کچه)

په ۱۳۸۵ هـ.ل.کال کې له ځینو هېوادو سره د افغانستان سوداګري.

شکل وګورئ او وليکئ چې له کوم هېواد څخه د افغانستان واردات ډېر زيات دي؟
لکه څرنګه چې په تېر لوست کې وويل شول د افغانستان صادرات د وارداتو پرتله ډېر لږ دي، خو هيله کيږي چې د هېواد دننه کورني توليدات زيات شي او د صادراتي اقلامو ډول او شمېر هم زيات شي، د بيلګې په توګه په دوو وروستيو کلونو کې د هېواد د صادراتو ټوله بيه د نورو تېرو کلونو په پرتله زياته شوې، خو بياهم په هيڅ توګه له بهر څخه د وارداتو سره د پرتلې وړ نه دي، چې په لاندې جدول کې ښوول شوي دي:

(۷) جدول: له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸٦ هـ ل کال پورې د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ بيلانس
(ارقام په ميليون ډالرو)

کال	واردات	صادرات	توپير
۱۳۸۱	۲۴۵۲	۱۰۰,۱	۲۳۵۱,۹
۱۳۸۲	۱۸۷۰	۱۴۴	۱۷۲۶
۱۳۸۳	۲۱۷۶	۳۰۶	۱۸۷۰
۱۳۸۴	۲۴۷۱	۳۸۴	۲۰۸۷
۱۳۸۵	۲۷۴۴	۴۱۶	۲۳۲۸
۱۳۸۶	۳۰۲۲	۴۵۴	۲۵۶۸

د اضافي معلوماتو جدول

د افغانستان صادرات

شماره	د جنس نوم	۸٤ کال			۸۵ کال		
		مقدار په زرو ټنو	ارزښت په میلیون ډالرو	واردوونکی هېوادونه	مقدار په زرو ټنو	ارزښت په ملیون ډالرو	واردوونکي هېوادونه
۱	مالوچ په ټن سره	۰،۳۱	۰،٦	پاکستان،عربستان او نور ټول هېوادونه	۲،۷۸	۲،٦۳	د هندوستان، پاکستان،ایران او نور هیوادونه
۲	وړی په ټن سره	۲،٤۲	۵،۰۳	په ګډوګټو کې شریک هېوادونه، چین، المان،پاکستان، ایران، عربستان او...نور	۱،۵٦	٤،٤۷	مشترک المنافع هېوادونو لکه چین، المان، پاکستان،ایران،عربستان او نور هېوادونه
۳	پوستکي په ټوکه	۳٦۱۷،۸۸	۲٤،۵۲	المان،پاکستان،عربستان او نور هېوادونه	۲۲۸۸،۲٤	۱٤،۱	مشترک المنافع هېوادونه، چین، هندوستان او پاکستان
٤	دقره قل پوستکی په تخته سره	۵۳٦،۸	٦،۲	دنمارک او فنلند	۱۰٤٤،٦۱	۹،۳٤	المان،پاکستان او نور هېوادونه
۵	کولمې په حلقه سره	۱۷٦،۲٦	۰،۱٦	پاکستان او نور هېوادونه	۱۰۱،۱۷	۰،٤	پاکستان او نور هېوادونه
٦	غوړ لرونکی حبوبات په ټن سره	۹،۳	٤،۸۵	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان پاکستان، ایران،عربستان او نور هېوادونه	۱۳،۸٦	۸،۰۸	مشترک المنافع هېوادونه، پاکستان، ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۷،۲۵	٤،٦۷	ډګډوګټو لرونکی هېوادونه هندوستان پاکستان، یران ،عربستان او نور هېوادونه	۱٤،۱	۱۰،۳۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان، پاکستان،ایران،عربستان او نور هېوادونه
۸	تازه میوې په ټن سره	٤۱،۸	۱۷،۲۳	ډګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، یران ،عربستان او نور هېوادونه	۷۰،۳۵	۳۹،۰۳	مشترک المنافع هېوادونه هندوستان، پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه
۹	وچې میوې په ټن سره	٤۳،٦۱	۸٦،۸۸	ډګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۱۱۱،۱٦	۱۲٦،۱۲	مشترک المنافع المان، هندوستان، پاکستان او نور هېوادونه
۱۰	قالینې او ټغر په متر مربع سره	۱۹۸۵،۸	۲۰٦،۹٤	المان، پاکستان او نور هېوادونه	۲۰۲٤،۳۷	۱۸٦،۵۳	مشترک المنافع المان،هندوستان، پاکستان او نور هیدواونه
۱۱	نور ټول شیان	۰	۲٦،٦٤	ډګډوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه		۱۵،٤۳	مشترک المنافع هېوادونه، هندوستان،پاکستان او نور هېوادونه
دټولو صادراتو مجموع په میلیون دالرو سره			۳۷۳،۷۲			٤۱٦،٤٦	

د اضافي معلوماتو جدول

شماره	د جنس نوم	۸٤ کال			۸۵ کال		
		مقدار په زرو ټنو	ارزښت په ملینو ډالرو	واردوونکي هېوادونه	مقدار په زرو ټنو	ارزښت په ملینو ډالرو	واردوونکي هېوادونه
۱	مالوچ په ټن سره	۱,۱	۱,۳٦	هندوستان، پاکستان	۰	۰	هندوستان، پاکستان،ایران او نور هیوادونه
۲	وړی په ټن سره	۵,۱۹	٦,۲	د مشترکوګټو هېوادونه، چین، المان،پاکستان، ...ایران، عربستان او	۰,۷۵	۳,٦٦	پاکستان، هندوستان، عربستان، ایران او نورهېوادونه
۳	پوستکي په تخته	۱٤۳۹,٦۷	۹,۲٤	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۹۷۳	۱۲,٦۸	ډګهو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه پاکستان، چین او نور هېوادونه
٤	دقره قل پوستکی په تخته سره	٦٦۱,٤۵	۸,٤٦	المان او نور هېوادونه	۷۵۸,۹	۸,۲	د ګهو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه فنلند، او دنمارک
۵	غوړ لرونکي حبوبات په ټن سره	۱۹,۲۳	۱۱,٤۵	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۸	۵,۹	ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
٦	کولمې په حلقه	۳۵۸	۰,٤۳	پاکستان او نور هېوادونه	۷۲,۱	۰,۱۵	ټول هېوادونه
۷	طبي نباتات په ټن سره	۲۲,۵۹	۲۰,۲۲	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۲۲,۵٦	۱۹,۰۵	چین،هندوستان، پاکستان، ایران، عربستان او نور ټول هېوادونه
۸	تازه مېوې په ټن سره	۱۲۷,۸۳	٤۱,۳۸	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	٦۰,۷۷	۳۵,۷	ډګهواو مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان، ایران،عربستان، پاکستان او نور هېوادونه
۹	وچې مېوې په ټن سره	۸٤,۹۱	۱۱۷,٤۸	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان،ا یران ،عربستان او نور هېوادونه	۱٤٤,۱۸	۱۷۰,۹۷	د ګهو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان،پاکستان،ایران، عربستان او نور هېوادونه
۱۰	قالینی او تخر په متر مربعي سره	۸٤,۹۱	۲۱۱,۷٦	د و مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه	۱۱۷۱,۸	۱۰۸,۷	د ګهو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه، هندوستان،پاکستان،چین او نور هېوادونه
۱۱	نور ټول شیان		۲٦,۰۷	د مشترکوګټو لرونکي هېوادونه هندوستان پاکستان، ایران ،عربستان او نور هېوادونه		۵۵,۸٦	د ګهو او مشترکوګټو لرونکي هېوادونه پاکستان، ایران، عربستان، المان، هندوستان او نور ټول هېوادونه
په میلیونونو سره د ټولو صادراتو			٤۵٤,۰۵			٤۱٦,٤٦	

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د متن، شکلونو او د لوست د جدولونو په کتنه دې لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړي.

۱. په دې وروستیو کلونو کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري کومو هېوادونو سره زیاته شوې ده.

۲. په ۱۳۸٤ هـ ل کال کې کوم محصول له ۲۱۱ میلیونه ډالرو څخه زیات بهرته صادر شوی دی؟

۳. د افغانستان وچې اوتازه مېوې زیاتره د نړۍ کومو هېوادونو ته صادریږي؟

٤. په ۱۳۸۵ هـ ل کال کې کوم هېواد ته په سلوکې ۲۲.۸ صادرات وو؟

پوښتنې

۱. په تېرو کلونو کې د افغانستان د بهرنۍ سوداګرۍ بیلانس مثبت وکه منفي؟ د هغې لامل (علت) څه و؟

۲. افغانستان په کوم کال کې ډېر زیات صادرات او واردات لرل، ولې؟ د هغې لامل څه و؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د خپلې سیمې له یوه سوداګر، مالدار یا هټیوال سره مرکه وکړئ له هغه څخه پوښتنه وکړئ چې خپله سوداګري په څه ډول پرمخ بیایي، مالونه او اجناس په څه ډول چمتو کوي بیا هغه څرنګه پلوري او کومې ستونزې لري. همدارنګه ستاسو په نظر به دغه ستونزې په څه ډول حل شي، را ټول شوي معلومات مو په یوه پاڼه کې ترتیب، تنظیم او ولیکئ او هغه خپل ښوونکي او ټولګیوالوته وړاندې کړئ.

۵۲- شکل

بانک څه شی دی او کوم فعالیتونه ترسره کوي؟

بانک یوه پخوانی کلمه ده چې د المانې ژبې د (Bank) له اصطلاح څخه اخیستل شوې ده او د یو ډول شرکت معنا ورکوي، خو ځینې پوهان وایي چې بانک د ایټالوي ژبې له Banco څخه اخیستل شوې ده چې د څوکۍ معنا ورکوي. Banco هغه کوچنۍ څوکۍ وه چې پخواني صرافان به په هغې باندې کیناستل او صرافي کارونه به یې پرمخ وړل.

د هغه وخت د صرافي موسسې یا بانکونو په هماغه پخواني نوم او لارو چارو باندې ورو ورو پرمختګ وکړ، ښه والی یې وموند او د ننۍ ورځې د ټولو اعتباري او پولي معاملاتوا وفعالیتونو مرکز وګرځېد.

بانک بیلابیل تعریفونه لري. د افغانستان د بانکي چارو قانون، بانک داسې تعریف کړی دی:

بانک هغه اداره یا حقوقي شخصیت دی چې له عامو خلکواو دولتي ارګانو نو څخه پیسې اخلي، ساتي یې، په دوران کې یې اچوي. او همدارنګه بیرته پورونه ورکوي. داسې هم ویلای شو چې بانک هغه اقتصادي واحد دی چې په پرله پسې توګه اعتبار ترلاسه کوي او بېرته یې هم ورکوي.

همدارنګه د هېوادونو بانکي او سوداګریز قوانین د بانکونو ځینې فعالیتونو ته اجازه ورکوي، خو ځینې نور غیر مجاز بولي، یعنې د حکومتونو له لوري د بانکونو ځینو فعالیتونو ته پولې ټاکل شوي دي، نو ویلای شو چې:

بانک هغه مؤسسه ده چې د يوه سهامي شرکت په توګه رامنځ ته او د هر هېواد د بانکي او سوداګريز قانون له مخې خپلې چارې پرمخ بيايي.

نو ويلای شو چې هغه مؤسسه بانک بلل کيږي چې پولي، اعتباري او مالي چارې پرمخ بيايي.

بانکونه د هغوی د عملياتو او د کارونو د ډول له مخې بيلابيل دي، خو د ډيرو پوهانو په وينا بانک په عمومي توګه درې ډولونه لري:

ـ مرکزي بانکونه

ـ سوداګريز بانکونه

ـ تخصصي بانکونه

- **مرکزي بانکونه**

په ټولو هېوادونو کې مرکزي بانک د بانکي فعاليتونو اصلي سازمان ورکوونکی او خوځوونکی دی چې زياتره د دولتي بانک په بڼه کارکوي او په انتفاعي توګه خپلې چارې پرمخ بيايي. مرکزي بانک د بانکونو د مور په نوم هم يادېږي، همدارنګه ځينې خلک هغه ته د بانکونو بانک هم وايي، دا ځکه چې ددغه ډول بانک يوه دنده د نورو بانکونو څارنه او کنترول کول دي.

۵۳- شکل

په افغانستان کې (د افغانستان بانک) مرکزي بانک دی چې د ۱۳۱۸ هـ ل. کال. د وري په میاشت کې پې د ۱۲۰ میلیونو افغانیو په ارزښت په کار پیل وکړ.

په عمومي توګه مرکزي بانکونه لاندینۍ دندې لري:

ـ د بانک نوټونو خپرول

ـ د اسعارو کنترول

ـ د نورو بانکونو خزانه

ـ د بهرنیو اسعارو په وړاندې د داخلي یا ملي پیسو د ارزښت ثابت ساتل.

ـ په غوره توګه د استخدام لوړې ته د اقتصاد لارښوونه او داسې نورې دندې.

- **سوداګریز بانکونه**

په زیاترو هېوادو کې سوداګریز بانکونه هغو بانکونو ته ویل کیږي چې د لنډې مودې عملیات او د امانتونو دندې پرمخ بیایي. په لومړیو وختونوکې چې کله سوداګریزو بانکونو نوی په کار پیل وکړ، ټولې هغه دندې چې نور بانکونه یې ترسره کوي، سوداګریزو بانکونو هم ترسره کولې یعنې دوی په صنعت، کرنه، د ودانیو په جوړولو او نورو چارو کې د پانګې اچونې دندې هم پرمخ بیولې، خو وروسته له دې

٥٤- شکل

چې ځانګړي بانکونه لکه، کرنيز بانک، رهني بانک او نور جوړ شول، د سوداګريزو بانکونو فعاليت محدود شو.

- **تخصصي بانکونه**

دغه بانکونه لکه د سوداګريزو بانکونو په شان عادي فعاليتونه او چارې پرمخ نه بيايي، بلکې په بشپړه توګه په ځانګړو برخو لکه په صنعت، کرنه او نورو کې فعاليت کوي او په همدغو برخو کې دندې پرمخ بيايي چې ښې بيلګې يې صنعتي بانک، کرنيز بانک او رهني بانکونه دي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په خو ډلو وويشل شي او د نوي لوست د متن او تصويرونو په کتنې سره دې لاندينۍ دندې ترسره کړي او د خپلو دندو پايله دې د ډلې استازي له خوا ټولګيوالوته وړاندې کړي:

ـ لومړۍ ډله دې د بانک د کلمې، تعريفونو او دندو په هکله خبرې وکړي.

ـ دويمه ډله دې د مرکزي بانک دندې وويي.

ـ دريمه ډله دې د سوداګريزو او ځانګړو تخصصي بانکونو دندې اويلګې توضيح کړي.

پوښتنې

۱. د افغانستان بانک څه ډول بانک دی، پر کوم کال تاسيس او کومې دندې ترسره کوي؟

۲. په عمومي توګه بانکونه څو ډوله دي؟ د هغو نومونه له مثال سره وواياست.

۳. د مرکزي، سوداګريزو او شخصي بانکونو ترمنځ څه ورته والی او کوم توپيرونه شته؟ توضيح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

که چيرې مو مور او پلار يا کوم خپلوان په بانک کې حساب ولري، هغوی سره خبرې وکړئ چې له څه وخت راهيسې، کوم بانک سره په څه ډول معامله لري، څه ګټه ترلاسه کوي او له اړوند بانک سره د خپلو اړيکو له امله خوښ دي که نه؟ خپل معلومات په بل ساعت کې د ټولګي ملګروته وواياست.

۵۵- شکل

لکه څنګه چې تاسې په تېر لوست کې بانک او زمونږ په هېواد کې دهغه دندې وپېژندلې. په دغه لوست کې به د بانکي چارو د څرنګوالي او اندول په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

په افغانستان کې بانکي چارې نظر نورو هېوادونو ته ډېرې نوې دي، د بيلګې په توګه له ۱۳۰۹هـ ل. کال څخه مخکې د بانکونو ټولې چارې صرافانو پرمخ بيولې، د لومړي ځل لپاره په ۱۳۰۹ هـ ل. کال کې (د افغانستان سهامي شرکت) د يوه سهامي شرکت په توګه جوړشو چې په ۱۳۱۲ هـ ل .کال کې د اته ميليونو افغانيو په لومړنۍ پانګه د هغه وخت د اړتيا له مخې د (ملي بانک) په نوم د يوه بانک په بڼه واوښت او د افغانستان بانک له جوړيدو مخکې يې د مرکزي بانک دندې تر سره کولې. وروسته بيا په ۱۳۱۸ هـ ل. کال کې د هغه وخت د اړتيا سره سم (د افغانستان بانک) د ۱۲۰ ميليونو افغانيو په لومړنۍ پانګې سره جوړ شو چې په تېر لوست کې مو د هغه د دندو په هکله معلومات حاصل کړل. ورپسې بيا يو شمېر نور سوداګريز او دولتي تخصصي بانکونه يو په بل پسې جوړ شول لکه رهني او تعميراتي بانک، کرنيز بانک، پښتنې تجارتي بانک، د صنعتي پراختيا بانک، صادراتي بانک او نور.

نومورو بانکونو هر يوه په خپل وار د امنيت په شرايطو کې د پام وړ چارې پرمخ بيولې او د سوداګري،

صنعت، کرنې او د صادراتو د پراختيا په برخو کې يې لوی خدمتونه کړي او د هغو جوړېدل په هماغه وخت کې پرته له شکه د اقتصادي پرمختيا او سوکالۍ په لور د تګ په برخه کې ډير اغيزمن کارو، خو د کورنيو جګړو په ترڅ کې چې ددې هېواد ټوله شتمني او زير بنا يې له منځه ولاړه، همداسې هم دغه بانکونه د سقوط حالت ته نږدې شول، خو په دې وروستيو کې د هېواد په بانکي چاروکې يو شمېر د پام وړ پرمختياوې ترسترګو کيږي.

لکه چې په تېر لوست کې ولوستل شول، د بانکونو چارې له يو بل سره توپير لري، او د هغوی د دندو له مخې سرهوېشل کيږي د بيلګې په توګه:

ـ (د افغانستان بانک) لکه د نورو هېوادونو په شان د هېواد مرکزي بانک دی چې ټاکلې دندې، لکه: د پيسو خپرول، د اسعارو کنترول، د نورو بانکونو څارنه، د اسعارو په وړاندې د ملي پيسو د بيې د ثبات ساتل او د مطلوب هدف خواته د اقتصاد رهنمايي په غاړه لري.

ـ سوداګريز بانکونه په ډيرو هېوادونوکې ځانګړي فعاليتونه لري چې په دې لړکې په افغانستان کې هم د لنډې مودې عمليات او د ميعادي امانتونو دنده ترسره کوي.

ـ خصوصي بانکونه چې اوس يې زمونږ په هېواد کې يو شمېر لغوه شوي يا فعاليت نه لري عادي چارې پرمخ نه بيايي بلکې په بشپړ ډول په تخصصي ډګرونو لکه صنعت، کرنه، او نورو کې په کار بوخت وو. په دې وروستيو کې په افغانستان کې د خصوصي بانکونو د بانکي چارو نوی قانون نافذ شوی دی او يو شمېر غير دولتي بانکونه يا خصوصي بانکونه جوړشوي دي چې معمولاً د سوداګرۍ په برخه کې فعاليت کوي. په افغانستان کې د خصوصي بانکونو مهم فعاليتونه دادي:

ـ د اماناتو منل

ـ د جاري حسابونو پرانيستل

ـ د کريډت يا پورونو ورکړه

ـ پولي انتقالات

ـ د قيمتي اجناسو اوګاڼو ساتل

ـ د اسعاري معاملو ترسره کول

ـ دولت ته د بانکي خدمتونو ترسره کول

اضافي معلومات

په افغانستان کې د بانکونو لست

ګڼه	بانک	د بانک ډول	د جوړيدو نيټه	حالت
۱	افغان ملي بانک	دولتي	۱۳۱۲ هـ ش	فعال
۲	د افغانستان بانک	مرکزي	۱۳۱۸ هـ ش	فعال
۳	رهني او تعميراتي بانک	دولتي	۱۳۲۶ هـ ش	لغوه شوی دی
۴	د کرنې د پراختيا بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	//
۵	پښتنې بانک	دولتي	۱۳۳۳ هـ ش	فعال
۶	د صنعتي پرمختيا بانک	دولتي	۱۳۳۷ هـ ش	لغوه
۷	د صادراتو د پراختيا بانک	دولتي	۱۳۵۵ هـ ش	لغوه شوی دی
۸	ستندرد چارتر بانک	(د بهرنيو بانکونو (خانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۹	د پاکستان نشنل بانک	(د بهرنيو بانکونو (خانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۰	حبيب بانک لمټډ	(د بهرنيو بانکونو (خانګه	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۱	پنجاب نشنل بانک	(د بهرنيو بانکونو خانګه)	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۲	بانک الفلاح لمټډ	(د بهرنيو بانکونو خانګه)	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۳	کابل بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۴	افغانستان نړيوال بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۵	ارين بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۳هـ ش	فعال
۱۶	د کوچنيو پورونو د تمويل لومړنی بانک يا فرسټ مايکرو فايننس بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۲هـ ش	فعال
۱۷	عزيزي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال
۱۸	برک بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال
۱۹	د افغانستان پرمختيايي بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۵هـ ش	فعال

۲۰	افغان یونایټډ بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶هـ ش	فعال
۲۱	میوند بانک	نوی جوړ شوی	۱۳۸۷هـ ش	فعال
۲۲	برکت بانک ان فارمیشن	نوی جوړ شوی	۱۳۸۶هـ ش	فعال

۱۹۸۰	۱۹۸۱	۱۹۸۲	۱۹۸۳	۱۹۸۴	۱۹۸۵	۱۹۸۶	۱۹۸۷	۱۹۸۸	۱۹۸۹
۳۹/۷۷۹	۴۵/۶۶۵	۵۲/۹۷۳	۵۵/۶۹۱	۶۸/۷۰۷	۷۴/۴۲۴	۸۲/۹۵۶	۱۲۸/۰۸۹	۱۷۴/۸۶۷	۱۸/۸۶۱

په ۲۰۰۵ زېږديز کال کې د افغانستان د بهرنيو پيسو زېرمه ۱.۳ ميلياردې ډالره وه.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وويشل شي او ددغه لوست او پخواني لوست د متن په لوستلو سره دې لاندينۍ دندې ترسره کړي او د خپل فعاليت پايله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. د افغانستان بانک دندې او د کارځرنګوالی مشخص او وليکئ.

۲. په هېواد کې د تخصصي بانکونو دندې او د کارځرنګوالی مشخص او وليکئ.

۳. د خصوصي او سوداګريزو بانکونو د کار ځرنګوالی او دندې څرګندې او وېې ليکئ.

پوښتنې

۱. د افغانستان بانک کومې مهمې دندې ترسره کوي؟ نومونه يې واخلئ.

۲. خصوصي بانکونه کومې دندې پرمخ بيايي؟ توضيح يې کړئ.

۳. زمور په هېواد کې کومو تخصصي بانکونو فعاليت کاوه، کوم يې اوس فعال او کوم يې اوس غير فعال دي؟ نومونه يې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

اته وېشتم او نهه وېشتم لوستونه ولولئ او د هغو د مهمو ټکو په هکله په راتلونکي ساعت کې معلومات ورکړئ.

۵، ۳ د صنایعو او سوداګرۍ حالت څېړل

شکل ۵۶-

۵۶-شکل: د یوې صنعتي د ستګاه انځور.

د هېواد صنعت او سوداګري په کوم حالت کې ده؟

تاسې چې په دې څېړکي کې د هېواد له صنعتي او سوداګریزو چاروسره اشنا شوئ. ښه به دا وي چې په عمومي توګه په افغانستان کې د صنایعو او سوداګرۍ حالت وڅېړو، ستونزې او خنډونه یې وپېژنو او هغه اسانتیاوې او لارې ـ چارې چې د صنایعو او سوداګرۍ د ودې په برخه کې شته رابرسیره او شننه یې وکړو.

که چېرې د هېواد هغه طبیعي او ټولنیز شرایط او لاملونه چې زمونږ د هېواد اقتصادي ودې او پرمختګ ته ضروري دي، وکتل شي، دې پایلې ته رسیږو چې افغانستان د خپلې ځمکې د جوړښت او بڼې، کاني زیرمو یا ترځمکې لاندې سرچینو، د ځمکې د مخ سرچینو یعنې د نباتي او ځاروبو د منابعو، په سیندونو کې د روانو اوبو بهیر، د هوا د برابروالي اونورو طبیعي ځانګړتیاوو او د پوره بشري ځواک د شتوالي له مخې د نن ورځې د صنایعو د پرمختګ او پراختیا لپاره ډېر غوره امکانات لري، خو هغه ناوړه سیاسي، اقتصادي، او ټولنیز شرایط چې د ۱۸ ـ ۱۹ او ۲۰ مې پېړۍ تر نیمایي پورې په

یو شمېر هېوادونو کې، په تېره بیا په آسیا، افریقا او لاتینه امریکا کې او له هغې ډلې څخه په افغانستان باندې واکمن وو، په دغو هېوادونو کې د اقتصادي پرمختیا خنډ شوي وو.

په تېرو وختونو کې د زبرځواکونو ترمنځ سیالي په افغانستان کې د یوې اوږدې مودې په ترڅ کې د پانګې اچونې په مخه کې خنډ ګرځیدلې وه، همدارنګه له دې امله چې زمور هېواد په وچه کې ایسارو، دې ډول جغرافیایي موقعیت هم د صنعت او سوداګرۍ د پرمختیا په لار کې خنډ پیښ کړی دی. ددې ترڅنګ کورنیو جګړو نه یوازې داچې ددغه هېواد بشري ځواک ته زیان واړاوه، په افغانستان کې د میلیونونو وګړو د ټپي کیدو، معیوب کیدو او مهاجرکیدو لامل شو، بلکې روزنیز مرکزونه هم وټرل شول او زمور خلک له ښوونې او روزنې څخه پاتې شول، پوره اندازه فني او مسلکي پرسونل ونه روزل شول او زیات شمېر صنعتي تأسیسات او فابریکې په ټپه ودریدې، همدارنګه لارو او مواصلاتي کرښو ته چې د صنعت او سوداګرۍ په پرمختیا کې ډېر اهمیت لري لوی زیان واوښت له همدې امله ده چې په افغانستان کې صنعت او سوداګرۍ ښه حالت نه لري او تقریباً په سلوکې لس فعال اقتصادي نفوس د صنعت په سکتور کې او څه ناڅه په سلوکې لس په خدماتو او په ځانګړي ډول په سوداګرۍ بوخت دي.

زمور د هېواد واردات د صادراتو پرتله څو څو ځله زیات دي او یو بشپړ منفي بیلانس چې د بیوزله اقتصاد نښه ده، ښکاره کوي. تاسې د افغانستان د سوداګرۍ د بیلانس په جدول کې ولیدل چې افغانستان په ۱۳۸٦هـ ل. کال کې د ۳۰۲۲ میلیونو ډالرو په ارزښت واردات درلودل، خو صادرات یې یوازې ٤٥٤ میلیونه ډالره وو، چې ۲٥٦۸ میلیونه ډالره توپیر یا منفي بیلانس څرګندوي. افغانستان چې ډېرې غوره دګرځندوی سیمې لري، دګرځندوی لپاره هم پوره اسانتیاوې نه دي برابرې شوي او د نا امنۍ له کبله د بهرنیو ګرځندویانو راتګ ډېر لږ دی. په هر حال، که چېرې زمور په هېواد کې یو سالم اقتصادي سیاست و کارول شي، د هېواد له ترانزیتي ارزښت او کورنیو منابعو څخه سم کار واخیستل شي، د لویو لارو او مواصلاتي کرښو حالت به ښه شي، د ملي صنایعو او ملي سوداګرو ملاتړ به وشي، په هېواد کې به د صنعت او سوداګرۍ د پرمختګ لپاره ډېر غوره امکان برابر شي. د یادونې وړ ده چې په دې څو وروستیو کلونو کې په ځینو برخو کې د نړیوالې ټولنې په مرسته د بیا رغاونې چارې ترسره شوې دي، سړکونه بیا رغول شوي، په هېواد کې بانکي

چارې ښېرته فعالې شوي او پراختيا يې موندلې ده او که چيرې په راتلونکو کلونو کې په هېواد کې د برېښنا د توليد لوی بندونه جوړ شي، د هېواد د اوبو سرچينو څخه په پوره پيمانه استفاده وشي، د هېواد لاسي صنايع وهڅول شي او د لومړنيو خامو توکو د صنعتي کيدو لپاره فابريکې جوړې شي، غوره سوداګريزې اسانتياوې چمتو شي، نو د هېواد خلک به د صنعت او خدماتو په برخو کې لازيات بوخت شي او په هېوادکې به اقتصادي ودې ته ډېره ښه لاره هواره شي.

شکل -۵۷

د افغانستان د صادروونکو ميوو انځور.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه په ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې په هېواد کې د صنعت د پرمختګ او نه پرمختګ لاملونه وشمېري، دویمه ډله دې په هېواد کې د سوداګرۍ د پرمختیا او نه پرمختیا په هکله خبرې وکړي او د خپل بحث پایله دې نورو ته ووایي.

پوښتنې

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري څخه کړۍ ټاوه کړئ.

۱ـ هغه لویه برخه یا سکتور چې زمونږ د هېواد ډیر وګړي په کې بوخت دي کوم یو دی؟

الف. صنعت ب. کرنه ج. خدمات د. یوهم نه

۲ـ هغه طبیعي عوامل چې په هېواد کې د صنعت د پرمختیا لپاره لاره اواروي کوم دي؟

الف. کاني سرچینې ب. د نباتاتو او ځاروبو تولیدات ج. غالۍ، ټغر د. درې واړه سم دي.

۳ـ د افغانستان ډیر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟

الف. ګرانبیه ډبرې ب. د نباتاتو او ځاروبو تولیدات ج. اقلیم د. درې واړه سم دي

٤ـ د افغانستان زیات واردات دا جوتوي چې:

الف. افغانستان ډیرې پیسې لري ب. په افغانستان کې توکي او محصولات لږ تولیدیږي

ج. افغانستان کمزورې اقتصاد لري د. ب او ج ځوابونه سم دي.

کورنۍ دنده

دریم څپرکی مطالعه کړئ د افغانستان د سوداګرۍ اوصنایعو په هکله لنډ معلومات ولیکئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانګه اچونه
  - د اوبو لګولو لویې پروژې
  - د اوبو تصفیه کول
- کرنه او د هغې نوې لارې چارې
- د نړۍ پر مختلفو هېوادونو کې د کرنیزو تولیداتو د بېلا بېلو ډولونو اندازه
  - په نړۍ کې د غنمو تولیدات
  - په نړۍ کې د وریجو تولیدات
  - په نړۍ کې د جوارو تولیدات
  - په نړۍ کې د کچالو تولیدات
  - په نړۍ کې د غوښې تولیدات

د څېړکي عمومي موخې:

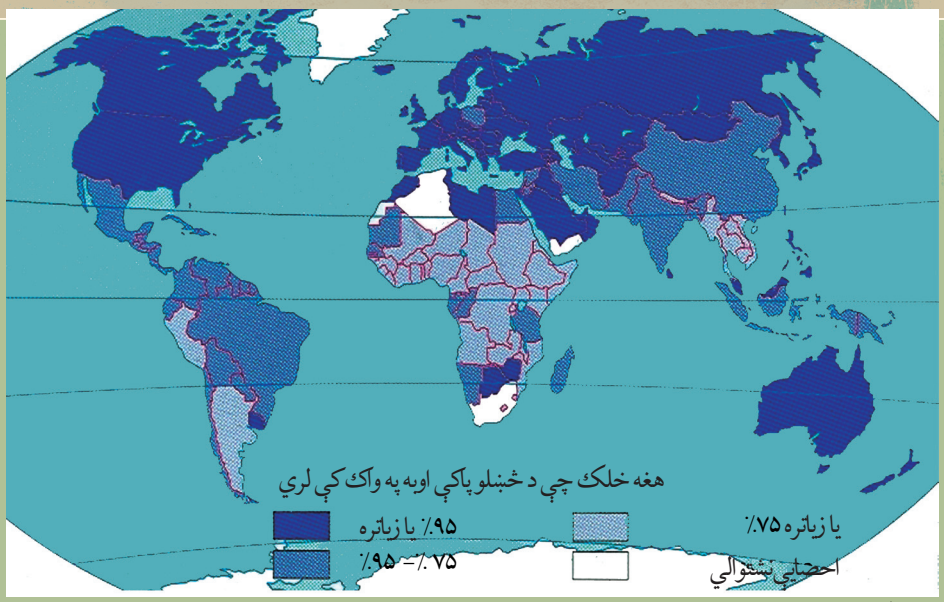
زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخوته ورسيږي:

- په نړۍ کې به د اوبو مهمې پروژې وپيژني.
- د اوبو په برخه کې به د پرمختللو هېوادونو د پانګې اچونې په هکله پوهه ترلاسه کړي.
- د اوبو د پاکولو له پرمختللو لارو چارو سره به آشنا شي.
- د کرنې په پرمختللو لارو چارو (لکه په نل لیکو(پایپ لینونو) خړوبولو، سیفون او نورو) باندې به پوه شي.
- په پرمختللو هېوادونو کې به د کرنیزو محصولاتو د تولید په اندازه و پوهیږي.

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- د نړۍ د اوبو لوبې پروژې به معرفي کړی شي.
- د اوبو په برخه کې به د پانګې اچونې اهمیت تشریح کړی شي.
- د اوبو د پاکولو پرمختللې لارې ـ چارې به توضیح کړی شي.
- په خپلو باغچو کې به د کرنې له پرمختللو لارو چارو څخه کار واخېستلی شي.

۴،۱ په نړۍ کې اوبه او په هغو باندې پانګه اچونه

۵۸- شکل دنړۍ په بيلابيلو هېوادونو کې د څښلو د اوبو کيفيت.

آيا د ځمکې پرمخ پوره اندازه اوبه شته؟

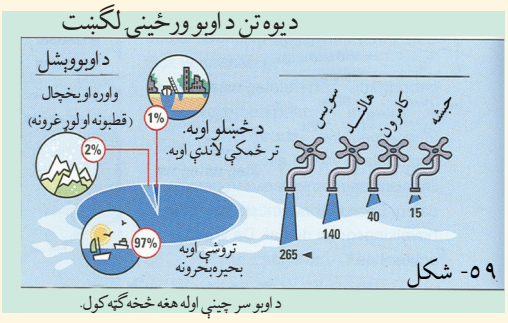
اوبه زموږ په ژوند کې ځانګړی ارزښت لري. پرته له اوبو څخه ونې، بوټي، ځاروي او انسانان ژوندي نه شي پاتې کيدای. اوبه په ټوله ځمکه باندې يوشان او برابرې ويشل شوي نه دي. د ځمکې د مخ په سلوکې ۷۰ برخې اوبو نيولې چې له هغو اوبو څخه په سلوکې ۹۷ برخې يې په سمندرونو او سمندرګيو کې دي چې مالګينې دي يعني څښلو، کرنې او صنعت ته برابرې نه دي، نو د چاپېلو غوښتنه کوي، پاتې په سلوکې درې برخې اوبه خوږې او تازه اوبه دي چې له هغو څخه يوازې په سلوکې يوه برخه يې سيندونو، د ځمکې لاندې اوبه او په ځينو ډنډونه (جهيلونه) دي چې انسان په هغو باندې لاسبرى لري. د خوږو اوبو پاتې په سلوکې دوه برخې د غرونو او قطبونو دايمي کنګلونه او واورى دي، چې د ګټې اخېستو وړ نه دي.

دلته به د ټولې نړۍ په کچه د اوبو په هکله ځينې ارقام او حقايق بيان کړو:

- اوبه د ژوند تر ټولو لومړنۍ اړتيا ده، پرته له اوبو څخه انسان په دريو ورځوکې مري.
- په اوسني وخت کې د نړۍ له شپږو ميلياردو وګړو څخه له يو ميليارد تنو څخه زيات خلک خوږې او پاکې اوبه نه لري.
- په پرمختيايي هېوادوکې په اتيا سلنه ناروغۍ د ککړو او نا پاکو اوبو له امله دي.
- په سلوکې اويا برخې اوبه په کرنه کې لګول کيږي.
- د کرنې په سلوکې ۳۶ محصولات له خړوبولو څخه وروسته ترلاسه کيدای شي.
- دا اټکل له مخې په ۲۰۵۰ م کال کې به د نړۍ نفوس ۹.۳ ميلياردە تنه وي چې له هغو څخه ۲.۳ ميلياردە به يې د څښلو د اوبو له کمښت سره مخامخ وي.
- تېرو پنځو کلونو کې له ۵۰۷ څخه زياتې شخړې او جګړې د اوبو پرسر پېښې شوي دي، چې په هغو کې يې ۲۱ وسلوالې نښتې وې.

لکه چې مخکې وویل شو، انسان د خپلو کارونو د پرمخ بیولو لپاره هغو خوږو اوبوته اړتیا لري چې مالګه پې ډیره لږه وي. د لویو سمندرونو او سمندرګیو اوبه مالګینې دي چې له هغو څخه د ګټو اخیستو په خاطر باید هغه پاکې اوچاڼ شي، د اوبو د چاپېلو په خاطر باید د خوږو اوبو د تأسیساتو په جوړولو پانګه ولګول شي.

یوزیات شمېر پرمختیایي هېوادونه، په تېره بیا آسیا او افریقا کې د څښلو د پاکو اوبو له کمښت سره مخامخ دي. د منځني ختیځ هېوادونه، د اوبو د اړتیا د پوره کولو لپاره ډیرې زیاتې پیسې لګوي. د نړۍ په یو شمېر زیات نفوس لرونکو سیمو او لویو ښارونو کې د سیندونو طبیعي سرچینې او څاګانې کافي نه بلل کیږي، د بیلګې په توګه د مکسیکو په ښارکې اوبه د ۱۲۵ کیلومترو په واټن په نل لیکه کې لیږدول کیږي او د ۱۲۰۰ مترو لوړو غرونو څخه هاخوا اړول کیږي او د پمپ په واسطه اړو سیمو ته رسول کیږي.

۵۹- شکل
د دیوه تن د اوبو ورځینی لګښت
د اوبو سرچینې اوله هغه څخه ګټه کول.

په عمومي توګه ویل کیدای شي هغه څه چې د پاکو او مناسبو اوبو د چمتو کولو لپاره باید ترسره شي، په لاندې ټکو برخو کې پانګې اچونې ته اړتیا لري:

- د اوبو د هغو سرچینو پېژندل او رابرسیره کول چې د خلکو د څښاک اونورو اړتیاوو لپاره په کار دي.
- د ځمکې د مخ د اوبو راټولول او د ځمکې لاندې اوبو څخه ګټه اخیستل.
- د احتمالي ککړوالي له منځه وړلو په موخه د اوبو چاپېول.
- له چاپېځای څخه د لګښت ترسیمو پورې د اوبو لیږدول.
- د اوبو د لیږد د نل لیکو، کانالونو او تاسیساتو ځارنه.

په دې توګه د اوبو د چمتو کولو، چاپېول او رسول د ډېر لګښت غوښتنه کوي او باید له هغو څخه د کار اخیستنې پرمهال ډېر پام وشي.

د ټولګي دننه فعالیت

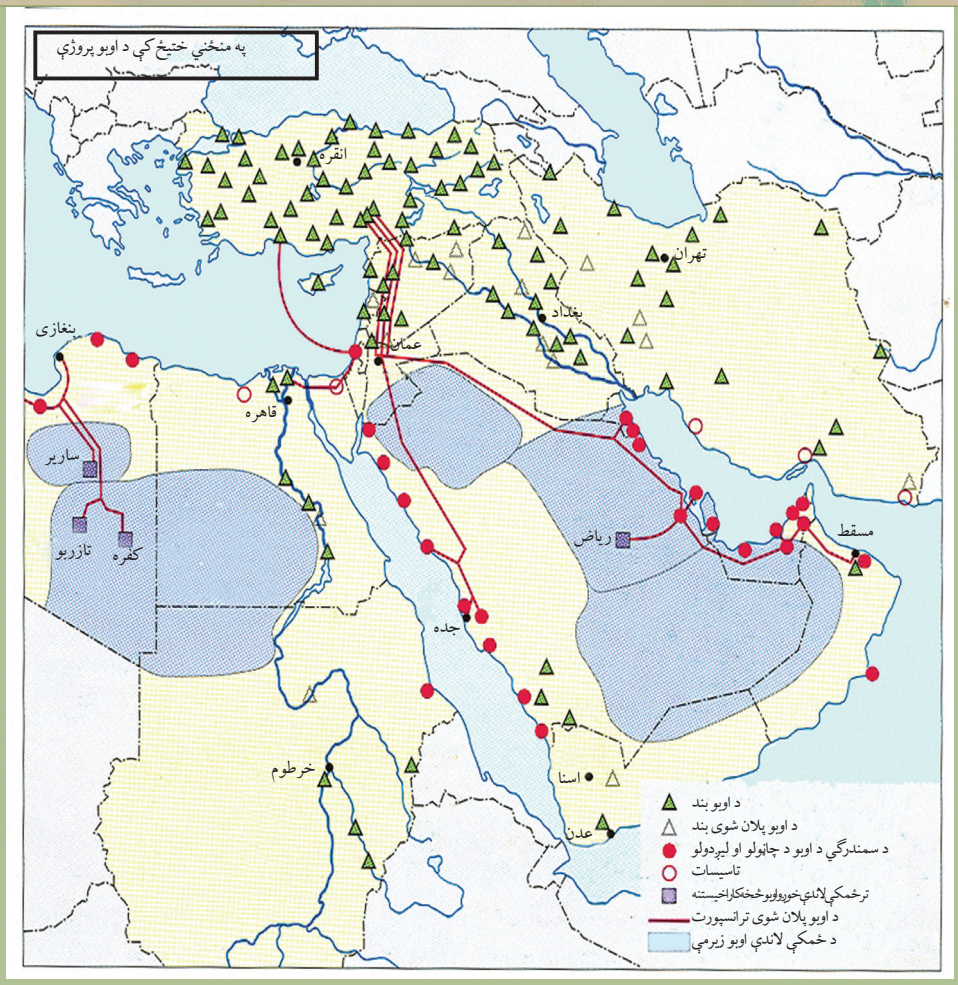
زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، لاندینې فعالیتونه دې ترسره کړي او د خپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

ـ د لوست نقشې ته وګورئ او څرګنده کړئ چې د ځمکې د مخ کومې برخې په سلوکې له ۹۵ او کومې برخې په سلوکې ۷۵ څخه لږې د څښلو او پاکې اوبه لري.

ـ د اوبو د سرچینو اوله هغو څخه د کار اخیستلو شکل مطالعه او واضحه کړئ چې کوم هېوادونه هره ورځ تر ټولو زیاتې اوبه لګوي او کوم یې تر ټولو لږې، ستاسې له نظره ددې لاملونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لوست متن، نقشه او شکل وګورئ او له هغو څخه په استفادې سره په افغانستان کې د اوبو د ستونزو او امکاناتو په اړه معلومات وراټوئ

۶۰- شکل: له اوبو څخه بايد څه ډول ښه ګټه واخلو؟

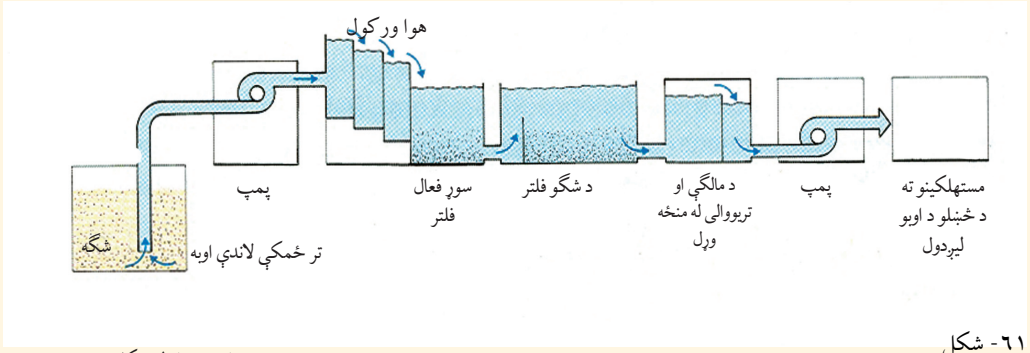
په تېر لوست کې په دې حقيقت باندې و پوهيدئ چې د ځمکې پرمخ له ټولو اوبو څخه يوازې درې سلنه خوږې اوبه دي او وګړي له هغو څخه يوازې يوه سلنه برخه د څښلو، د کرنيزو ځمکو د خړوبولو او صنعت لپاره کاروي. د لويو سمندرونو او سمندرګيو اوبه تروې (مالګينې) دي، له هغو څخه د کار اخېستو په خاطر بايد هغه چاڼ او تصفيه شي.

د شلمې پيړۍ د نوييمو کلنو په پای کې د نړۍ په کچه احساس شوه چې د ځمکې پرمخ د اوبو کمښت يوه لويه ستونزه ده. په هغو سيمو کې چې هلته د اوبو کمښت ترسترګو کيږي، خلک له بيلابيلو لاروچارو څخه په کار اخېستو سره خپلې اړتياوې پوره کوي.

د نړۍ په هغو سيمو کې چې هلته اوربښت څه ناڅه کافي دی او اندازه يې په کال کې تر ٤٥٠ ميلي مترو پورې رسيږي، د اوربښت په لنده بل سره کرنه کيدای شي، خو د لږ باران لرونکو سيمو کې بايد د کرنې د پرمخ بيولو لپاره ونو- بوټو ته اوبه ورسول شي او ځمکې خړوبې شي.

څېړنو ښودلې ده چې کرنه د ټولې نړۍ په کچه په سلو کې اويا برخې اوبه لګوي. د کرنې په سلوکې ٣٦ محصولات د کرنيزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کيږي. له دې امله چې د نړۍ په ډيرو برخو کې اوبه لګول په فني بڼه نه ترسره کيږي، د ناسمو اوبو لګولو له امله په سلوکې ٦٠ اوبه له لاسه ورځي. مورِ همدا حالت په خپل هېواد کې هم ليدلای شو.

گڼ مېشته او کرنيزې ځمکې د خړوبولو لپاره ډيرو اوبو ته اړتيا لري، دا ځکه چې د يو کيلوګرام غلې د ترلاسه کولو په خاطر زرو ليترو اوبوته اړتيا ده. هغه سيمې چې هلته اوربښت لږوي، بايد د کرنيزو محصولاتو د ترلاسه کولو لپاره ځمکې خړوبې شي، چې دا کار د کانالونو د کيندلو، د بندونو د جوړولو، د اوبو لګولو د لوبو پروژو او څاګانو کيندلو ته اړتيا پيښوي. د اسيا په ځينو سيمو لکه په منځني ختيځ، د افريقې ځينو سيمو، د امريکې متحده ايالاتو او ان داچې زمورِ په خپل هېواد کې د کرنيزو ځمکو د خړوبولو لپاره ښېلا ښېلې لارې چارې کارول کيږي. د نړۍ يو شمېر هېوادونه لکه اسرائيل د اوبو له زيات کمښت سره مخامخ دي، ددې لپاره چې ددې اوبو له لاسه ورکولو او برېاس کيدو څخه مخنيوی وکړي، د پايپ (نل) په واسطه د هر جلا جلا بوټي ريښوته اوبه ور رسوي. نومورې هېواد د اړتيا وړ خپلې اوبه له ترکيې څخه چې ډيرې اوبه لري، د نل ليکو په واسطه ليږدوي. په دې توګه مونږ ويلای شو چې د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې پوره اوربښت نه لري، د خپلو کرنيزو ځمکو د خړوبولو لپاره د اوبو لګولو بيلابيل سيستمونه جوړ کړي دي.

٦١- شکل

د اوبو د چاڼولو شکل

ب ـ داوبو چاڼول (تصفيه):

٦٢ - شكل: د پاشلو په بڼه د اوبو لګولو يو ډول چې په پايپ سره ترسره کيږي

اوبه ولې او څرنګه بايد چاڼې شي؟ په نړۍ کې يوازې داوبو کمښت يوه لويه ستونزه نه ده، بلکې له هغو څخه ناسمه استفاده هم يوه لويه ستونزه ده چې د اوبو د ضايع کيدلو سبب کيږي. سربېره پر دې انسانان د خپلو بې سنجشه عملونو له امله د اوبو د ککړتيا لامل کيږي. د اوبو، ککړتيا يعنې په هغو کې فزيکي، کيمياوي او ميکروبي بدلونونه دي چې د هغو په پيښيدو سره انسان نه شي کولای له اوبو څخه سمه او روغتيايي ګټه واخلي.

له کورونو او صنعتي تاسيساتو څخه په اوبو کې د ناپاکيو ور اچول، د صنعتي فاضله اوبو، ورګډول، د روغتونونو او کورونو څخه د ناپاکو اوبو ورګډول او هغه تودوخه چې د کارخانو د ماشينو له امله په اوبو ور زغمل کيږي او داسې نور ټول لاملونه د اوبو، د ککړتيا او توديدو سبب کيږي چې دا ټول ولاړو اوبو او د سيندونو ژوندیو ژووو ته زيان رسوي. همدارنګه د ونو ـ بوټو د ناروغيو ضد درمل او کيميايي سرې چې په کرنيزو ځمکو کې کارول کيږي هم د اوبو د خاورې د ککړتيا لامل ګرځي، نو ځکه هغه اوبه چې په کرنه، صنعت او د کور په چارو کې په کاربړي، بايد پاکې او خوږې وي او وروسته تر استعمال څخه مخکې له دې چې له جهيلونو او سيندونو سره ګډې شي بايد له کيمياوي او فزيکي پلوه چاڼ شي. همدارنګه مخکې تردې چې د ځمکې د مخ له اوبو څخه د څښلو د اوبو په توګه کار واخلو بايد چاڼ شي.

تاسې د اوبو د چاڼولو په شکل کې وليدل چې اوبه په ځينو سيمو کې د چاڼولو بيلابيل پراووونه تېروي،

تر څو چې د ځښلو وړ وګرځي، یاهم پرته د کومې ستونزې له پیداکولو څخه د ژوند په چاپېریال کې وبهیږي.

له دې امله چې د ځمکې د مخ اوبه د هرې ورځې په تېریدو سره ککړیږي، د اوبو د چارو شرکتونو ته دا ستونزمنه ده چې د نړۍ په کچه پاکې او روغتیایي اوبه تولید کړي. د نړۍ په ډیرو برخو کې د ځمکې لاندې پاکو اوبو څخه چې معمولا پاکې دي یاهم ډیر لږ او عادي چاپول غواړي، د ځښلو لپاره کار اخېستل کیږي. په لویدیځو هېوادونو کې د ناولو اوبو فاضلابونو څخه د بیا دوران (Recycle) په بڼه د ځښلو اوبه ترلاسه کوي چې د جلاچن ځای په واسطه د ځوځو پراوونو په ترڅ کې ښاریانو ته بیا د استفادې وړ ګرځي.

د ټولګي دننه فعالیت

د اوبو د پروژو نقشه وګورئ، لاندېنیو پوښتنو ته ځواب ووایئ؟

۱ـ کوم هېواد تر ټولو زیات د اوبو بندونه لري؟ نومونه یې واخلئ.

۲ـ د سوډان هېواد د سمندري اوبو، د چاپولو څو چاپېځایونه لري او د کوم سمندرګي اوبه چاپوي او کار ورڅخه اخلي؟

۳ـ د نیل د سیند او د هغه پر مرستیالانو باندې څو بندونه جوړشوي دي او د څو نورو بندونو د جوړولو پلانونه لري؟

٤ـ کوم هېوادونه تر ځمکې لاندې اوبو څخه کار اخلي؟

پوښتنې

۱ـ د نړۍ د کرنیزو محصولاتو په سلوکې څو برخې د کرنیزو ځمکو په خړوبولو سره ترلاسه کیږي؟

۲ـ څخول (قطره یي) یاد نل لیکو په واسطه خړوبول ولې او څرنګه ترسره کیږي؟ توضیح یې کړئ.

۳ـ اوبۀ څرنګه ککړیږي او د ککړو اوبو چاپول څرنګه کیږي؟

٤ـ د سمندرونو او سمندرګیو له اوبو څخه ولې ډیر لږکار اخېستل کیږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اوبو اړوند لوستونه وګورئ، د اوبو ارزښت، د هغو د ستونزو لکه کمښت، ککړتیا، ناسمو کارولو او چاپولو په هکله او د اوبو د اغیزمنې کارونې په اړه په شفاهي توګه خبرې وکړئ.

۶۳- شکل په هالنډ کې میکانیزه کرنه

د لوست تصویرونه وګورئ!
د کرنې نوې لارې چارې په کوم تصویر کې د کومو نبنو له مخې لیدل کیږي؟

کرنه د انسان د لومړۍ ډول فعالیتونو له ډلې څخه شمېرل کیږي. انسانان د خپلو اړتیا وړ شیانو لکه خوراک، کور، پوښاک او د ژوند د پرمخ بیولو وسایلو او د سون توکو د چمتوکولو لپاره په طبیعي چاپېریال پورې تړلي دي. چې په دې لړ کې کرنه د انسانانو تر ټولو لومړنۍ اړتیا ده. له همدې امله بشري ټولنې تل د طبیعي چاپېریال د بڼې په بدلون او تولید لاس پورې کوي. انسان د خاورې، طبیعي غوره اوبو او هوا او د خپل ځواک او نورو امکاناتو لکه د تخم کرل، سرې، پانګې او د کرنیزو وسایلو څخه کار اخېستلو سره له ډیر پخوا څخه کرنیزې چارې په بیلابیلو بڼو پرمخ بیولې دي.

سره له دې چې د نوو اوپر مختللو کرنیزو لارو - چارو په غوره کولو او د عصري تخنیکونو او وسایلو څخه په کار اخېستو سره کرنې د پام وړ پرمختګ کړی، په تېره بیا په پرمختللو هېوادونو کې په دې برخه کې ډېره پرمختیا شوې ده، خوبیاهم په اوسني وخت کې په ټوله نړۍ کې له ۸۰۰ میلیونو تنو څخه زیات خلک په خوار ځواکۍ باندې اخته دي او له دوه میلیونو څخه زیات وګړي د خوراکي توکو له کمښت سره مخامخ دي.

د کرنې لارې چارې او سیستمونه هم په ټوله نړۍ کې یوشان نه دي، لکه څرنګه چې د کرنې د سیستمونو د مهمو ډولونو په نقشه کې ښکاري، مور کولای شو په ټوله نړۍ کې د کرنې دوه ډوله مهم سیستمونه سره بیل کړو:

- **عنعنوي یا دودیز سیستم**: په دودیز کرنیز سیستم کې د انساني ځواک او وروسته پاتې

لومړنیووسایلوڅخه کار اخېستل کیږي چې نوبتي کرنه د ځارویو د رمو ساتنه او د آسیا په جنوب خیټځ کې په مرطوبو سیمو کې د وریجو کرل د هغه بیلګه ده. په د غه ډول کرنیز سیستم کې د تولید اندازه او اقتصادي ګټه ډیره لږ ه ده او کوم کرنیز محصولات چې تر لاسه کیږي، یوازې د بزګر د کورنۍ اړتیا پوره کولای شي. دغه ډول کرنه د پرمختیایي هېوادونو په ډیرو برخو کې لیدل کیږي.

• **تجارتي یا میکانیزه سیستم**: په دغه سیستم کې د کرنې له پرمختللو لارو ـ چارو او نوو وسایلو لکه تراکتور، کمپاین، اصلاح شوو تخمونو او کیمیاوي سرې ځخه کار اخېستل کیږي. کرنیزې کروندې پراخه وي او د تولید اندازه پوره زیاته وي. همدارنګه د کرنیزو توکو تولید د صادراتو د خرڅلاو لپاره وي. نوموړی پرمختللی سیستم معمولاً په صنعتي او پرمختللو هېوادوکې ترسترګو کیږي.

له دې امله چې د نړۍ نفوس په تېره بیا په پرمختیایي او کرنیزو هېوادونو کې مخ په زیاتیدو دی او دوی د کرنیزو تولیداتو زیاتوالي ته زیاته اړتیا لري، نو دا ددې غوښتنه کوي چې د کرنې نوې لارې چارې د چاپېریال ساتنې سره یوځای وي. کرنې ته باید دوامدار کار وشي او له خاورو او اوبو ځخه مناسبه او غوره استفاده وشي.

خاوره چې د ونو ـ بوټو د کرلو لپاره ځانګړې ارزښت لري، باید له شړېدلو، ویجاړیدو او شاړې پاتې کیدو ځخه وساتل شي، باید د هغې د ککړتیا مخه ونیول شي اوپه پرمختیایي هېوادونو کې باید د ځنګلونو د پرې کولو چې د خاورې ساتنه کوي مخه ونیول شي، باید د اوبه خور او خړوبولو تخنیک ښه شي، د خاورې د بډایه کیدو په خاطر باید په کرونده کې بیلابیل بوټي وکرل شي، داوبو د زیرمه کولو او ایسارولو لپاره باید

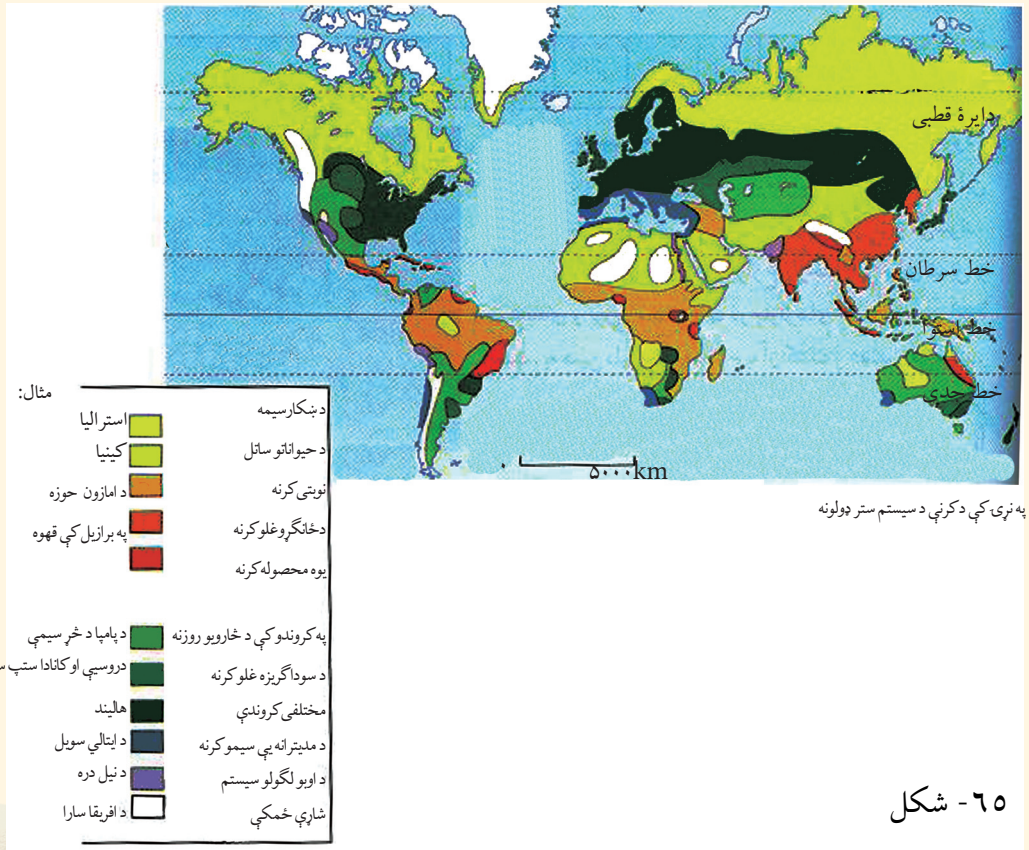

٦٤- شکل

په اروپا کې د یوې کروندې انځور چې د میکانیزه او پرمختللې کرنې یوه بیلګه ده

ذخیریي او د اوبو بندولو بندونه جوړ شي.

د کرنې یوه نوې لاره همدا ده چې له اوبو څخه غوره استفاده وشي. هغه هېوادونه چې د هغو کرنیز تولیدات په اوبو پورې تړلي دي او د اوبو له کمښت سره مخامخ دي، هڅه کوي چې له اوبو څخه اغیزمنه ګټه واخلي چې یوه بیلګه یې قطره یي یا په نل لیکو کې د اوبو رسول دي چې په تېر لوست کې ورڅخه یادونه شوې ده. د کرنې د پرمختګ لپاره داهم اړینه ده چې د کرنیزو محصولاتو لپاره د خرڅلاو ښه بازار و موندل شي. ځینې پرمختللي صنعتي هېوادونه او په دې لړ کې د اروپا د اتحادیې غړي هېوادونه د بزګرانو د ملاتړ لپاره سبسایدې او مالي مرستې هم کوي او د کورنیو محصولاتو د پیاوړتیا په خاطر یې یو ګډ کرنیز سیاست غوره کړی دی. ددې موخې لپاره دوی له پرمختیایي هېواد څخه د کرنیزو محصولاتو د واردولو په برخه کې لوړې ګمرکي تعرفې وضع کوي او په حقیقت کې د ازادې سیالۍ مخه نیسي، د دوی دغه سیاست د سوداګرۍ د نړیوال سازمان له مخالفت سره مخامخ شوی ځکه چې نوموړی سازمان د ازاد او بې قید او شرطه سوداګرۍ پلوي دی.

په نړۍ کې د کرنې د سیستم ستر ډولونه

۶۵- شکل

٦٦- شکل: د فرانسې په شمال کې د صنعتي بوټو د کروندې انځور

د ټولګي دننه فعالیت

په نړۍ کې د کرنې د مهمو سیستمونو د نقشې په کتلو سره لاندېنیو پوښتنوته په ځلور کسیزو ډلو کې ځواب ورکړئ:

۱. نوښتي کرنه چې یو ډول دودیزه کرنه ده، په عمومي توګه د نړۍ په کومو برخو کې رواج ده؟

۲. سوداګریزې کرنې (ګاډکښت) د نړۍ په کومو برخو او سیموکې پراختیا موندلې ده؟

۳. د کرنې لپاره نا مناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

پوښتنې

۱. څو ډوله کرنیز سیستم یا کرنیزې لارې چارې شته؟ نوم یې واخلئ.

۲. قطره یي اوبه لګول څه ډول دي او موخه یې څه ده؟

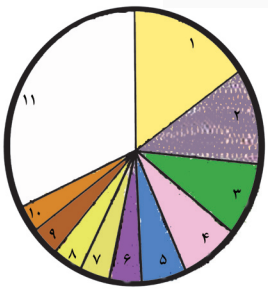
۳. د کرنې لپاره نامناسبې ځمکې د نړۍ په کومو برخو کې دي او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لوست متن، تصویرونه او نقشې وګورئ او په راتلونکي لوست کې د هغو په هکله معلومات بیان کړئ.

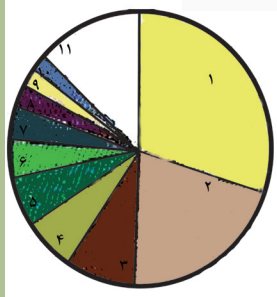
الف) په نړۍ کې د غنمو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۶۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه
(د هر هېواد د تولیداتو سلنه (فیصدي

۱ـ چین	۱۵.۹
۲ـ هندوستان	۱۲.۵
۳ـ د امریکې متحده ایالات	۹.۱
٤ـ روسیه	۷.۵
۵ـ فرانسه	۵.۹
٦ـ کانادا	٤.۱
۷ـ استرالیا	۳.۸
۸ـ المان	۳.۸
۹ـ پاکستان	۳.٤
۱۰ـ ترکیه	۳.۳
۱۱ـ نور هېوادونه	۳۲.۲

ب) په نړۍ کې د وریجو تولیدات ۲۰۰۵ کال
ټول تولیدات ۶۱۸۵۳٤۹۸۹ ټنه
(د هر هېواد د تولیداتو سلنه (فیصدي

۱ـ چین	۳۰.۰
۲ـ هندوستان	۲۰.۹
۳ـ اندونیزیا	۸.۷
٤ـ بنګله دیش	٦.۵
۵ـ ویتنام	۵.۹
٦ـ تایلند	٤.٤
۷ـ میانمار(برما)	٤.۰
۸ـ فلپین	۲.٤
۹ـ برازیل	۲.۱
۱۰ـ جاپان	۱.۸
۱۱ـ نور هېوادونه	۱۳.۳

۶۷- شکل

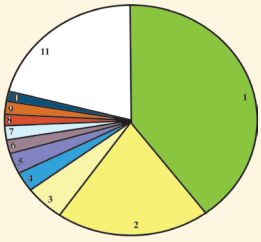
په ۲۰۰۵ م کال کې کومو هېوادونو ډېر زیات غنم، وریجې او جوار تولید کړي وو؟

ددغه لوست شکلونه وګورئ. لکه چې په (الف) شکل کې ښکاري، په ۲۰۰۵ م کال کې په نړۍ کې ۶۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه غنم تولیدشوي دي چې په سلو کې ۱۵,۹ یې په چین کې تولید شوي دي. له چین څخه وروسته په ترتیب سره په سلوکې ۱۲,۵ په هندوستان کې، په سلوکې ۹,۱ د امریکې په متحده ایالاتو کې، په سلوکې ۷.۵ په روسیه کې، په سلوکې ۵,۹ په فرانسه کې، په سلوکې ٤,۱ په کاناډا کې، په سلوکې ۳,۸ په استرالیا کې، پاتې په سلوکې ۳۲,۲ غنم په دغه کال کې د نړۍ په نورو هېوادونو پورې اړه لري. په (ب) او (ج) تصویرونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او د غوښې تولیدات په ټوله نړۍ کې ښوول شوي دي:

ج) په نړۍ کې د جوارو تولیدات ۲۰۰۵ کال

ټول تولیدات ۶۹۴۵۷۵۵۵۲ ټنه

(د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصدي

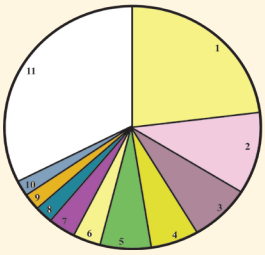

۱ـ د امریکې متحده ایالات	۴۰.۳
۲ـ چین	۱۹.۱
۳ـ برازیل	۵.۰
۴ـ مکسیکو	۳.۰
۵ـ ارجنټاین	۲.۸
۶ـ ؟	۲.۱
۷ـ فرانسه	۱.۹
۸ـ اندونیزیا	۱.۷
۹ـ سهیلي افریقا	۱.۷
۱۰ـ ایټالیا	۱.۵
۱۱ـ نور هېوادونه	۲۰.۹

د) په نړۍ کې د کچالو تولیدات ۲۰۰۵ کال

ټول تولیدات ۳۲۱۰۶۰۸۵۲ ټنه

(د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصدي

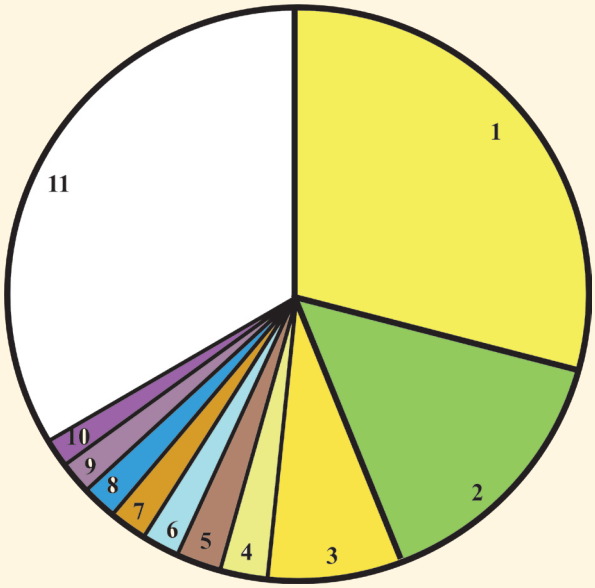
۱ـ چین	۲۲.۷
۲ـ روسیه	۱۱.۳
۳ـ ؟	۷.۸
۴ـ اوکراین	۶.۱
۵ـ د امریکې متحده ایالات	۶.۰
۶ـ المان	۳.۵
۷ـ پولنډ	۳.۴
۸ـ بیلاروسیه (سپینه روسیه)	۲.۵
۹ـ هالنډ	۲.۱
۱۰ـ فرانسه	۲.۰
۱۱ـ نور هېوادونه	۳۲.۶

۶۸ - شکل

هـ . په نړۍ کې د غوښې تولیدات ۲۰۰۵م کال

ټول تولیدات ۲۶۵۱۰۵۹۴۰ ټنه

د هر هېواد د تولیداتو سلنه

۱ـ چین	۲۰.۹
۲ـ د امریکې متحده ایالات	۱۴.۹
۳ـ برازیل	۷.۵
۴ـ آلمان	۲.۶
۵ـ هند	۲.۴
۶ـ فرانسه	۲.۳
۷ـ هسپانیه	۲.۲
۸ـ مکسیکو	۱.۹
۹ـ روسیه	۱.۸
۱۰ـ کانادا	۱.۸
۱۱ـ نور هېوادونه	۳۳.۳

۶۹ - شکل

۷۰- شکل: هغه سیمې چې مدیترانه یې اقلیم لري، د غلو - دانو ترڅنګ په کې د زیتونو او انګورو بوټې هم ډیر لیدل کیږي

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په ځلور کسیزو ډلو وویشل شي، د لوست شکلونه دې وګوري او لاندینې فعالیتونه دې ترسره او د خپلو فعالیتونو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

۱ـ د شکل له مخې په ۲۰۰۵ م کال کې د نړۍ کوم هېواد د وریجو ډېر زیات تولیدات درلودل او تولیدات یې په سلوکې څومره وو؟ وېې لیکئ.

۲ـ د همدې لوست د شکلونو له مخې د امریکې په متحده ایالتونو، روسیې، هند، آلمان او د فرانسې په هېوادونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او غوښې د تولیداتو سلنه (فیصدي) ښکاره کړئ.

پوښتنې

په خپلو کتابچو کې د پوښتنو سم ځوابونه په نښه کړئ.

۱ـ هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ م کال کې یې د غنمو، وریجو، کچالو او غوښې ډېر زیات تولیدات درلودل دا و:

الف. د امریکا متحده ایالات ب. هند ج. چین د. روسیه

۲ـ هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ کال کې یې د غنمو او وریجو په تولید کې دویم ځای نیولی و دادی:

الف. چین ب. هند ج. د امریکې متحده ایالات د. فرانسه

۳ـ هغودوو هېوادونو چې په یوازیتوب سره یې د ټولې نړۍ په سلوکې له پنځوسو څخه زیات جوار تولید کړي وو دادي:

الف. فرانسه او آلمان ب. روسیه او هالنډ

ج. چین او برازیل د. چین او د امریکې متحده ایالات

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لوست د شکلونو او نورو سرچینو په کتلوسره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نومونه واخلئ چې د کرنې تر ټولو زیات تولیدات یې لرل. همدارنګه خپل نظر ولیکئ چې ولې په دغو هېوادونو کې د کرنې تولیدات زیات دي، په خو کرښو کې یې ولیکئ او په بل لوست کې یې بیان کړئ.

په دې څپرکي کې لولو:

- انرژي او په نړۍ کې د هغې اهمیت
- د انرژۍ ډولونه
  - د اوبو برېښنا
  - بادي برېښنا
  - د لمر انرژي
  - هسته يي برېښنا
  - حرارتي برېښنا
- په نړۍ کې نفت
- طبيعي ګاز
- په نړۍ کې د ډبرو سکاره
- د انرژۍ د منابعو جغرافيايي وېش

د څېړکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنيزو موخو ته ورسېږي:

- په نړۍ کې د استفادې وړ انرژۍ په ډولونو پوه شي.
- د نړۍ د انرژۍ د لګښت په اندازه وپوهيږي.
- د نړۍ د انرژۍ د منابعو اندازه وپېژني.
- د نړۍ د انرژۍ د سرچينو په جغرافيايي وېش باندې وپوهېږي.

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتي هدفونوته ورسيږي:

- د انرژۍ ډولونه فهرست کړای شي.
- د نړۍ په کچه د انرژۍ د ډولونو د لګښت اندازه توضيح کړای شي.
- د نړيوالې انرژۍ د سرچينو اندازه وويلای شي.
- د نقشې پرمخ د انرژۍ د سرچينو لرونکې مهمې سيمې وښودلای شي.

۱،۵ انرژي او په نړۍ کې دهغې اهمیت

۷۱- شکل

په کالیفورنیا کې د بادي جنراتورونو انځور چې د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره ورځخه کار اخېستل کېږي.

هر هغه څه چې د کار کولو وړتیا ولري انرژي (Energy) لري. په بله وینا: د کار کولو توان ته انرژي ویل کېږي. د انسان وجود انرژي لري، ځکه چې د کارکولو استعداد په کې شته، په ورځنۍ اصطلاح کې انرژي ډیره کارول کېږي. د بیلګې په توګه، هغه څوک چې ډیر کار کوي هغه ته د ډیرې انرژۍ لرونکی ویل کېږي. زموږ شاوخوا شیان خپله انرژي لري. که یو فلزي غونډاری په ځوړ لرونکې سطح باندې ورغړي څه چې په مخه ورشي هغه ببځایه کوي، نو دغه غونډاري یو کار وکړ، نو هر هغه څه چې د کارکولو وړتیا ولري، انرژي هم لري. انرژي په حقیقت کې خوځښت، غورځنګ او تحرک دی چې دغه خوځښت اوحرکت د سوداګرۍ، صنایعو، ترانسپورت او اقتصادي، ټولنیزو او کلتوري فعالیتونو پراخه برخه ده.

له دې پلوه انرژي او په نړۍ کې دهغې سر چینې غوره اقتصادي اهمیت لري. انسانانو له ډیر پخوا راهیسې انرژي پیژندله او له هغې څخه یې ډول، ډول استفاده کوله، دهغې له تودو خې او رڼا څخه یې د پخلي، دکورونو دروښانه کولو او تودولو لپاره کار اخېست.

په منځنیو پیړیوکې د انرژي له سرچینو څخه کار اخېستلو زیات اهمیت وموند، دا ځکه چې انسانانو د باد او له اوبو د انرژۍ له سرچینو څخه په کار اخېستلو سره بادي او د اوبو ژرندې جوړې کړې.

په اتلسمه پیړۍ کې د بخار ماشین په جوړیدو سره او د صنعتي انقلاب له پېښېدو وروسته په صنایعو کې بشریت ته لوی بریالیتوب او بدلون ورپه برخه شو، ځکه چې په کار خانوکې د کارګر د مټ اولاس د ځواک پرځای له ماشین څخه کار واخېستل شو او په صنایعو کې د ډېرو سکرو استعمالولو پرمختیا وکړه. دغه محرکه ځواک په صنایعو کې بدلونو نه راوستل او په لنډ وخت کې يې د هرډول اقتصادي او صنعتي چارو د پیاوړتیا لاره هواره کړه.

دشلمې پیړۍ په نیما يي کې دګاز او نفتو د انرژۍ سر چینو چټک پرمختګ وکړ، انرژي لازیات ارزښت وموند چې دې کار د فابریکو او کارځایونو په جوړیدو او پرمختګ کې ژوره اغېزه درلوده او بشر د انرژۍ له بېلا بېلو ډولونو څخه د اقتصاد په بېلابېلو برخوکې ګټه واخېسته.

د انرژۍ د تولید بېلا بېلې سر چینې دادي: د ډېرو سکاره، نفت، ګاز، اوبه اونور چې په راتلونکو لوستونو کې به د هرې یوې په هکله خبرې وشي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د انرژۍ د اهمیت او ارزښت په هکله خبري وکړي او دخپلو خبرو پایله دې نوروته وړاندی کړي.

پوښتنې

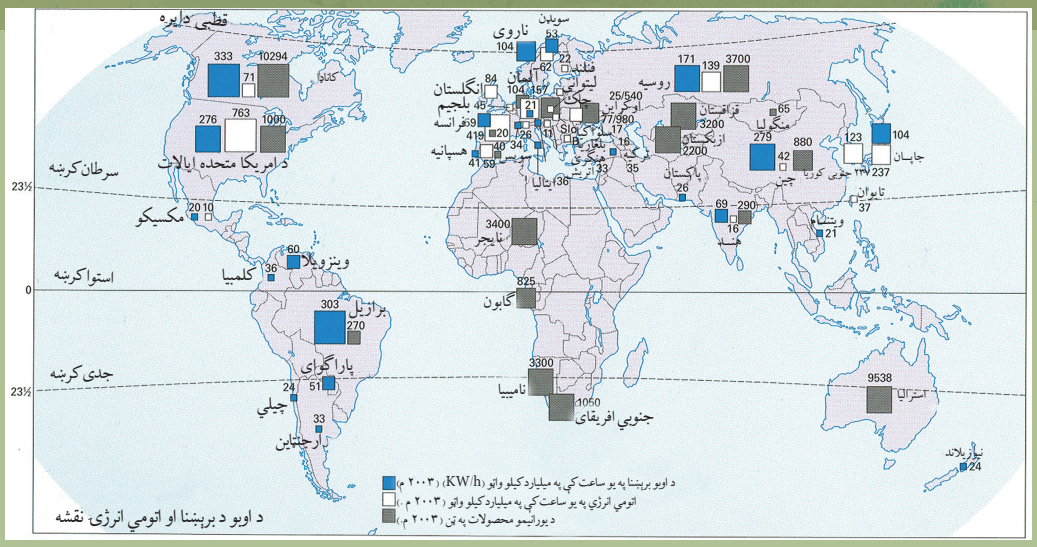
۱- انرژي څه ته وایي او بشري ټولنې ورته څه اړتیا لري؟

۲- د انرژۍ مهمې سر چینې کومې دي؟ نوم یې واخلئ.

۳- انرژي په کومو برخوکې ډېر اهمیت لري؟ معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

دغه لوست او د انرژۍ اړوند لوستونه چې پخوا تاسې د افغانستان په برخه کې لوستي وو، یوځل بیا ولولئ او ځان ور سره آشنا کړئ.

۷۲- شکل

د انرژۍ څو ډوله سرچينې پيژنئ؟

په مخکښې لوست کې په نړۍ کې د انرژۍ او د هغې د اهميت په هکله معلومات ورانديې شول په دغه لوست کې به د انرژۍ بيلابيل ډولونه وپيژنئ.

په نړۍ کې بېلا بېلې انرژۍ شته چې انسانانو د هغو له يو شمېر څخه له ډېرېخوا څخه کار اخېست، په تېره بيا د باد او اوبو له ځواک څخه ډېر کار اخېستل شوی دی چې غوره بيلګې يې بادي او د اوبو ژرندې دي لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، انرژي بيلابيل ډولونه لري او له بيلابيلو سرچينو لکه باد، لمر او اوبو څخه ترلاسه کېږي. همدارنګه هسته يي او حرارتي انرژې هم شته.

برېښنا

د برېښنا انرژي له بيلابيلو سرچينو څخه تر لاسه کېږي چې کولای شو د اوبو، باد، لمريزې هسته يي او حرارتي برېښنا نوم واخلو چې د هرې يوې په هکله به يې معلومات درکړل شي:

ـ د اوبو برېښنا

اوبه په نړۍ کې د توليد ارزانه او ډېره لويه سرچينه ده. نن ورځ د برېښنا د توليدوونکو توربينونو په لګولو سره د اوبو له ځواک څخه برېښنا توليديږي، د برېښنا زياتره توربينونه د بندونو په لاندينۍ

برخه کې وي چې اوبه له يوې لوړې ارتفاع څخه وربانديې ورځي او له هغو څخه برېښنا توليديږي.
هغه عوامل چې د اوبو د برېښنا په توليد کې مهم رول لري هغه دادي:
۱ـ د سيند د اوبو زياتوالی، دايمي والی او جاري توب.
۲ـ د سيندونو په تګلوري کې د پوره ځوړونو شتوالی.
۳ـ د سيندونو په تګلوري کې د لوړو برخو شتوالی.
د برېښنا لېږدول له يوې سيمې تر بلې سيمې (د ترلاسه کولو مرکزونو څخه د لګولو تر سيمو) پورې په ډيرګرځندیتوب ترسره کيږي، خو د برېښنا لويه نيمګړتيا همدا ده چې وروسته تر توليد څخه زيرمه کيدای نه شي او له توليد سره يوځای مصرفيږي.
په نړۍ کې هغه پنځه سيمې چې تر ټولو زيات د اوبو د برېښنا پرمختللی ځواک لري دادي: په اروپا کې لويديځې جنوبي او مرکزي سيمې، په آسيا کې جاپان او په امريکې کې د امريکا متحده ايالتونه. هغه يو شمېر نورې سيمې چې له دې پلوه ډير اهميت لري د روسيې اروپايي برخه او د برازيل دختيځ غرنۍ سيمې دي.
په اروپا کې هغه غرونه چې تل په هغو باندې واورې وريږي لکه په شمال کې د سکندنيوا غرونه، په مرکزي سيمو کې د الپ غرونه او په جنوب لويديځ کې پيرنې غرونه د برېښنا د توليد لپاره ډير غوره دي. په آسيا کې جاپان زياته اندازه برېښنا توليدوي.
د امريکا متحده ايالات د اوبو د برېښنا لوی توليدوونکی هېواد دی چې د کولمبيا او کلوراډو له سيندونو څخه يې ترلاسه کوي. دغه هېواد په سلوکې ۱۳ د اوبو له برېښنا څخه کار اخلي. په شمالي امريکا کې په تېره بيا په کاناډا کې د ټولې برېښنا دوه پر دريمه برخه له سيندونو څخه بشپړيږي. ددغه هېواد د اوبو د برېښنا لومړنۍ کارخانه د نياګارا په شرشره باندې جوړه شوې وه.
نن ورځ کاناډا د نړۍ د اوبو د برېښنا يو لوی توليدوونکی هېواد دی. په روسيه او اوکراين کې د برېښنا صنايع په سيندونو باندې جوړشوي چې د والګا پرسيند باندې د نړۍ د اوبو د برېښنا دوه ستر بندونه جوړ شوي دي. هغه هېوادونه چې په اروپا کې د اوبو د برېښنا زيات ځواک لري، ناروې، سويډن او فرانسه دي. په دغو هېوادونو کې د اوبو برېښنا دومره پراختيا موندلې چې ددغو هېوادونو صنعت ته يې ډيره پرمختيا ورکړې ده. په ايټاليا کې ددغه هېواد ټولې د اوسپنې د پټلیو لار د پو د سيند د اوبو په برېښنا چليږي. د سويډن په سلوکې ۹۰ برېښنا اوبو له برېښنا څخه ترلاسه کيږي.

ـ بادي بړښنا

نن ورځ د بادي جنراتورونو څخه په کار اخېستو سره چې په باد باندې چلېږي د بړښنا انرژي ترلاسه کېږي. د باد له انرژۍ څخه استفاده د بړښنا د تولید ډېره ګرندۍ لاره ده. بادي توربینونه او هغو ته ورته نور وسایل ډېره اندازه او ډېر کار ورکوي. د اروپا دوه پر دریمه برخه ترلاسه کیدونکې بړښنا د باد له انرژۍ څخه ده، وروسته وړپسې بیا شمالي امریکا په دویمه درجه کې ده.

په مجموع کې اروپا په سلوکې ٦٥، شمالي امریکا په سلوکې ٢٢، اسیا په سلوکې ١٢ او نور براعظمونه په سلوکې یوه برخه بادي بړښنا تولیدوي.

۷۳- شکل: د بړښنا د تولید د یوی فابریکي انځور چې د ډبرو د سکرو په سوځیدو سره د ډبرو سکرو انرژي په بړښنایي (الکتریکي) انرژۍ باندې اړوي.

د لمر انرژي (Solar Energy)

لمر د انرژۍ یوه لویه منبع ده چې د وړانګو او تودوخې په بڼه د ځمکې کرې ته رارسېږي، دا یوه د وړانګې په بڼه خپریدونکې انرژي ده چې د څپو به بڼه لیږل کېږي او رڼا او تودوخه تولیدوي.

د لمر انرژي د ځانګړو صفحو او هیندارو په واسطه زیرمه کیدای شي او بیا د بړښنا د تولید او د تودوخې د ترلاسه کولو لپاره ورځخه کار اخېستل کېږي. تر اوسه پورې د لمر له انرژۍ څخه تل او زیات کار نه اخېستل کېږي، یعنې یوازې کله چې د لمر وړانګې وي استفاده ورځخه کېږي، له بلې خوا لمریز سلولونه لږه بړښنا تولیدوي، نو ځکه له لمر څخه ترلاسه کیدونکې بړښنا د ډبرو

د سکرو او د نفتو د برېښنا په پرتله ګرانه ده.

هسته يي برېښنا

هسته يي برېښنا هغه ځواک دی چې د نړۍ تر ټولو کوچنيو او پرېمانه ذرو يعنې اتومونو کې شته. د هسته يي انرژۍ د سون توکي چې په ذروي ريکتورونو کې په کارېږي، ډيره زياته انرژي توليدوي. د هسته يي انرژۍ يو لوی خطر د راديو اکتيف (هسته يي وړانګو) ازادېدل دي. دغه توکي کيدای شي په هوا، اوبو او سمندرونو کې خپاره شي اوپه زرګونو متره ځای ونيسي. ددغو توکو ډيره لږه اندازه د وحشي ژويو، ونو، بوټو او د انسانانو ژوند ته زيان رسوي او زياته اندازه يې د مرګ لامل ګرځي.

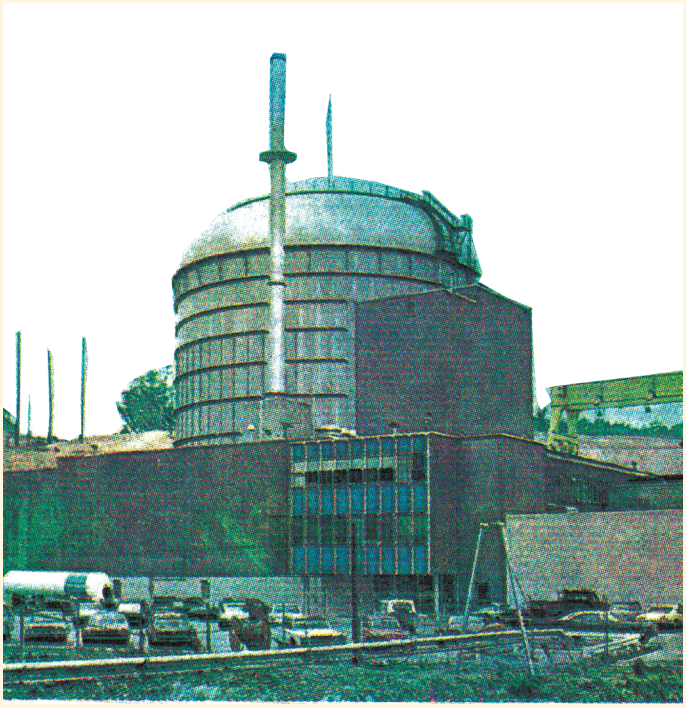
د هسته يي انرژۍ ښيګڼه داده چې د لږسون توکو په سوځيدو سره ډيره زياته اندازه انرژي توليدوي. دهسته يي انرژۍ سون توکي د ډبرو سکرو، نفتو او ګازونو په پرتله ډير دوام لري. فوسيلي توکي هم د ځمکې هوا تودوي او هم کيمياوي ککړتيا رامنځ ته کوي، خو هستوي انرژي دا ستونزې نه پيداکوي، خو هستوي انرژي ډير ضايعات لري. دغه ضايعات چې د راديو اکتيف شيان دي، دومره خطرناک دي چې په سلګونو زره کلونه دوام کولای شي. په اوسني وخت کې هسته يي ضايعات ډيران کيږي، خو هيڅوک نه پوهيږي چې هغه څنګه بې خطره کړي او ياهم په راتلونکي کې هغه په کوم مناسب ځای کې ښخ کړي.

په اوسني وخت کې د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د اتومي برېښنا کارخانې جوړې شوي دي چې په دوی کې د امريکا متحده ايالات لومړی مقام، فرانسه دويم مقام، جاپان دريم مقام او روسيه څلورم مقام لري. يو شمېر هېوادونه لکه انګلستان، جنوبي کوريا، چين، هند، المان او کانادا هم د اتومي برېښنا کارخانې لري.

حرارتي برېښنا

حرارتي برېښنا د صنعتي کارخانو په رامنځ ته کيدو او پرمختيا کې ډير لوی بدلون راوست، دا هغه نوی پرمختګ دی چې د بشر په برخه شوی دی. حرارتي برېښنا د ډيزلو، نفتو، ګازو او د ډبرو سکرو له سوځولو څخه ترلاسه کيږي . په اوسني وخت کې د حرارتي برېښنا د توليد د فابريکو برخه مخ په زياتيدو ده. د حرارتي برېښنا ډيره مهمه منبع د ډبرو سکاره دي چې له هغو څخه په سلوکې پنځوس برخې برېښنا ترلاسه کيږي. د حرارتي برېښنا په ترلاسه کولو کې زياتره له نرمو يا

قیر ډوله ډبرو سکرو څخه کار اخېستل کیږي، دا ځکه چې داهم ارزانه دي او هم ډیره تودوخه لري. که یو کیلو او څلورسوه او پنځوس ګرامه د ډبروسکرو ته تر اووه زره کالوریو پورې تودوخه ورکړل شي یو کیلوواټ بربښنا تولیدوي. د نړۍ د ټولو هېوادونو په واک کې چې کومې سرچینې دي، ورڅخه حرارتي بربښنا تولیدوي، د بیلګې په توګه: د امریکا په متحده ایالاتونو کې له تولید شوې ټولې بربښنا څخه په سلوکې ۵۰ د ډبرو سکرو څخه، په سلوکې ۱٤ له طبیعي ګازو او په سلوکې ۱۱ له نفتو څخه ترلاسه کوي. په عربي هېوادونو لکه: سعودي عربستان، کویټ، قطر، اردن، بحرین او نورو کې زیاتره حرارتي بربښنا د نفتو له سوځولو څخه ترلاسه کوي.

شکل -۷٤ د اتومي بربښنا د تولید یوه کار خانه.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، د اوبو د برېښنا او اتومي انرژۍ نقشه دې وګوري، لاندینی فعالیت دې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱ـ په سپینو، خړو او ابي رنګونو باندې نښې او سمبولونه په نقشه کې د څه شي مفهوم لري؟

۲ـ د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ کوم هېواد په نړۍ کې تر ټولو زیات د اوبو د برېښنا تولیدات لري او په ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو میلیارده کیلوواټه وو؟

۳ـ د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنسټ د نړۍ کوم هېواد د اتومي انرژۍ ډیرزیات تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې یې تولیدات په یوه ساعت کې څو میلیارده کیلوواټه وو؟

٤ـ د همدغې نقشې له مخې د نړۍ د درې نورو هېوادونو نوم ولیکئ چې د اوبو د برېښنا او د اتومي انرژۍ زیات تولیدات لري.

پوښتنې

د لاندېنیو پوښتنو ډیر سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې په نښه کړئ.

۱ـ هغه هېواد چې د اوبو دبرېښنا په تولید کې لومړی مقام لري دادی:

الف. روسیه　　ب. کاناډا　　ج. برازیل　　د. چین

۲ـ هغه هېوادونه چې د اتومي برېښنا په تولید کې لومړی او دویم مقام لري دادي:

الف. انګلستان او چین　　ب. جنوبي کوریا او روسیه

ج. فرانسه او دامریکې متحده ایالات　　د. جاپان او ناروې

۳ـ هسته یې وړانګې کوم خطرونه او څه ضایعات لري؟ په دې هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لوست د متن، تصویرونو او نقشو په لوستلو سره د انرژۍ او د هغې د ډولونو په هکله په راتلونکي لوست کې په شفاهي توګه خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ.

۷۵- شکل: د فرانسې په جنوب کې د نفتو د یوه چاپځای انځور

د نفتو زیرمې د نړۍ په کومو سیمو کې ډیرې دي؟

لکه چې په دویم څپرکي کې مو د افغانستان په برخه کې د افغانستان د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه څپرکي کې به د نړۍ د نفتو او د هغو د حوزو په هکله معلومات درکړل شي.

نفت: د ونو ـ بوټو او ژوو هغه پاتې شونې دي چې د جیولوجي په بیلابیلو دورو کې د وخت په تېریدو سره تر رسوبي طبقو لاندې راټولې، د خمیره کیدو، فشار او تودوخې له امله د نفتو د جوړیدو سبب شوي دي.

نفت په یوه کلي مفهوم سره د هایدروکاربن د جامد، مایع او ګاز یو مخلوط دی چې زیاته برخه یې په مایع بڼه وي او په بیلابیلو درجوسره د هایدروجن او کاربن لرونکي وي، ناخالص توکي لکه سلفر او نایتروجن هم په کې وي.

په اوسنۍ نړۍ کې نفت ځانګړی اقتصادي اهمیت لري. د موټرو، اورګاډو، ټانکونو او الوتکو ګرځیدل په نفتو پورې تړلي دي، نو ځکه د نړیوالو د پاملرنې وړ دي او د تولید اندازه یې هر کال

مخ په زیاتیدو ده. د نولسمې پیړۍ په نیمایي کې د نفتو د صنعت ډیره پرمختیا، هغوته د تقاضا د زیاتوالي له امله وه چې په اروپا کې د رڼا یوه مهمه منبع وه، خو له میلادي ۱۹۰۰ او ۱۹۱۰ کلونو څخه وروسته چې په نړۍ کې د موټر جوړولو صنعت ډیر پرمخ ولاړ او نفت د کبانو د ښکار کولو په بیړیو او اورګاډو کې په کارشول، د هغو اهمیت نورهم زیات شو، داځکه چې نفتي بیړیو کولای شول تر ۵۳ ورځو پورې یاله هغه څخه زیات په سمندرکې پاتې شي، نو ځکه د سوداګریزو، مسافري او جنګي بیړیو شمېر زیات او همدارنګه هغه محصولات چې د نفتو له مشتقاتو څخه ترلاسه کیدل، په صنعت کې د لوړ اهمیت لرونکي شول. له دې امله ده چې صنعتي هېوادونه د خپلو ګټو لپاره یو له بل سره په سیالۍ او کړکیچ کې دي او ان یوبل سره جګړې کوي چې دغه ډیره ګرانبیه شتمني لوټ کړي.

په ۱۹۹۰ م. کې عراق په خپل کوچني ګاونډي هېواد کویټ باندې یرغل وکړ او هڅه یې وکړه چې نفتي حوزې یې د خپل واک لاندې راولي، د جګړې په ترڅ کې د نفتو ډیرو څاګانو اور واخېست د نفتو غورې سمندرونوته ورغلل او د ژوند چاپېریال ته یې ډیر غټ زیان واړاوه.

جیولوجیکي څېړنو ښودلې ده چې په هغو ځایونو کې چې نفت وي، هلته د زرګونو مترو په ژوروالي څاګانې ایستل کیږي.

هغه لومړنۍ څاه چې په ۱۸۹۵ م کال کې د امریکې په پنسلوانیا کې وکیندل شوه ژوروالی یې ۲۰ متره و چې هره ورځ له هغې څخه څلور مکعب متره نفت ایستل کیدل. ورو ورو پنسلوانیا د نفتو د نوي صنعت مهم مرکز شو، خو هغه څاګانې چې نن ورځ کیندل کیږي، ډیرې ژورې دي، د بیلګې په توګه د امریکې په وایومینګ سیمه کې د څاګانو ژوروالی ۶۰۰۰ مترو پورې رسیږي. هغه نفت چې له څاګانو څخه را ایستل کیږي، تور رنګ لري چې د کارنه وي، خو له چاپ کولو څخه وروسته بنفش رنګ غوره کوي او په آسانۍ سره سوځي.

هغه سیمې چې نفت لري دادي:

په آسیاکې: سعودي عربستان، عراق، کویټ، عربي متحده امارات، قطر ، روسیه، ایران، افغانستان، اندونیزیا او نور. په منځني ختیځ کې د نفتو ډیرې لویې او شتمنې نفتي حوزې او سیمې شته چې د نړۍ په سلو کې ۶۵ نفت لري.

عربستان د نفتو لومړنی تولیدوونکی هېواد او د نفتو لوی صادروونکی دی چې په یوازیتوب سره د نړۍ د نفتو څلورمه برخه نفت لري.

په اروپا کې: بلژیک، انګلستان، المان، فرانسه، ایټالیه، ناروې او هالنډ.

په امریکا کې: متحده ایالتونه د نفتو لوی تولیدوونکی هېواد دی او په عین وخت کې د نفتو لوی مصرف کوونکی هېواد هم دی ، د نفتو ډېره برخه يې د مکزیک خلیج ساحلي سیمې په تکزاس ایالت ، لوئیزیانا او الاسکا کې تولیدیږي. همدارنګه د کالیفورنیا، اوهایو، اوکلاهاما، ارکانزاس او مسي سي پي په ایالتونو کې هم نفت شته. ددغې سیمې د نفتو زیرمې د نړۍ تر ټولو شتمنې زیرمې بلل شوي دي.

په لاتینه امریکا کې، وینزویلا او اکوادور د نفتو لوېې زیرمې لري. په افریقا کې دنفتو زیرمې په لاندېنیو سیمو کې دي:

لیبیا، الجزایر، نایجریا او ګابون. او نایجریه د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي شمېرل کیږي.

له امریکا څخه وروسته جاپان د نفتو مهم واردوونکی دی چې په یوه ورځ کې ٤-٥ میلیونو بشکو پورې نفت پیري. د لویدیځې اروپا د هېوادونو په ډله کې المان، ایټالیا او فرانسه له نورو څخه زیات نفت واردوي. انګلستان هم تر دغو وروستیو کلونو پورې د نفتو مهم واردوونکی هېواد و، خو د شمال په سمندرګي کې د نفتو په را ایستلو سره اوس دغه هېواد پرځان متکي شوی دی.

٧٦- شکل د نفتو د یوې څاکیندل

نفت په ننني نړۍ کې د استعمال زیات ځایونه لري. له نفتي محصولاتو څخه د مصنوعي الیافو، جامو او رختونو، د مصنوعي پلاستیک، عطرو، صابونونو، رنګونو، د پلاستیک د بیلابیلو ډولونو، کیمیایي صنایعو، ماشین الاتو او نورو وسایلو ضروریاتو لکه مصنوعي ربړو، درملو، مصنوعي سرې، حشره وژونکو او د مینځلو په موادوکې کار اخېستل کیږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د لوست د متن او شکلونو په کتنه دې په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکي هېوادونه یاد داشت او په نقشه کې دې وښیي.

پوښتنې

۱ ـ د نفتو د پیداکیدو څرنګوالی واضح کړئ.

۲ـ ولې د اروپا د نفتو صنعت په چټکۍ سره پرمخ ولاړ؟ علت یې توضیح کړئ.

۳ـ د اسیا د لوېې وچې د نفتو د تولید د مهمو مرکزونو نوم واخلئ.

٤ـ په لاتینه امریکا کې په کومو هېوادنو کې د نفتو زیرمې شته؟ نوم یې واخلئ.

له سم ځوابه په خپلو کتابچو کې کړۍ تاو کړئ:

٥ـ د نفتو لوی صادروونکي:

الف. عربي متحده امارات ب. عربستان ج. قطر د. کویټ.

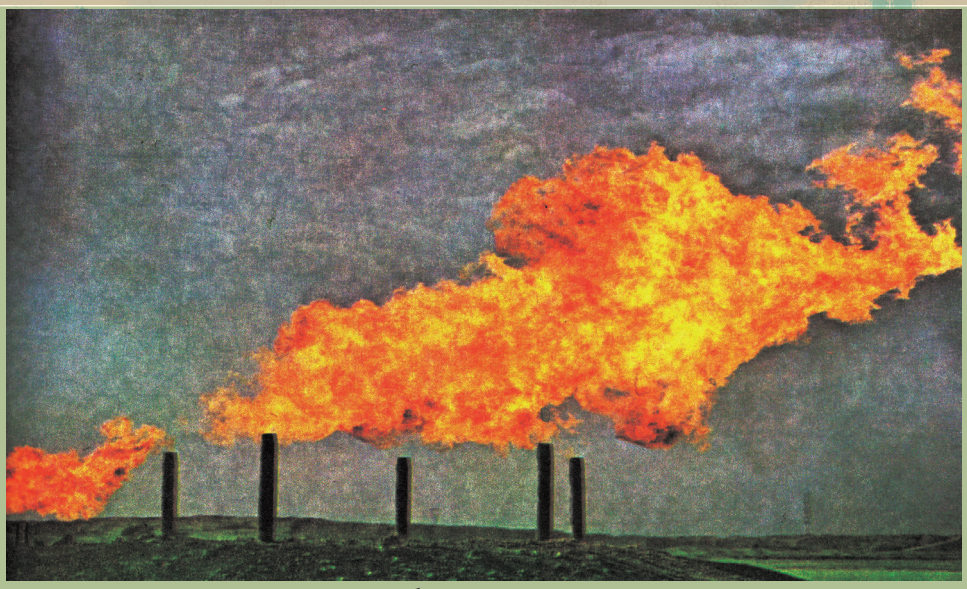
٦ـ د افریقا دوه هېوادونه چې د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي دي دادي:

الف. لیبیا، الجزایر ب. لیبیا، نایجریا ج. کانګو د. یوهم نه

له ټولګي څخه بهر فعالیت

په لاندې جدول کې د نفتو تولیدوونکي هېوادونه په بیلابیلو براعظمونو کې په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په راتلونکي لوست کې یې وړاندې کړئ.

امریکا	افریقا	اروپا	اسیا
د امریکا متحده ایالات			

۷۷- شکل: يوه طبيعي گاز سيمه د سوځېدو پروخت کې

د طبيعي گازو زيرمې د نړۍ په کومو برخو کې دي؟

هغه گازونه چې په طبيعي بڼه تر ځمکې لاندې په ژورو برخو کې دي، اکثراً له نفتو سره گډ دي، خو ځينې وخت په جلا ډول هم موندل کيږي. دغه توکي د ډيرو لويو ژويو له فوسيلونو څخه چې ميليونونه کاله مخکې تر رسوبي طبقو لاندې راغلي او د زيات فشار او تودوخې له امله د هوا په نشتوالي کې په اوږده موده کې د بڼې بدلون سره مخامخ شوي او په گاز بدل شوي دي.

طبيعي گاز له چاڼ کولو څخه وروسته د سون او د تودوخې د توليد لپاره کارول کيږي او همدارنگه په خام ډول په پتروشيمي کارخانو کې په يو شمېر نورو ډول ډول موادو باندې اړول کيږي. د طبيعي گازو منابع اکثرا د نفتي زيرمو څخه پورته طبقه کې وي. د بيلگې په توگه کله: چې د نفتو څاگانې کيندل کيږي، له نفتو څخه مخکې گاز او بيا ورپسې نفت راوځي.

په هغو ځايونو کې چې هلته د طبيعي گازو زيرمې وي، هلته طبيعي گاز د استحصال له مرکزونو څخه د استهلاک او لگښت ځايونو ته په ځانگړو نل ليکو کې ليږدوي.

طبيعي ګاز د انرژۍ د توليد يوه ډيره ښه سرچينه ده له هغو څخه د يوې مهمې او ارزښتمنې صنعتي او اقتصادي مادې په توګه کار اخېستل کېږي، نو له همدې امله په ټوله نړۍ کې له هغو څخه استفاده ورځ په ورځ په چټکۍ سره مخ په زياتيدو ده. نن ورځ طبيعي ګاز يوه حياتي ماده بلل شوې، نه يوازې دا چې د انرژۍ د توليد لپاره، بلکې د تودوخې، رڼا او پخلي لپاره هم ورځخه کار اخلي او د ګڼ شمېر کيمياوي مرکبونو په جوړولو کې ورځخه کار اخېستل کېږي.

د ګازونو د توليد مهم مرکزونه د نړۍ په لاندېنيو سيمو کې دي:

آسيايي روسيه، قطر، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتونه، ايران، افغانستان، ازبکستان او ترکمنستان.

روسيه هغه لومړنی هېواد دی چې د طبيعي ګازونو په توليد کې مهمه ونډه لري. ددغه هېواد د طبيعي ګازونو لوېې سيمې د والګا د سيند شاوخوا، ساراتوف او مسکو کې دي. روسيه د ټولې نړۍ په سلوکې ۳۳ طبيعي ګاز لري.

ـ د امريکا په لويه وچه کې د امريکې متحده ايالتونه او کاناډا د طبيعي ګازونو زيرمې لري. د امريکا متحده ايالتونه په نړۍ کې د نفتو لوی توليدوونکی او مصرفوونکی هېواد بلل کېږي. د تکزاس او نيويارک ترمنځ د ګازونو ليږدولو نل ليکه د امريکې د متحده ايالتونو د ګازونو ډيره مهمه نل ليکه ده. همدارنګه د امريکې متحده ايالتونو د ګازونو د توليداتو له نيمايي څخه زياته برخه په توليدي سيمو کې لګول کېږي، پاتې نورو څخه د امريکې په نورو سيمو کې کار اخېستل کېږي.

ـ په کاناډا کې د طبيعي ګازونو نل ليکه له البرتا (د کاناډا لويديځ) او شاوخوا برخو څخه يې هغو سيموته غځول شوې چې هلته کار ورځخه اخېستل کېږي.

د امريکا متحده ايالتونو او کاناډا څخه وروسته وينزويلا د طبيعي ګازونو يو لوی توليدوونکی هېواد دی، خو له دې امله چې توليدي مرکزونه يې د سوداګرۍ له بازارونو څخه لرې دي، د هغو ډيره لږه اندازه بهرته صادريږي له پاتې نورو څخه د هېواد دننه د نفتو د زيرمو د فشار د توليد لپاره کار اخېستل کېږي.

ـ په اروپا کې د ایټالیا د ګازونو تولیدات د پرمختګ په حال کې دي، د ایټالیا لږه اندازه تولیدي ګاز د نل لیکو له لارې د فرانسې د تولوز او بوردو بنارونو ته لیږدول کیږي.

ـ په فرانسه کې طبیعي ګاز ددغه هېواد په جنوب لویدیځ د لاک Lacq په سیمه کې تولیدیږي. ددغې سیمې ګاز دومره زیات ګوګړ، (سلفر) او لوړه تودوخه لري چې پولادي نل لیکې یې د لیږدولو ځواک نه لري.

په دې ډول سیمو کې باید د ګازونو نل لیکه له یو ځانګړي الیاژ څخه جوړه شي چې پوره کلکې وي او د ګازونو په لیږدولو کې ستونزې رامنځ ته نه کړي.

د ګازونو مهم واردوونکي هېوادونه دادي: ایټالیا، فرانسه، جاپان او ارجنټاین.

د ګازونو د لیږدولو په برخه کې مهمه موضوع له منځني ختیځ څخه لویدیځې اروپا ته د هغو لیږدول دي.

لویدیځه اروپا په زیاته کچه طبیعي ګازوته اړتیا لري چې غواړي د وینزویلا او د فارس د خلیج د شاوخوا سیمو له ګازو څخه کار واخلي، خو لویه ستونزه په ارزانه توګه مصرف کوونکو سیمو ته د هغو لیږدول دي.

د سمندر له لارې ګاز په هغو بېړیو کې چې د همدې لپاره جوړې شوي له منځني ختیځ څخه اروپا ته لیږدول کیږي، خو غوره لارې یې هغه نل لیکې دي چې لوی قطر ولري او د منځني ختیځ اضافي ګاز به د ترکیې، یونان، یوګوسلاویا، اتریش او آلمان له لارې لویدیځې اروپا ته ولیږدول شي، ددې ترڅنګ له دغو هېوادونو څخه به د ټېریدو پر مهال د هغوی اړتیا هم بشپړه شي. البته تر اوسه پورې اروپایي هېوادونه ددې اندازې ګازو د چمتو کولو وسایل نه لري، له دې پرته د هغو ټولو هېوادونو موافقه هم نه ده ترلاسه شوې چې دغه نل لیکه به ورڅخه تېریږي. په دې وروستیو کلونو کې د یو شمېر آسیایي او نوو آزادو شوو هېوادونو لکه ترکمنستان او د لویدیځې اروپا هېوادونو ترمنځ یو شمېر ټرونونه شوي چې طبیعي ګاز به په نل لیکو کې هغوی ته صادریږي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلوويشل شي، د لوست د متن او د طبيعي ګازونو د نقشې په استفادې سره دې لاندې فعاليت ترسره او د خپل فعاليت پايله دې نوروته هم ووايي.

لومړۍ ډله دې د آسيا د طبيعي ګازونو توليدوونکي هېوادونه په نقشې باندې وښيي او د هغو د توليد اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

دويمه ډله دې: د امريکې د لوېې وچې د طبيعي ګازونو توليدي سيمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د توليد اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

دريمه ډله دې: د اروپا د طبيعي ګازونو توليدي سيمې د نقشې پرمخ وښيي او دهغو د توليد اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې وليکي.

پوښتنې

سم ځواب په نښه کړئ:

۱ـ د امريکې د متحده ايالتونو د دوو ايالتونو ترمنځ تر ټولو اوږده نل ليکه کومه يوه ده؟

الف. د تکزاس او نيويارک تر منځ　　ب. د تکزاس او کليفورنيا ترمنځ

ج. د نيويارک او کلورادو ترمنځ　　د. يو هم نه

۲ـ د نړۍ تر ټولو لوی د طبيعي ګازونو توليدوونکی او مصرف کوونکی هېواد کوم دی؟

الف. روسيه　　ب. د امريکې متحده ايالات　　ج. کاناډاد. وينزويلا

۳ـ د ګاز هغه سلنه (فيصدي) چې روسيه يې لري څومره ده؟

الف. په سلوکې ٤٠　　ب. په سلوکې ۳۳　　ج. په سلوکې ٥٠

د. درې واړه ځوابونه سم دي

٤ـ د آسيا د طبيعي ګازونو د مهمو مرکزونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د نړۍ د نفتو او ګازونو لوستونه ولولئ او د هغو مهم ټکي په راتلونکي لوست کې خپلو ټولګيوالوته ووايئ.

د. په نړۍ کې د ډبرو سکاره

۷۸- شکل د المان دهېواد د رور(Ruhr) صنعتي سيمه، چې ۳۰٪ سکاره او ۲۰٪ د اروپا فولاد په دې فابريکه کې توليديږي.

د ډبرو سکاره د نړۍ په کومو برخو کې شته دي؟

تاسې په دويم څپرکي کې د افغانستان د ډبرو سکرو او د هغو د سيمو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه درس کې به د نړۍ د ډبرو سکرو په هکله او د هغو د سيمو په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

د ډبرو سکاره د ونو او بوټو ډبرينې پاتې شونې دي چې د جيولوجيکي دورو له بدلونونو سره يوځای د خاورو تر رسوباتو او طبقو لاندې شوي اود اوږدې مودې په تېريدو سره يې د ډير فشار او لوړې تودوخې له امله بڼه بدله او په ډبرو سکرو بدل شوي دي.

د ډبرو سکاره د نړۍ د انرژۍ توليدوونکو مهمو سرچينو څخه شمېرل کيږي، انسانانو له ډير پخوا څخه د ډبرو سکرو له انرژۍ څه کار اخېست، خو د ډبرو سکرو اقتصادي ارزښت له اتلسمې پېړۍ څخه وروسته کله چې د براس انرژي په صنايعو کې رواج شوه، اوچت شو او د اوسني عصر په صنعت کې هم لوی اهميت لري. د ډبرو سکاره بيلابيل ډولونه لري چې دلته يې ځينې ډولونه تر بحث لاندې نيسو:

الف. وچ سکاره يا انتراسيت Anthracite:

دغه ډول د ډبرو سکاره تور يا ايره رنګه تور وي او په سلوکې ۸۷ څخه تر ۹۴ پورې کاربن لري. ډيره تودوخه لري او د لوګي او ايرو اندازه يې کمه وي، له همدې امله د برېښنا په توليد او د ماشينونو په ګرځيدو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي.

ب. قیري د ډبرو سکاره Bituminous Coal

قیري یا تور د ډبرو سکاره د کوک د جوړولو لپاره ډیر ښه ډول سکاره دي. کوک هغه سکاره دي چې پرته له لوګي څخه سوځي او ډیره تودوخه تولیدوي. په پرمختللو هېوادونو کې قیري سکاره د نړۍ د ډبرو سکرو په سلوکې له ۵۰ برخوڅخه زیات دي. په صنعت کې ډیر لګول کیږي او د کاربن اندازه یې په سلوکې ٤٨ ده.

ج. محجر یا لګنیت Lignite سکاره

دغه سکاره د نورو په پرتله سپک دي، دا هغه ډول د بوټو او د لرګیو پاتې شونې دي چې په بشپړ ډول لاپه کاربن باندې نه دی اوښتي، رطوبت یې زیات او تودوخه یې لږه وي. دغه ډول سکاره چې خام هم بلل کیږي ډیر ښه اوژر سوځي، له دې امله چې رنګ یې ژیړ یا خرمایي دی، نو د قهوه یي سکرو په نوم هم یادیږي. په سلوکې ۱۵ هغه سکاره چې په نړۍ کې را ایستل کیږي لګنیت دي.

د . د تورب Taurbe د ډبرو سکاره

د ډبرو دغه ډول سکاره قهوه یي یا خامو سکرو ته ډیر ورته دي، تودوخه یې لږه او د عمر له پلوه خام او تازه ښکاري.

د نړۍ د ډبرو سکرو د تولید مهم مرکزونه دادي:

۱. اروپا

د اروپا د ډبرو سکرو ټولې زیرمې د فرانسې په شمال، بلژیک، هالنډ، آلمان، انګلستان او پولنډ کې دي. ددغو سیمو زیرمې په عمومي توګه له پخوا راهیسې ایستل شوي دي او د ډبرو سکرو د رګونو د پای ته رسیدو نښې له ورایه ځرګندې شوې دي. روسیه په ټوله نړۍ کې د ډبرو سکرو لوی تولیدوونکی هېواد دی چې د ډبرو سکرو زیرمې یې له کوزنتسک یا کوزباس څخه ترلاسه کیږي، له دې پرته له یو شمېر نورو سیمو لکه کار اګنده (د بالکاش د جهیل شمال ته) او مسکوته نژدې د توله Tula له سیمو څخه هم د ډبرو سکاره ترلاسه کیږي.

په آلمان کې د هغه هېواد د ډبرو سکرو د ایستلو سیمې دور، لینت او د سار سیمه ده چې د رور سیمه یې په ټوله لویدیځه اروپا کې د ډبرو سکرو مهمه سیمه ده.

د انګلستان د ډبرو سکرو د ایستلو سیمې دادي: سکاتلنډ، مندلندز، جنوبي ویلز او نیوکاستل. یو وخت د انګلستان د ډبرو سکاره د نړۍ د صنایعو لپاره د انرژۍ د تولید لویه منبع ګڼل کیده، خو په اوسني وخت کې د انګلستان د ډبرو سکرو پیریدلوته تقاضا ډیره کمه شوې ده، دا ځکه چې زیاتره هېوادونه له خپلو کانونو څخه کار اخلي. د ډبرو سکرو د کانونو ایستل په فرانسې، المان او دامریکا متحده ایالاتو کې په ماشینونو سره ترسره کیږي، نو ځکه د انګلستان د ډبرو سکرو خپل پخوانی ارزښت له لاسه ورکړی دی.

۲. شمالي امريکا

په دغه سيمه کې د ډبرو سکرو د کانونو پراختيا ډيره زياته ده. په امريکې کې د ډبرو سکرو د ايستلو لوبې سيمې شته، خو تر اوسه پورې له ټولو سيمو څخه را ايستل شوي نه دي. د امريکا متحده ايالتونه د ډبرو سکرو د نړۍ تر ټولو لوبې زيرمې لري او د هغو يو لوی صادروونکی هېواد دی.

د شمالي امريکې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو ډېر لوی صنايع په لاندېنيو ښارونو کې دي:

لويديځه ويرجينيا، پنسلوانيا، الينايز، کنتاکي، اوهايو، انديانا، کلورادو او نور.

۳. آسيا

ددغې لوبې وچې د ډبرو سکرو زيرمې ډېرې لرې پېژندل شوي دي. کوم څه چې په ډاډ سره ټاکل شوي دي، هغه کانونه دي چې د سايبريا د اوسپنې د پټلۍ په اوږدوکې او ددغو سيمو په غرونو کې پېژندل شوي دي. په جاپان، ويتنام، چين، هند، ايران او افغانستان کې هم د ډبرو سکرو کانونه شته.

چين په اوسني وخت کې د ډبرو سکرو د ايستلو ډيره لويه سيمه ده چې له هوانګهو څخه نيولي د منچوريا تر جنوب پورې دغه ډول کانونه ايستل کيږي. جاپان هم يوه اندازه د ډبرو سکاره لري چې د اوسپنې د ويلې کولو په کارخانو کې ورڅخه کار اخېستل کيږي.

۴. په جنوبي نيمه کره کې د ډبرو سکرو سرچينې

که چيرې د جنوبي نيمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د شمال نيمې کرې سره پرتله کړو، په جنوبي نيمه کره کې دغه سرچينې لرې دي، داسې چې د جنوبي د ټولې نيمې کرې د ډبرو سکرو کانونه د نړۍ د را ايستل شوو ډبرو سکرو په سلو کې پنځه برخې جوړوي. ددغو منابعو مهمه برخه په استراليا کې ده.

همدارنګه د افريقې په جنوب ختيځ او په جنوبي امريکا کې، په تېره بيا په چيلي کې د ډبرو سکاره پېژندل شوي دي د لومړۍ نړيوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو مهم صادروونکي هېوادونه المان او انګلستان وو، خو وروسته تر هغه د ډبرو سکرو د صادرولو په بازارونو کې بدلونونه او انقلابونه راغلل او د دوی حالت يې بدل کړ. شمېرې ښکاره کوي چې لوی توليدوونکي اساساً د ډبرو سکاره ځان ته توليدوي، صادرولو ته يې په دويمه درجه اهميت ورکوي.

د بيلګې په توګه: د امريکې متحده ايالات خپل د ډبرو سکاره لويديځې اروپا او کانادا ته صادروي همدارنګه پولنډ خپل د ډبرو سکاره روسيې، چکوسلواکيا، سويډن او ايټاليا ته صادروي. استراليا ډيره برخه د ډبروسکاره جاپان او جنوبي کوريا ته صادروي. آلمان خپل د ډبرو سکاره يو شمېر اروپايي هېوادونو ته ليږي. فرانسه خپله زياته اندازه د ډبرو سکاره د المان د رور او سار له سيمو څخه واردوي.

د ډبرو سکاره په ډيرو زياتو ځايونو کې کارول کيږي. په اوسني وخت کې نه يوازې داچې د برېښنا په فابريکو کې، د کورونو په تودولو او پخلي کې او په اورګاډو کې کارول کيږي، بلکې په کيمياوي صنايعو لکه نيلون، پلاستيک، عطر، درملو او د ترکيبي شيانو په جوړولو کې هم ورځنۍ کار اخېستل کيږي. هغه دويمه درجه محصولات چې ورځنۍ جوړيږي لکه قير، رنګه مواد، سلفايد، امونيا، مصنوعي نفت، مصنوعي ربړ او نور دي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې دري ډلې شي د لوست په کتاب کې دې د نړۍ د ډبرو سکرو له نقشې څخه په استفادې سره هغه سيمې چې د ډبرو سکرو زيرمې لري په نقشه کې په نښه کړي.

ـ لومړی ډله دې د آسيا د ډبرو سکرو د سيمو نومونه واخلي او په نقشه باندې دي وښيي.

ـ دويمه ډله دې د اروپا د ډبرو سکرو سيمې په نقشه باندې وښيي.

ـ دريمه ډله دې د ډبرو سکرو د تر لاسه کولو هغه لوبې سيمې چې په شمالي امريکا کې دي، په نقشه باندې وښيي.

پوښتنې

په خپلو کتابچو کې د سم ځواب له توري کړۍ راتاو کړئ.

۱ـ په نړۍ کې د ډبرو سکرو د انرژۍ ډير لوی توليدوونکی:

الف. امريکا متحده ايالتونه ب. روسيه ج. جاپان د. هند دی

۲ـ له لومړۍ نړيوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو صادروونکي دا وو:

الف. انګلستان او المان ب. فرانسه او المان ج. سويډن او ايټاليا د. روسيه او کانادا

۳ـ هغه دوه هېوادونه چې استراليا خپل د ډبرو سکاره ورته صادروي:

الف. پولنډ، ايټاليا ب. جاپان او جنوبي کوريا ج. روسيه او متحده ايالات

د. سويډن او چک دي

٤ـ د المان د ډبرو سکرو د سيمو نوم واخلئ، ووايئ چې کومه سيمه يې زيات اهميت لري؟

٥ـ د کوک سکاره د نورو پرتله څه ښېګڼه لري، توضيح يې کړئ.

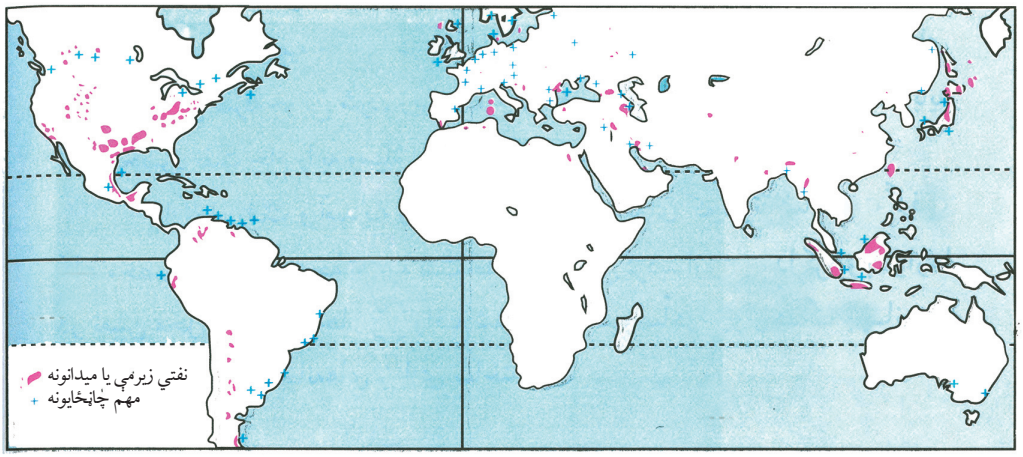
٦ـ د ډبرو سکرو د کارولو ځايونه وليکئ.

۷ـ په اوسني وخت کې چين خپل د ډبرو سکاره د خپل هېواد له کومو سيمو څخه تر لاسه کوي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د لوست له متن څخه په استفادې سره د نړۍ د ډبرو سکرو د حوزو او مهمو مرکزونو په هکله په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولګيوالوته معلومات ورکړئ.

۵، ۳ د انرژۍ د منابعو جغرافیایي وېش

۷۹- شکل د نړۍ د نفتو زیرمې

د انرژۍ منابع د نړۍ په کومو سیمو کې دي؟

په ټوله نړۍ کې د انرژۍ منابع یوشان او په برابر ډول نه دي، بلکې د نړۍ په بیلابیلو ځایونو کې په شیندلي ډول موندل کیږي. د نړۍ په ډیرو برخو کې د انرژي سرچینې شته چې انسانانو له ډیر پخوا څخه له هغو څخه کار اخیستی. هغه هېوادونه چې د انرژۍ منابع لکه د ډبرو سکاره، نفت، ګاز او اوبه په نړۍ کې په پراګنده ډول سره لري. د ډبرو سکرو زیرمې په نړۍ کې د ځینو لویو وچو، لکه: اروپا، آسیا، امریکا او جنوبي نیمې کرې په ځینو سیمو کې ټوپښلي دي لکه څنګه چې په اروپا کې د فرانسې، بلژیک، هالنډ، المان او پولنډ په هېوادونو کې د ډبرو سکرو زیرمې شته.

ـ په آسیا کې په جاپان، د ویتنام په شمال، چین، هند، ایران او همدارنګه د سایبریا د کرښې په اوږدو او د هغې په غرونو کې د ډبرو سکرو زیرمې موندل کیږي.

په جنوبي نیمه کره کې د ډبرو سکرو منابع د شمالي نیمې کرې پرتله لږې دي. یوازې د ټولې نړۍ د را ایستل شوو زیرمو په سلوکې پنځه برخې جوړوي.

همدارنګه په نورو لویو وچو لکه استرالیا، د افریقې په جنوب ختیځ او جنوبي امریکا کې په تېره بیا په چلي کې د ډبرو سکاره موندل شوي دي.

په شمالي امریکا او د امریکې په متحده ایالتونو کې د ډبرو سکرو لویې زیرمې شته. دامریکا متحده ایالتونه د ډبرو سکرو مهم تولیدوونکي دي.

نفت د اروپا په بلژیک، انګلستان، المان، فرانسې، ایټالیا اوهالنډ کې شته.

ـ په آسیا کې د نفتو زیرمې په روسیه، منځني ختیځ، عراق، ایران، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتو، قطر او کویټ کې متمرکز دي.

ـ د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات په نړۍ کې د نفتو یو مهم تولیدوونکی هېواد دی، خو بیاهم د لګښت څه ناڅه نیمایي نفت له بهر څخه واردوي.

مکسیکو هم د نفتو تولیدوونکی هېواد دی چې د خپلو تولیداتوزیاته برخه صادروي.

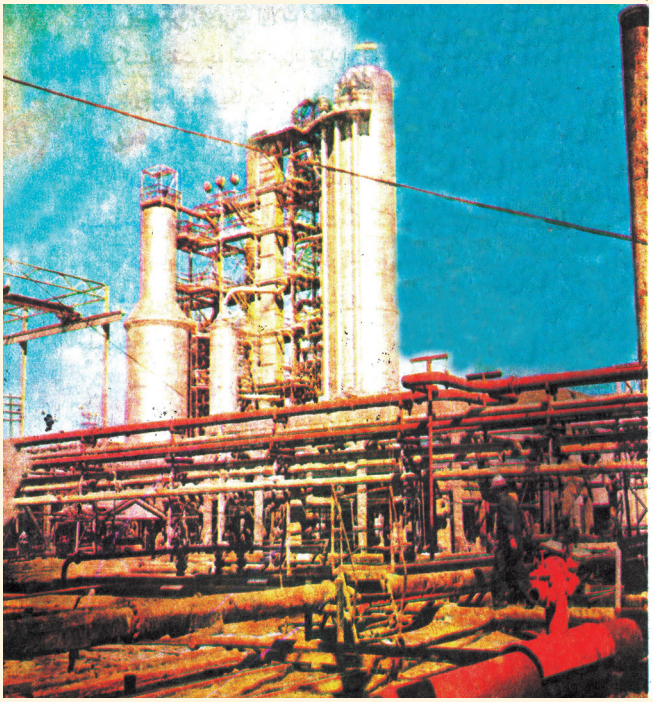
په جنوبي امریکا کې وینزویلا او اکوادور د نفتو زیرمې لري چې دواړه هېوادونه دنفتو د صادراتو له مخې زیات اهمیت لري.

په نړۍ کې دګازونو جغرافیایي وېش: په آسیا کې روسیه او یو شمېر نوي خپلواک شوي هېوادونه لکه ترکمنستان په نړۍ کې دګازونو تر ټولو زیاتې زیرمې لري. ایران هم د طبیعي ګازونو په لرلو سره د نړۍ یو بډای هېواد دی.

په امریکا کې په متحده ایالاتو او کانادا کې زیاته اندازه طبیعي ګاز تولیدېږي. د امریکا متحده ایالات د طبیعي ګازونو یو مهم تولیدوونکی او مصرفوونکی هېواد دی. د نفتو صادروونکي هېوادونه دګازو زیرمې هم لري. وینزویلا په نړۍ کې د طبیعي ګازونو لوی تولیدوونکی هېواد دی.

په نړۍ کې د اوبو جغرافیایي وېش: په هغو پنځو ناحیو کې چې د اوبو د برېښنا ډېر پرمختللی ځواک لري دادي:

- په اروپا کې لویدیځې جنوبي او مرکزي سیمې
- دامریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات
- په آسیا کې جاپان
- یو شمېر نورې هغه سیمې چې له دې پلوه زیات اهمیت لري د روسیې اروپایي برخې او د برازیل ختیځې غرنۍ سیمې دي.

۸۰- شکل: د نفتو د تصفیه کولو دستګاه

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې څلور ډلې شي:

لومړۍ ډله دې د نړۍ د ډبرو سکرو جغرافیایي وېش او هغه سیمې چې هلته د ډبرو سکرو زیرمې شته په نقشه کې وښیي.

دویمه ډله دې په نړۍ کې د نفتو جغرافیایي وېش او هغه سیمې چې هلته د نفتو زیرمې شته د نقشې پرمخ وښیي.

دریمه ډله به ډګازونو جغرافیایي وېش اوهغه هېوادونه چې هلته د ګازونو زیاتې زیرمې شته په نقشه کې وښیي.

څلورمه ډله دې د نړۍ هغه سیمې چې د اوبو د برېښنا ځواک په هغوکې پرمخ تللی په نقشه کې وښیي.

پوښتنې

په خپلو کتابچو کې سم ځوابونه په نښه کړئ.

۱. په نړۍ کې د نفتو تولیدوونکی او صادروونکی آسیایي لومړنی هېواد:

الف. قطر ب. ایران ج. عراق د. سعودي عربستان دی.

۲. په جنوبي امریکا کې دنفتو دوه تولیدوونکي هېوادونه:

الف. وینزویلا او اکوادور ب. کاناډا او متحده ایالات ج. مکسیکو او برازیل د. یوهم نه دی.

۳. د اروپا دهغو سیمو نوم واخلئ چې هلته د اوبو د برېښنا ډیره انرژي وي.

٤. په اسیا کې کومې سیمې د طبیعي ګازو بډایې زیرمې لري؟

٥. دا روپا د ډبرو سکرو منابع په کومو هېوادونو کې دي، نوم یې واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لوست د متن له مخې لاندې جدول چې په هغه کې د نړۍ د انرژۍ بېلا بېلې منابعوېشل شوي دي په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

هېوادونه	اروپا	آسیا	افریقا	امریکا	استرالیا
د ډبرو سکاره	فرانسه ، بلژیک، هالنډ، المان، انګلستان، پولنډ				
نفت					
ګاز					
اوبه					

په دې څپرکي کې لولو:

- په نړۍ کې کانونه او د هغو اهمیت،
- د کانونو د ایستلو لارې چارې
- په نړۍ کې صنایع، د هغو ارزښت او ډولونه
- شمالي امریکا
- اروپا
- د آسیا ختیځ او سهیل ختیځ

_ د صنایعو ډولونه
_ سپک صنایع
_ درانه صنایع
- د صنایعو په پرمختګ کې اغېزمن لاملونه
_ طبیعي لاملونه
_ بشري لاملونه

د څپرکي عمومي موخې:

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسېږي:

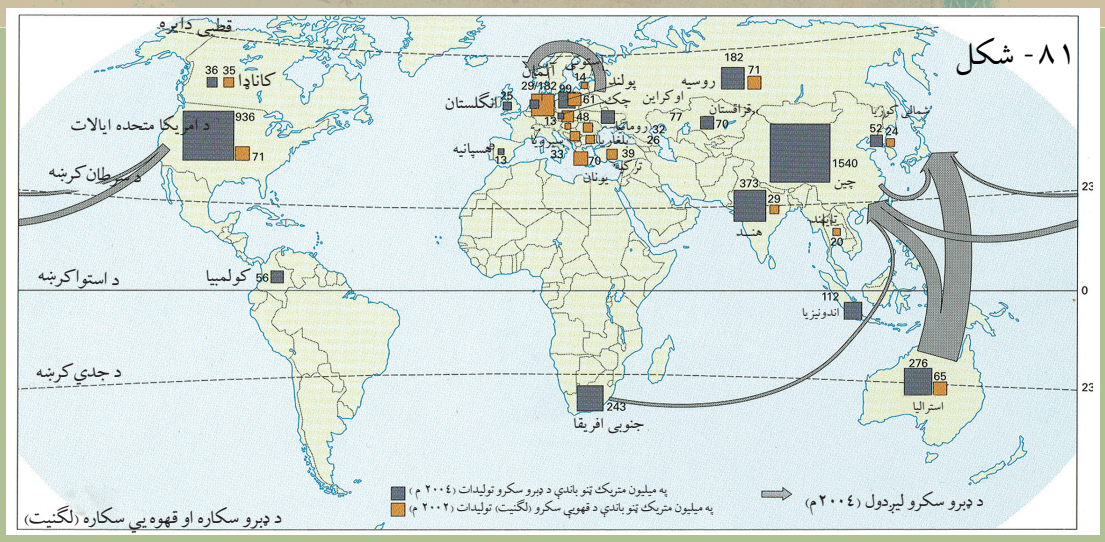
- د نړۍ په اقتصاد کې به د کانونو پر اهمیت پوه شي.
- د کانونو د را ایستلو په نوو لارو چارو به پوه شي.
- د صنایعو په اقتصادي اهمیت به پوه شي.
- د نړۍ مهم صنایع به وپیژني.
- د صنایعو په پرمختیا کې اغیزمن لاملونه به وپیژني.

زده کوونکي به د دغه څپرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي هدفونوته ورسېږي:

- د نړۍ په کچه به د کانونو اقتصادي اهمیت بیان کړي.
- د کانونو د را ایستلو نوې لارې چارې به توضیح کړي.
- د صنایعو اقتصادي اهمیت به بیان کړي.
- د نړۍ مهم صنایع او د هغو اقتصادي ارزښت به بیان کړي.
- د صنایعو د پرمختیا مهم عوامل به توضیح کړي.
- د نقشې پر مخ به صنعتي مهم هېوادونه او سیمې وښیي.

۱،۶ په نړۍ کې کانونه او د هغو اهمیت

۸۱- شکل

د نړۍ خلک له کومو کاني توکو څخه کار اخلي؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د کانونو او د هغو د اهمیت په هکله معلومات ترلاسه کړل.
په دغه لوست کې به په نړۍ کې د کانونو او د هغو له اهمیت سره آشنا شئ.
کانونه، نه یوازې زموږ په هېواد، بلکې د نړۍ په ټولو هېوادونو کې د بشري ټولنو د هوساینې او اقتصادي پرمختګ لپاره ځانګړی ارزښت لري.
د نړۍ پرمختللي هېوادونه له بیلابیلو کاني توکو لکه: سون توکو، ودانیزو توکو، منرالونو، بیلابیلو فلزاتو او نورو څخه په ګټوره توګه کار اخلي چې د ځینو په هکله به یې خبرې وکړو:

- د هغو کاني توکو په ډله کې چې د انسان ژوند ته یې پوره بدلون ورکړ او د هېوادونو د ټولنیزې او اقتصادي پرمختیا په برخه کې لوړ ارزښت لري، یوهم د سون توکي دي لکه نفت، ګاز او د ډبرو سکاره.

ناڅاپه شوي نفت هېڅکله د اور اخېستو وړ نه وي، خو په پترولي او کیمیایي تاسیساتو کې چاڼ او بیا ورځخه د سون وړ توکي او نور بیلابیل مصنوعي مواد جوړیږي.
ګازهم د سون یو مهم توکی دی چې د ځمکې په کانونو کې په اوبلن او ګاز ډول شته.

یادونه: ګاز وروسته تر چاڼ کولو څخه کله چې په تانکر یا بالون کې په فشار سره اچول کیږي، نو مایع ګاز بلل کیږي، خو د کارولو پر مهال بېرته په ګاز بدلیږي.

اوبلن ګاز معمولاً د نفتو له طبقې څخه پورته او له هغه څخه نن ورځ ډیر کار اخېستل کیږي.

د ډبرو سکاره هم یوه د انرژۍ مهمه سرچینه او داسې د سون ماده ده چې په نړۍ کې په پراخه اندازه سوځول کیږي.

د ډبرو سکاره چې په نړۍ کې د انرژۍ د تولید لویه سرچینه ده، د بریښنا په تولید، د کورونو په تودولو، پخلي، د اورګاډو په کار اخېستلو او نورو ځایونو کې ورڅخه کار اخېستل کیږي او همدارنګه په کیمیایي صنایعو لکه د نیلون په جوړولو، پلاستیک جوړولو او نورو چاروکې هم کار ورکوي. هغه هېوادونه چې په هغو کې د ډبرو سکاره ډیر کارول کیږي او لویې زیرمې لري ددې درس په نقشه کې ښودل شوي دي.

یو بل ډول د سون توکي چې د نړۍ ځینو پرمختللو هېوادونو له هغو څخه استفاده کړې ده، د سون هسته یي توکي دي چې له هغو څخه د کیمیایي عکس العمل پربنسټ نه، بلکې د هسته یي عکس العمل پربنسټ انرژي ترلاسه کیږي. د هغو ډیره ښه بیلګه یورانیم او پلوتونیم دي.

د یادونې وړ ده چې د سون توکي د انرژۍ یوه ډیره مهمه منبع ده او له انرژۍ څخه یې کولای شو د رڼا، تودوخې او ګرځوونکي ځواک په توګه کار واخلو.

• فلزات د کاني توکو یوه بله برخه ده چې مور دافغانستان په برخه کې هم د هغو ځینې ډولونه وپیژندل.

کله چې د لومړنیو وسایلو پرځای فلزي سامانونه او وسایل جوړ شول، انسان د تمدن په ډګر کې ګام کیښود، ددې معنا داده: کله چې انسان د فلز په کلکوالي، د بڼې د بدلون د وړتیا او د ټینګوالي په ارزښت باندې و پوهید، نو له فلز څخه یې د جګړې او ښکار د وسایلو په جوړولو، د بیړۍ چلولو او ودانیو په صنعت او د نورو وسایلو په جوړولو کې کار واخېست او خپل ځواک یې په طبیعت باندې په واکمن کیدو کې څو ځله اوچت کړ، په ټبره بیا له صنعتي انقلاب څخه وروسته یې له هغه څخه زیات کار اخېستل پیل کړل، په حقیقت کې د فلزاتو صنایعو د نورو صنایعو د پرمختیا لاره هواره کړه. باید وویل شي چې د اقتصادي فعالیتونو، سوداګرۍ، تخنیک او نورو چارو پرمختګ تر ډیره بریده پورې د فلزي صنایعو په پرمختګ پورې تړلی دی په ټبره بیا په ټولو فلزاتو کې اوسپنه او المونیم ډیر اوچت ارزښت لري. انسانانو له پخوا څخه له اوسپنې څخه کار اخېستی دی او له هغې څخه یې د خپلې اړتیا وړ وسایل جوړول، مس هم له پخوا وختونو استعمالیدل او ګرانبیه فلزات لکه سره زر او سپین زر هم ځانګړی ارزښت لري.

په اوسني وخت کې له فلزاتو څخه په ټبره بیا له اوسپنې څخه زیات کار اخیستل کیږي او د اوسپنې د ویلې کولو په بټیو کې د ډیرې زیاتې تودوخې په ورکولو سره ویلې او له هغې څخه بیلابیل فلزي وسایل، په ټبره بیا پولاد جوړوي.

۸۲- شکل د ډبرو سکرو د جوړیدو د بیلابیلو پراوونو انځور

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په وړو ډلو وويشل شي، د ډبرو د سکرو او لګنيت نقشه دې وګوري لاندېنيو پوښتنو ته دې ځواب ووايي:

۱ـ چين په ۲۰۰٤ م کال کې څو ميليونه متريک ټنه د ډبرو سکرو توليدات لرل؟

۲ـ په همدې کال کې وروسته تر چين څخه کوم بل هېواد د ډبرو سکرو زيات توليد درلود؟

۳ـ د دريو نورو هغو هېوادونو نومونه په ترتيب سره واخلئ چې د ډبروسکرو لوړ توليد يې درلود.

٤ـ د همدغې نقشې له مخې په نړۍ کې کوم هېواد په پورتني کال کې د قهوه يي رنګه ډبرو سکرو (لګنيت) ډېر زيات توليدات لري؟

پوښتنې

۱ـ څو ډوله کاني توکي پيژنئ، نوم يې واخلئ.

۲ـ فلزات د خلکو د ژوند په ښه کولو او د هېوادونو د اقتصادي ودې په اوچتولو کې څه اهميت لري؟ بيان يې کړئ.

۳ـ د سون توکي، په تېره بيا نفت، ګاز او د ډبرو سکاره د نړۍ په کچه څه اهميت لري؟ توضيح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

دغه لوست او په افغانستان کې د کانونو او د هغو د اهميت لوست ولولئ او په راتلونکي لوست کې يې ورته والی، توپيرونه او مهم ټکي بيان کړئ.

۶، ۲ د کانونو د ایستلو لارې - چارې

۸۳- شکل د نړۍ د سرو زرو تر ټولو د لوی کان انځور چې په پاپوانیوګیني کې موقعیت لري

د کانونو په ایستلو کې کوم لاملونه اغیزمن دي؟

د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل د هغو له اندازې، جغرافیایي موقعیت، ارزښت د راټولیدو د څرنګوالي او جیولوجیکي حالت سره سیده اړیکې لري.

همدارنګه د هېوادونو سیاسي، ټولنیز او اقتصادي لاملونه هم د هغو په را ایستلو کې اغېزه لري.

په مجموع کې د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل بیلابیل پراوونه لري، له پلټنې او جیولوجیکي څېړنو څخه نیولې د زیرمو تر کمیت، کیفیت، تثبیت او ارزښت تر ټاکلو پورې باید کار وشي. په ماشینونو برمه کول، کیندل او د توکو راټولول، د مسلکي کسانو په کار ګومارل، د ماهرو کارګرو موندل او تربیانګې اچونې، بازار موندنې، د مواصلاتو لاروچارو او ترانسپورتي اسانتیاوو برابرولو پورې ټولې چارې د کانونو د را ایستلو لپاره په کار دي.

د بیلګې په توګه: د نفتو په را ایستلو کې تر هرڅه د مخه باید د جیولوجیکي (ځمکپوهنې) له پوهنې څخه په کار اخېستو سره د نفتو لرونکې سیمې وپیژندل شي او په هغو ځایونو کې چې دغه ډول توکي ترسترګو شي، هلته ژورې ځاګانې چې ځینې وختونه یې ژوروالی زرګونه متره وي، کیندل کیږي، لکه چې دارنګه د امریکې د متحده ایالاتو د کلیفورنیا په ایالت کې د ۴۵۰۰ مترو په ژور والي او په رومانیا کې د ۱۲۰۰ مترو په ژوروالي ځاګانې کیندل شوي دي.

د نفتو د ترلاسه کیدو ټوله بیه په سیده توګه د ځاګانو په ژورتیا، برمه کولو او له ځاګانو څخه د نفتو د را ایستلو له فشار سره اړیکه لري. په هغو حوزو کې چې هلته نفت په طبیعي بڼه یا د ګازي فشار

په بڼه او یا هم د نفتو په زیرموکې د اوبو د ننوتلو له امله په خپله راوځي د هغو تمامه شوې بیه ډیره ارزانه وي.

په بیلابیلو هېوادونو کې د نفتو ایستلو او ترلاسه کولو کار بېلا بېلې بڼې لري، د بیلګې په توګه: د امریکې په متحده ایالاتو کې له هرې څا څخه په ورځ کې په منځنۍ توګه ۱۳ بیرله نفت، په منځنۍ ختیځ کې ۵۳۰۰ بیلره ، په وینزویلا کې ۲۴۰ او په کاناډا کې ۴۶ بیرله نفت ترلاسه کیږي. ددې لپاره چې ناخالص یا خام نفت په خالص یا چاڼ شوو نفتو واړول شي، باید نور بیلابیل پرااوونه په چاڼځای کې ورباندې تېر شي. په همدې توګه نور ټول کاني توکي بیلابیل پرااوونه تېروي او په بیلابیلو بڼو را ایستل کیږي.

دلته د ډبرو سکرو د را ایستلو یوه بیلکه هم راوړو:

په ځینې هېوادونو لکه د امریکې په متحده ایالاتو او چین کې د ډبرو سکرو زیرمې د ځمکې په ژور تل او ټیټه پوړۍ کې دي او په ځینو ځایونو کې یوه پوړۍ په بله باندې په مات شوي او نامنظم ډول باندې وي چې ددې ډول کان را ایستل په ریښتیا هم ستونزمن او زیات لګښت غواړي، خو په سکاتلنډ کې د ډبرو سکرو پوړۍ، د هغو پریږوالی او اوږدوالی غوره بریښي. د ډبرو سکرو د را ایستلو لپاره معمولاً څاګانې او سمڅې کیندل کیږي چې ځینې وختونه یې ژور والی تر ۲۰۰۰ مترو پورې رسیږي. په دغو سمڅو او څاګانو کې کارکوونکي او د کار وسایل د کان بیلابیلو ژورو ځایونو ته په لفټ کې ورکوزیږي او بیا په همدغو لفټونو کې سکاره راباسي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، او د ښاغلي ښوونکي په لارښوونه به د هغو لاملونو یا عواملو په هکله چې د کانونو په را ایستلو کې اغیزه لري او هم د کانونو د را ایستلو د بیلابیلو ډولونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د خپلو بحثونو پایله دې خپلو ټولګیوالوته وړاندې کړي.

پوښتنې

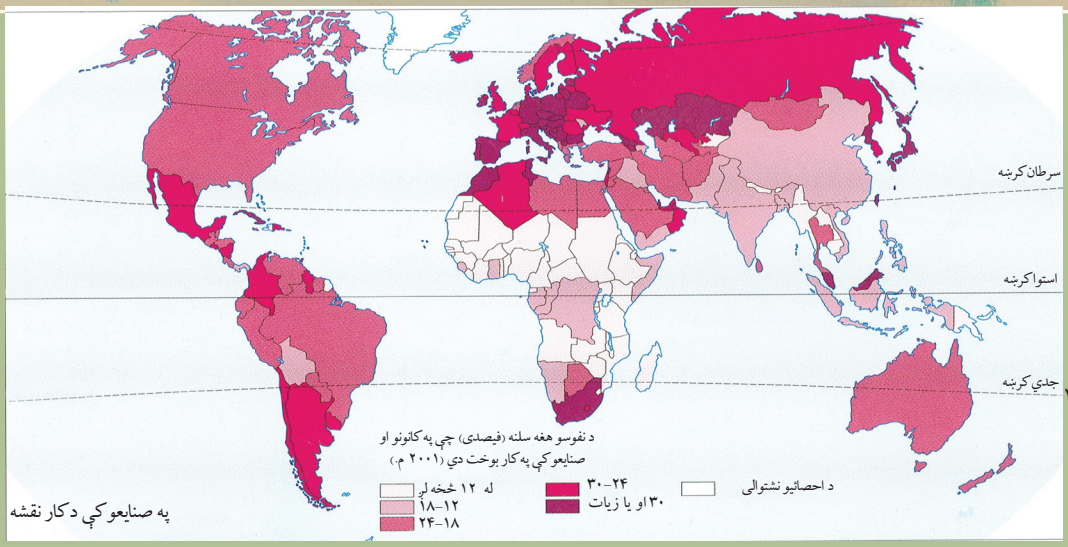
۱ـ د کاني توکو را ایستل او له هغو څخه کار اخېستل کومو شرایطو او څه شي ته اړتیا لري؟ توضیح یې کړئ.

۲ـ د کاني توکو را ایستل باید کوم پرااوونه تېر کړي؟ بیان یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د لوست د تصویرونو، متن او نورو سرچینو په کتنه د کانونو د را ایستلو د لارو چارو په هکله خپل نظر ولیکئ او په بل ساعت کې یې په ټولګي کې وویاست.

په نړۍ کې صنایع، د هغو ارزښت او ډولونه یې

۸۴- شکل: تاسې څو ډوله صنایع پیژنئ او د نړۍ لویې صنعتي سیمې چیرې دي؟

لکه څرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، صنعت یو تولیدي فعالیت دی چې له خامو یا لومړنیو توکو څخه په کار ځایونو او فابریکو کې د بڼې په بدلون سره صنعتي جنسونه جوړ او خام توکي د کار وړ شیانو باندې بدلیږي.

د صنایعو ارزښت په دې کې دی چې د خامو او لومړنیو موادو بڼه بدلوي، د هغو ګټورتوب، کیفیت او ارزښت لوړوي. د نړۍ هغه شمېر هېوادونو چې له صنعتي انقلاب څخه وروسته یې د خپلو صنایعو ودې او پرمختیا ته کار کړی، نن ورځ د نړۍ پرمختللي هېوادونه بلل کیږي.

۸۵- شکل: د امریکې په متحده ایالاتو کې د الوتکو جوړولو د صنعت یو انځور

په ټولیزه توګه د یوه صنعتي فعالیت د ترسره کولو لپاره باید لاندینۍ شرایط او امکانات برابرشي:

لومړنۍ توکي، انرژي، د لیږدولو وسایل، مواصلاتي کرښې، ځمکه، کار ځواک، پانګه، د لګښت بازار او فنونه یا مهارتونه.

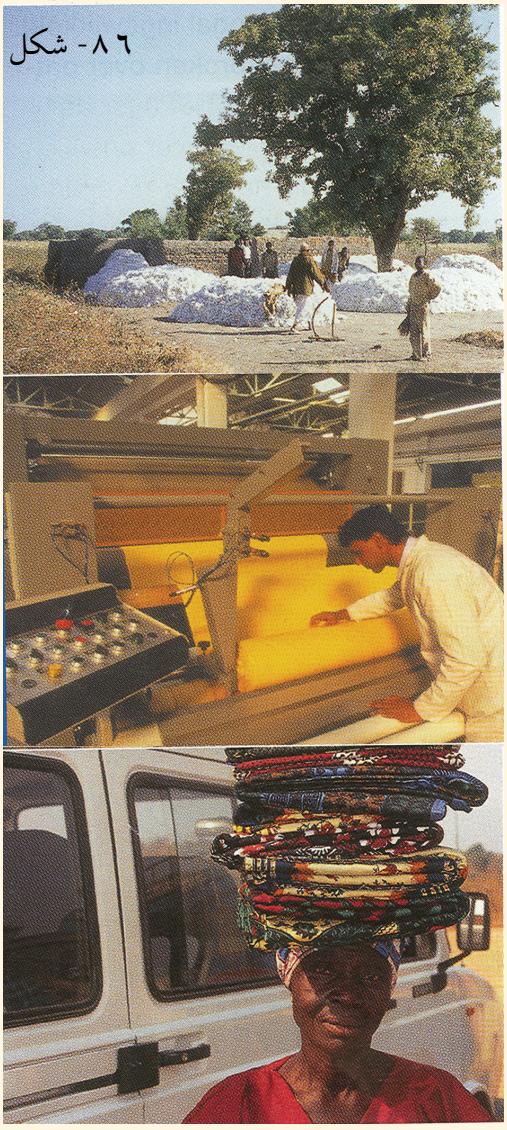
همدارنګه تولید شوي اجناس چې وروسته تر تولید څخه د

انسان په واک کې ورکول کیږي دادي: الوتکې، بېړۍ، کاغذ، تلویزیون، غوړي، رخت ، موټر او په سلګونو نور.

لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري د نړۍ مهمې صنعتي سیمې چې هلته ډېر صنایع رامنځ ته شوي دي دادي: شمالي امریکا، اروپا، د آسیا ختیځ او جنوب ختیځې سیمې. نوموړې سیمې دلته په لنډ ډول چې له کمي او کیفي پلوه د نړۍ بیلابیل صنعتي اجناس تولید او پوره کوي، در پیژنو:

- **شمالي امریکا**: د شمالي امریکې صنعتي سیمې د کاناډا او متحده ایالاتو په دواړو هېوادونو کې ترسترګو کیږي چې د امریکې د متحده ایالاتو صنعتي سیمې لکه څرنګه چې په نقشه کې ښکاري ددغه هېواد په شمال ختیځ کې د اپلاش له غرونو څخه پیل او تر پنځه ګونو خلیجونو پورې پرتې دي.
- **اروپا**: د اروپا ډېرې مهمې صنعتي سیمې ددغې وچې (ځمکې) په لویدیځ کې دي. په آلمان کې د رور ناحیه او د انګلستان، فرانسې صنعتي سیمې او د ایټالیا شمال سیمې د اروپا ډېرې مهمې صنعتي برخې دي.
- **د اسیا ختیځ او جنوب ختیځ**: د جاپان هېواد د نړۍ په دغه برخه کې تر ټولو غوره صنعتي سیمه ده. د جاپان صنعتي پټاره له توکیو څخه تر کیوشو پورې ده. همدارنګه هانګ کانګ، مالیزیا، تایوان، جنوبي کوریا او سنګاپور په دغو دوو وروستیو لسیزو کې د صنعت په برخه کې پوره پرمختګونه کړي دي او دصنعتي اجناسو صادروونکي هېوادونه ګڼل کیږي چې خپل جنسونه او مالونه د نړۍ نورو برخوته لېږي. باید وویل شي چې ددغو هېوادونو په صنعتي کیدو کې د بهرنیو هېوادو، په تېره بیا د جاپان پانګه ډېره اغیزه لري.

شکل - ۸۶

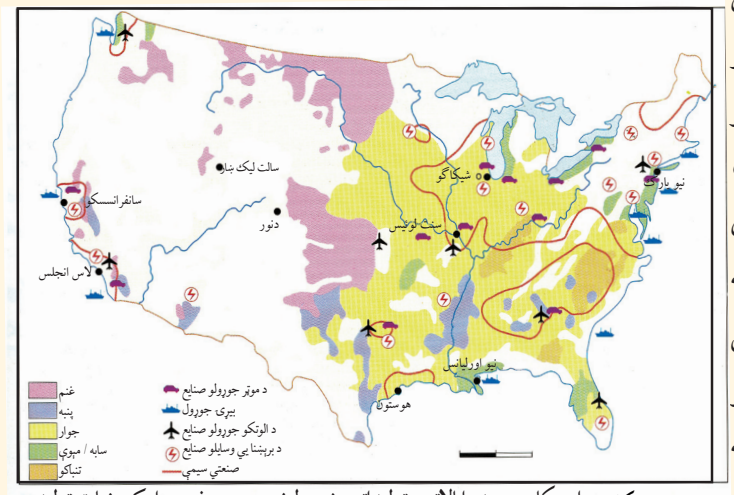
پنبه: د ځمکې له محصول څخه بیا تر وروستي صنعتي شوي محصول پورې

د صنایعو ډولونه

په ټولیزه توګه صنایع په دوو برخووېشل کیږي: سپک صنایع او درانه صنایع.

ـ سپک صنایع: هغه صنایع دي چې د هغو بنسټ په نیمه صنعتي محصولاتو یا د هغو په اجزاوو باندې ولاړ وي او کوم وروستي تولیدات چې ورځخه ترلاسه کیږي، په سیده توګه د خرڅلاو بازارته وړاندې کیږي چې د هغو ښه بیلګه د خوراکي توکو، نساجي او لباس، دځرمنی او نور صنایع دي.

ـ درانه صنایع: هغه دي چې د هغو بنسټ په ډیرو کاني یا ځمکنیو خامو توکو، لکه: د ډبرو سکاره، فلزات او اومه نفتو باندې ولاړ وي او معمولاً نیمه صنعتي تولیدات لري چې بیاوروسته د نورو شرکتونو په وسیله ورځنې پوره پاخه او صنعتي توکي جوړېږي لکه د پولادو جوړولو صنعت، د نفت چاڼ او د کیمیایي توکو صنایع.

۸۷- شکل: د امریکا د متحده ایالاتو د تولیداتو هغه ډولونه چې په دغه هېواد کې زیات تولیدیږي

دلته د بیلګې په توګه د یو شمېر سپکو او درنو صنایعو نومونه اخلو:

- د خوراکي توکو صنایع
- د جامو او اوبدلو صنایع
- د ځرمنو صنعت
- د لرګیو او د هغو اړوندو ځانګوصنایع
- کاغذ جوړول او د هغو اړوند محصولات
- د ماشینونو صنایع
- د برېښنا د وسایلو صنایع
- د نفتو او د ډبرو سکرو صنایع
- د کیمیایي محصولاتو صنایع
- د رېږ او نورو محصولاتو صنایع
- د ښیښې جوړولو، سمنټو او نورو محصولاتو صنایع
- د فلزاتو صنایع
- د موټر، الوتکې، بیړۍ جوړولو او نورې صنایع
- موبل صنایع او نور

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلو کې د لوست د متن، نقشو او تصویرونو په کتنې سره لاندېنیو پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

۱ـ د صنعت په سکتورکې د کار نقشه وګورئ، ووایاست چې:

الف. په ۲۰۰۱ م کال کې په المان، اتریش، ایټالیا، هسپانیې، مراکش، د سهیلي افریقا هېواد او جاپان کې په سلوکې څومره وګړي د کانونو او صنعت په سکتور کې په کار بوخت وو؟

ب. د همدې نقشې له مخې په روسیه، مکسیکو، او ارجنټاین کې په سلوکې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟

ج. د همدې نقشې له مخې په روسیه، مکسیکو او ارجنټاین کې په سلوکې څومره وګړي د صنعت او کانونو په سکتور کې په کار بوخت وو؟

۲ـ د امریکې د متحده ایالاتو د محصولاتو نقشه وګورئ، که لاندینۍ پوښتنې سمې وي د (س) په توري او که ناسمې وي د(ن) په توري یې په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ.

الف. د امریکې په متحده ایالاتو کې د الوتکو جوړولو اووه کار خانې شته ( ).

ب. د ببرۍ جوړولو ټول کارځایونه او کارخانې، د نوموړي هېواد د سمندرونو په غاړه جوړ شوي دي.( )

ج. د امریکې په متحده ایالاتو کې د موټر جوړولو پنځه کارځایونه شته. ( )

پوښتنې

۱ـ د صنایعو ارزښت توضیح کړئ.

۲ـ سپک صنایع کوم دي؟ په یوې بیلګې سره یې واضح کړئ.

۳ـ درانه صنایع کوم دي؟ د هغو یوه بیلګه هم وړاندې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د ورکړل شوې بیلګې څخه په کار اخېستلو سره هغه جملې چې یو له بلې سره اړیکې لري په خپلو کتابچو کې سره ونښلوئ:

۱. د خوراکي توکو صنایع	الف. دګنډلو ماشین
۲. د جامو اوبدلو صنایع	ب. د پراستامول ګولۍ
۳. د فلزاتو صنایع	ج. شکره
٤. د کاغذ او د هغه اړونده محصولاتو صنایع	د. د څرمنې بوټان
٥. کیمیاوي صنایع	هـ. د لوست کتابونه
٦. د ماشینونو صنایع	و. د کوټې لپاره کوچ او څوکۍ
۷. د څرمنو صنایع	ز. جامې
۸. د موبل صنایع	ح. د اوسپنې ګول سیخان

۳،۶ د صنايعو په پرمختګ کې اغيزمن لاملونه (عوامل)

۸۸- شکل: د مکسيکو د خليج د ساحل تصوير چې د کيمياوي صنايعو د ساحل په نوم هم يادېږي.

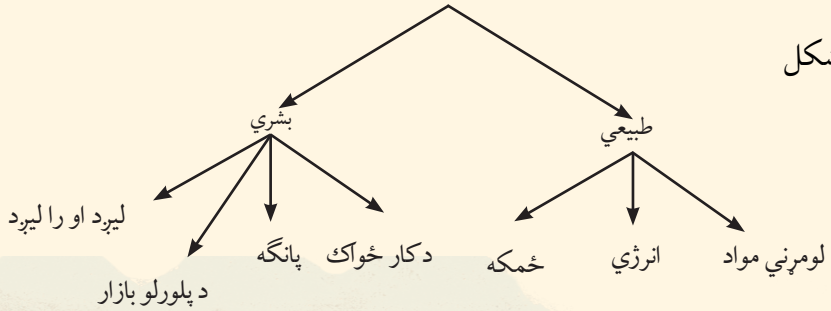
کوم لاملونه د صنايعو په رامنځ ته کيدو او د هغو په پرمختګ کې اغيزمن دي؟

څرنګه چې ددغه لوست او تېر لوست په تصويرونو کې ښکاري، کيفيت لرونکي صنعتي محصولات له بيلابيلو کرنيزو، ځاروبو او له کاني محصولاتو او نورو څخه جوړېږي. په دې وروستيو کې د صنعت په ډګر کې د تکنالوژۍ په پرمختګ سره ګړندۍ وده راغلې ده.

ډېر داسې لاملونه شته چې د صنايعو په رامنځته کيدو او د هغو په پرمختګ باندې اغېزه لري، مخکې له دې څخه چې يوه فابريکه او کارځای کارخانه جوړه شي، بايد د هغې خاوند يا جوړوونکی دغه ډول لاملونه وڅېړي او په پام کې يې ونيسي چې وکولای شي خپل کارخانې او فابريکې ته ډېر ښه ځای غوره کړای شي او دهغې له نورو پرمختګونو څخه ډاډمن شي.

د صنايعو د رامنځ ته کيدو او پرمختيا اغيزمن لاملونه

۸۹- شکل

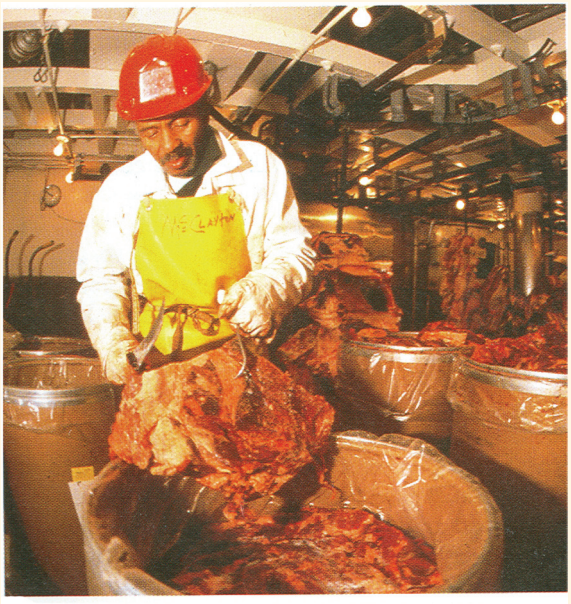

لکه څرنګه چې په تصویر کې ښکاري، هغه لاملونه چې د صنایعو په ځای پرځای کیدو او پرمختګ کې اغیزه لري، دوه ډولونه لري: طبیعي او بشري.

۱) **طبیعي لاملونه**: هغه طبیعي لاملونه چې د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختګ باندې اغیزه لري لومړني توکي، انرژي او ځمکه ده چې دلته په لنډیز سره توضیح کیږي:

• **لومړني توکي**: د صنایعو په رامنځته کولو او د هغو د راتلونکې پرمختیاو لپاره لومړني توکي د لوړ ارزښت لرونکي دي، خو د یوې فابریکې د ځای په غوره کولو کې د هغو اغیزمنتوب را ټیټ شوی دی، دا ځکه چې هغه صنایع چې پخوا به د لومړنیو موادو سرچینو ته نژدې جوړیدې، نن ورځ د حمل او نقل د وسایلو په پرمختګ سره هغو ته نژدې نه جوړیږي او دا لامل هرومرو په پام کې نه نیول کیږي، خو بیاهم یو شمېر صنایع لکه د اوسپنې د ویلي کولو صنایع د هغو د درونديوالي له امله او دخوراکي توکو صنایع او د هغو د ژر خرابیدو له امله کانونو او کروندو ته نژدې جوړیږي.

• **انرژي**: یو بل هغه لامل چې د صنایعو په رامنځ ته کیدو او پرمختیا کې اغیزه لري هغه انرژي ده. پخوا به یو شمېر صنعتي موسسات په هغو ځایونو کې جوړیدل چې هلته به د ډبرو سکاره یا روانې اوبه وې، لکه د انګلستان په لانکشایر او یورکشایر کې د رخت اوبدلو صنایع، خو وروسته بیا د ډبرو سکرو ځای چې درانه وو او د لیږدولو لګښتونه یې ډیر اوچت وو د نفت او ګازونو انرژي ونیوو. همدارنګه د برېښنا انرژي رامنځ ته شوه چې د انرژۍ یو ډیر مهم ډول دی او د صنعتي موسساتو د ځای په غوره کولو کې یې ډیره اساني راوسته، دا ځکه چې لرې پرتو صنعتي کار ځایونو ته هم د برېښنا لیږدول کیدای شي.

۹۰- شکل د غوښې د صنایعو د فابریکې یو تصویر

• **ځمکه**: د یوه صنعتي کارځای د جوړولو لپاره باید ځمکه ولرو. لومړنۍ فابریکې به معمولا په کوچنیو ټوټو او اوارو ځمکو کې جوړیدلې، خو د فابریکو په پرمختیا او پراخوالي سره او د هغو د شمېر په زیاتیدو سره هواره او پراخو ځمکوته اړتیا لازیاته شوه. د یوې فابریکې د ځای په غوره کولو کې به ښه وي چې د شارو او ناکرنیزو ځمکو څخه کار واخیستل شي ځکه چې ارزانه وي او کرنه په کې نه کیږي.

۲) بشري لاملونه: کاري ځواک، پانګه، د خرڅلاو بازار او حمل او نقل هغه لاملونه دي چې د صنایعو په ځای پرځای کیدو او پرمختیا کې اغیزه لري چې دلته د هریوه په هکله خبرې کوو:

• **کاری ځواک**: ښکاره خبره ده چې کار ځواک د صنعت د رامنځته کیدو، ځای غوره کولو او پرمختیا لپاره یو مهم عامل دی او له دوو خواوو یعنې د کمیت (د کارګرانو د شمېر) او کیفیت (مهارت او تخصص) له پلوه ارزښت لري. پخوا به د کارګرانو شمېر ډېر ارزښت درلود، خو نن ورځ د صنایعو په ماشیني کولو سره، کارګرانوته اړتیا ورځ په ورځ کمیږي، خو د هغوی مهارت او تخصص لوړ ارزښت پیداکوي.

• **پانګه**: د یوه صنعتي کارځای لپاره د ځمکې د اخېستو، د ماشینونو، لومړنیو توکو، د کارګرانو د حق طرحې او نورو لګښتونو د پوره کولو په خاطر باید پوره پیسې وي. پخوا وختونو کې به خلکو شخصا د صنعتي کارځای (کارخانې) په جوړولو لاس پورې کاوه، خو نن ورځ بانکونه او دولت پور ورکوي او د هغوی لپاره پانګه برابروي.

• **د خرڅلاو بازار**: داهم د صنعتي تولیداتو د پلورلو لپاره یو مهم لامل دی چې د صنایعو په پرمختګ کې ارزښت لري. ښه ښې سیمې د ګټې د اندازې، د مالونو دبیو، د خرڅلاو د اندازې او اجناسو او مالونو ته د اړتیا له مخې یو له بل سره توپیر لري. صنعتي هېوادونه هڅه کوي چې د خپلو تولیداتو لپاره زیات او پراخه بازارونه وموميي او په دې توګه زیاته ګټه ترلاسه کړي. له همدې امله د صنایعو خاوندان د مشتریانو د موندلو په خاطر او د خرڅلاو په بازار د لاسبري لپاره سوداګریز اعلانونه او تبلیغات پرمخ بیایي.

۹۱- شکل: د امریکا د متحده ایالاتو په د ترویت ښار کې د موټر جوړولو تصویر. په دغه ښار کې د موټر جوړولو لوېې کارخانې لکه فورډ او جنرال هم شته دي.

• **حمل او نقل**: د صنعتي لیږد رالیږد موسسو د لومړنیو اړتیا وړ

توکو د ډاډمن کیدوپه خاطر او د خرڅلاو بازار ته د تولید شوو توکو د رسولو لپاره مواصلاتي لارې او د لیږدولو وسایلوته اړتیا ده چې دا د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختیا کې ډیر مهم ارزښت لري.

لکه چې وویل شول، د لیږدولو د وسایلو غوره کول د اجناسو یا مالونو په درونديوالي، د لارې اوږدوالی، د مالونو د زیانمن کیدو او نورو پورې تړلې ده.

۹۲- شکل: په کلیفورنیا کې د سیلیکان د ناوې (وادي) تصویر چې زیاتره سپک صنایع لري. لکه د برېښنا صنایع

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي د خپل ښاغلي ښوونکي په لارښوونه دې د هغو طبیعي او بشري لاملونو په هکله خبرې وکړي چې د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختیا کې اغیزمن دي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې

۱ـ کوم طبیعي لاملونه د یوې فابریکې د جوړولو د ځای په غوره کولو او د صنعت په پرمختیا اغیزه لري؟ د هغو اغیزې د یوې بیلګې په وړاندې کولو سره توضیح کړئ.

۲ـ د صنایعو په پرمختیا کې د بشري لاملونو لکه د کارځواک، پانګې، د خرڅلاوبازار او لیږد را لیږد رول توضیح کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امکان په صورت کې دیوې فابریکې له خاوند سره یوه مرکه وکړئ او د لاندېنیو پوښتنو ځوابونه راټول، هغه وڅېړئ او بیاېې په ټولګي کې وړاندې کړئ:

۱ـ د فابریکې ځای (موقعیت) د کومو ټاکونکو لاملونو له مخې غوره شوی دی؟

۲ـ د دغه صنعتي کارځای خام یا لومړني توکي له کومه کیږي او څرنګه رالیږدول کیږي؟

۳ـ د فابریکې پانګه او کارځواک په څه ډول چمتو شوی دی؟

٤ـ تولید شوي اجناس چیرته پلورل کیږي او دهغو د لیږدولو اسانتیا څرنګه ده؟

۵ـ د خپلې فابریکې له کار څخه خوښ یاست؟ د خپلې خوښۍ یا ناخوښۍ لامل څرګند کړئ.

په دې څپرکي کې لولو

- نړېواله سوداګري او د هغې اهميت
- نړېواله سوداګري

ـ د سوداګريزو راکړو ورکړو حجم
ـ آزادې سوداګريزې سيمې او د هغو مفهوم
ـ د نړېوالې سوداګرۍ سازمان

- ګرځندوی (توريزم) او نړيوال اهميت يې
ـ د نړۍ مهمې ګرځندويي سيمې او هېوادونه
ـ د توريزم د رابنکون (جذب) سرچينې
ـ د توريزم نړيوال سازمان
ـ د لېږد را لېږد ډولونه
ـ سيالي (رقابتونه)
- نړيوال لېږد را لېږد او دهغه اهميت

د څېړکی عمومي هدفونه

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موخوته ورسیږي:

- د نړیوالې سوداګرۍ په اهمیت به وپوهیږي.
- د نړۍ په کچه د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ مهمې لارې به وپیژني او بیان به یې کړي.
- د سوداګرۍ آزادې سیمې به وپیژني.
- د سوداګرۍ له نړیوال سازمان او کړنو سره به بلد شي.
- ګرځندوی او د هغه نړیوال اهمیت به وپیژني.
- مهم توریستي هېوادونه او سیمې به وپیژني.
- د ګرځندوی د جذبولو لارې چارې به وپیژني.
- د نړۍ په کچه لېږد را لېږد او دهغه مهم وسایل به وپیژني.

زده کوونکي به د دغه څېړکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتي موخو ته ورسیږي:

- د نړیوالې سوداګرۍ اهمیت به بیان کړي.
- په نړۍ کې د سوداګرۍ لارې (تګ لارې) به په نښه کړای شي.
- د سوداګرۍ ازادې سیمې به وپیژندلای شي.
- د سوداګرۍ نړیوال سازمان او د هغه دندې به بیان کړي.
- د ګرځندوی اقتصادي اهمیت به وویلای شي.
- د نړۍ د ګرځندوی مهم هېوادونه او سیمې به وښودلای شي.
- د ګرځندویانو د جذبولو مهمې لارې ـ چارې به وښودلای شي.
- ددغه څېړکي له نقشو څخه به ډېر غوره کار واخېستلای شي.

۴۷، ۱ نړیواله سوداګري او د هغې اهمیت

۹۳- شکل: چین د کارګرانو د تیټ مزد او د خرڅلاو د لوی بازار له امله وکړای شول چې د زیات شمېر نړیوالو شرکتونو د خانګو پاملرنه را واړوي.

نړیواله سوداګري د نړۍ د وګړو د ژوند د کچې په لوړېدوکې څه رول لري؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د سوداګرۍ له مفهوم څخه خبر شوئ. لکه چې وویل شول سوداګري د اجناسو او خدماتو تبادله کول دي چې د دوو لورو (وګړو، ډلو، هیوادونو) ترمنځ ترسره کیږي.
په اوسني وخت کې دغه سوداګریزې راکړې ورکړې معمولاً په پیسو تر سره کیږي.
په عمومي توګه په ټوله نړۍ کې څلور ټکي د سوداګریزې او د مالونو د لیږدولو په برخه کې مهم دي:

۱) **په نړۍ کې د ځمکنیو توکو وېش**: یو شمېر هېوادونه لکه جاپان، خام یا ځمکني توکي ډېر لږ لري، نو دوی باید هغه د نړۍ له نورو هېوادونو څخه وارد کړي.

۲) **نژدیوالی**: د بیلګې په توګه د افغانستان سوداګري زیاتره له نژدې او ګاونډیو هېوادونو سره ده.

۳) **د لاسبرۍ وړتیا**: ښې او غوره لارې په لویو سیمو باندې لاسبری اسانه کوي. د بیلګې په توګه: د انګلستان او فرانسې ترمنځ تر اوبو لاندې د تونل له جوړولو وروسته یعنې له ۱۹۹۵ م کال څخه وروسته د سوداګریزو اجناسو لیږدول تریخوا زیات شول.

۴) **د پرمختیا د کچې درجه**: د سوداګریزو اجناسو ډېره زیاته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کیږي.

هغه اجناس او مالونه چې د نړۍ په سوداګرۍ کې ډېر مهم دي، معمولاً درې ډوله دي:؛

- **ځمکني توکي**: دا هغه ډول محصولات دي چې لا صنعتي شوي نه وي او خام توکي هم ورته ویل کیږي لکه مالوچ چې په تصویر کې ښکاري.؛
- نیم صنعتي شوي توکي: هغه ځمکني توکي چې په هغو باندې کار شوي وي او بنې او خرنګوالی یې بدلون موندلی وي لکه رخت چې له مالوچو څخه جوړشوی دی.

• وروستی محصول : هغه مواد یا محصولات چې ټول صنعتي او تولیدي پراوونه یې تېر کړي وي لکه هغه دسمالونه او جامې چې له ټوکر څخه جوړ شوي دي او په انځور کې ښکاري.

له دې امله چې په شلمه پیړۍ کې د اجناسو او محصولاتو لیږدول د پخوا په پرتله ډېر ارزانه او اسانه شول، د نړۍ د بیلابیلو هېوادونو ترمنځ سوداګري هم لازیات ارزښت موندلی دی چې دا په خپله د نړیوال کیدو Globalization یو مهم شکل دی.

نړیوال کیدل یا ګلوبالیزیشن د نړیوالې سوداګرۍ د پرمختیا او همدارنګه له آسیا څخه د اروپا خواته د لیږدولو د ترانسپورت د زیاتیدو لامل شوی دە. په دې وروستیو کلونو کې د نړۍ سوداګري ډېره فعاله شوې دە، په تېره بیا د آسیا لویدیځې نړۍ ترمنځ سوداګري ډېره پرمخ تللې دە. لکه څرنګه چې په انځور کې ښکاري د اسیا سوداګري به په راتلونکی کې هم له لویدیځ سره لازیاته شي، دا له دې کبله چې اوس د اروپا په پرتله په اسیا کې د کارګرانو مزد ډېر لږدی، نوځکه د زیاترو اروپایي شرکتونو څانګې او استازي په آسیایي هېوادونو کې کارکوي او صنعتي شوي محصولات له اسیا څخه لویدیځې نړۍ ته، په تېره بیا اروپاته استول کیږي.

اوس ختیځه اروپا هم د اقتصادي او د سوداګریزې ودې په حال کې دە او له آسیا څخه به ډېر صادرات ترلاسه کړي.

سره د دې چې نړیواله سوداګري د خلکو دارتیاوو د پوره کیدو او د هېوادونو د پرمختګ لامل کیږي او د خلکو د ژوند د کچې په لوړیدو کې مهم ارزښت لري، خو د یو شمېر نویو ستونزو د راپیدا کیدلو لامل هم کیږي، له دغه ستونزو څخه یوه یې د ترانسپورت له امله د چاپېریال ککړتیا دە د ترانسپورت په زیاتیدو سره ورځ په ورځ د ژوند چاپېریال اغیزمن کیږي، د اقلیم د بدلون، د ترافیک د ډېرې ګڼې ګونې او د ناوړه غږ زوږ او شور ماشور لامل کیږي.

په لنډه توګه ویلای شو چې سوداګري د وګړو او ټولنو د اقتصاد په پیاوړتیا کې لوی ارزښت لري او د درېم سکتور یعنې خدماتو یوه مهمه برخه دە. په ننۍ نړۍ کې د هغو هېوادونو د خلکو د ژوند کچه اوچته دە چې د هغو زیات شمېر وګړي د خدماتو په سکتور کې بوخت دي، د ژوند کچه یې هم اوچته دە.

د ټولګي دننه فعالیت

د لوست متن او تصویرونه ورو ولولئ او د ستونزمنو ټکو په هکله له ښوونکي څخه پوښتنه وکړئ.

پوښتنې

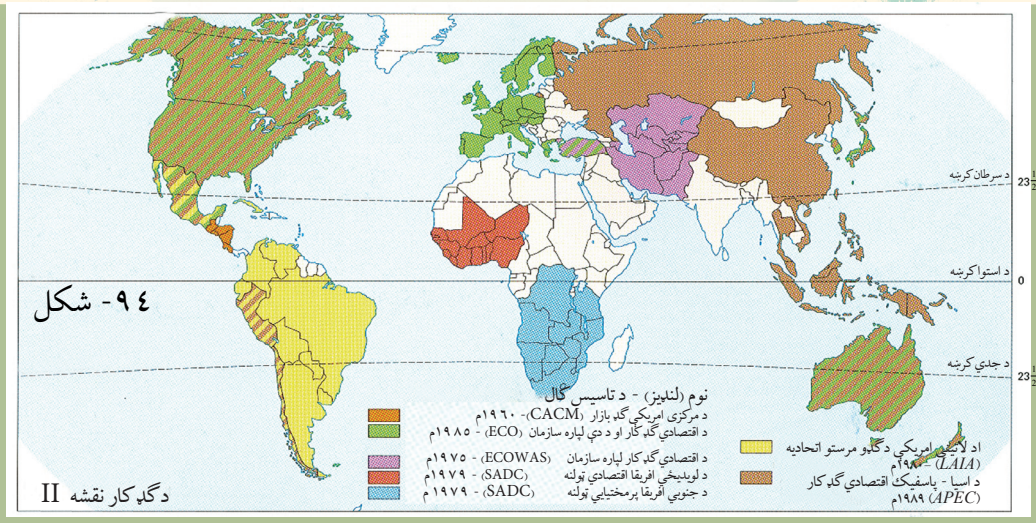
۱. نړیوال کیدل یا ګلوبالیزیشن له سوداګرۍ سره څه اړیکې لري؟ توضیح یې کړئ.
۲. د نړیوالې سوداګرۍ اهمیت په څه کې دی؟
۳. ستاسو له نظره کوم هېوادونه د نړۍ په سوداګرۍ کې ډېره برخه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د نړیوالې سوداګرۍ او د نوموړي ارزښت په هکله د بېلابېلو سرچینو څخه په ګټې اخیستنې یو مخیزه مقاله ولیکئ.

۲،۷ نړيواله سوداګري

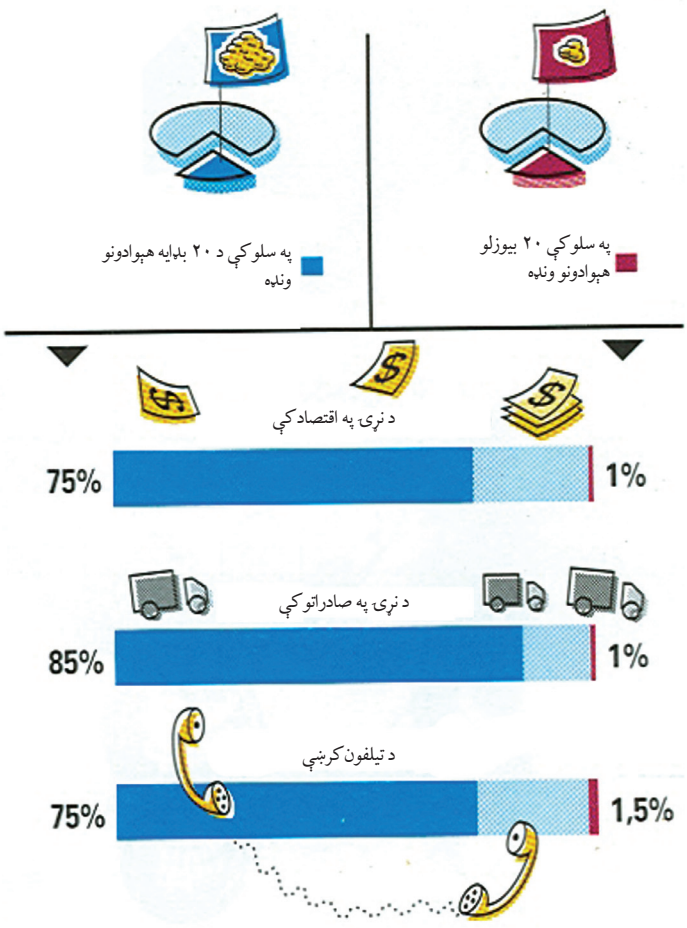
الف ـ د سوداګريزو راکړو ورکړو حجم

۹۴- شکل

د لوست نقشو او تصويرونو ته وګورئ د نړۍ کوم هېوادونه او کومې سيمې په نړيواله سوداګرۍ کې ډيره برخه لري؟

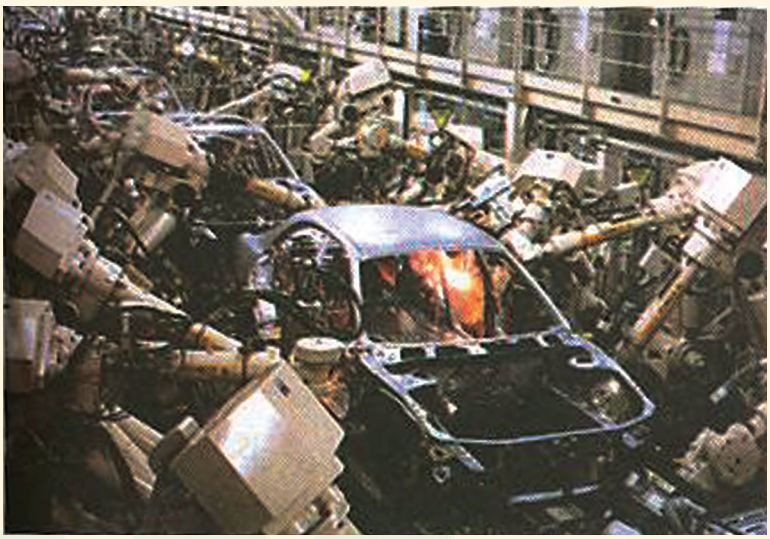
د سوداګريزو جنسونو ډيره زياته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کيږي. داسې ويل کيږي چې څومره يوه سيمه پرمختللې وي، هومره يې په نړيواله سوداګرۍ او ترانسپورت کې ونډه زياته وي. لکه څرنګه چې په شکل کې ښکاري د نړۍ په سلوکې ۲۰ برخای هېوادونه د نړۍ په سلوکې ۷۵ عايدات، په سلوکې ۸۵ صادرات او په سلوکې ۷۵ د تليفونونو لينونه په واک کې لري، په داسې حال کې چې د نړۍ په سلوکې ۲۰ ښوزله هېوادونه د نړۍ يوازې په سلوکې يو عايدات، په سلوکې يو صادرات او په سلوکې ۱،۵ د ټيليفونونو لينونه لري. د نړۍ ښوزلو هېوادونو پخوا يوازې د خامو يا ځمکنيو توکو له صادرولو څخه يوځه پيسې ترلاسه کولې، خو برايو هېوادونو د صنعتي ـ پخو جنسونو له پيرودلو څخه گټه ترلاسه کوله، خو دغه کار د نړۍ د بيوزلو هېوادونو په زيان و داځکه چې د خامو يا ځمکنيو توکو له خرڅلاو څخه ډيرې لږې پيسې په لاس راځي. په اوسني وخت کې پرمختيايي هېوادونه هم هڅه کوي چې د خپلو صادراتي مالونو شمېر زيات کړي او اوس يو زيات شمېر پرمختيايي هېوادونه خپل صنعتي محصولات لکه جامې د بربښنا وسايل او نور صادروي. همدارنګه پرمختيايي هېوادونه داهڅه هم کوي چې خپل ځمکني يا خام توکي په خپلو هېوادونو کې صنعتي اوبيايې صادر کړي.

۹۵- شکل: په اقتصاد، صادراتو او د تیلفون په کرښو کې د نړۍ د بډایو او بېوزلو هېوادونو ونډه.

۹۶- شکل: په بنګله دیش کې د کنفو بازار

۹۷- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د لوست نقشه دې په ځیر سره وګوري او لاندینې فعالیتونه دې ترسره کړي:

۱ـ د وریجو په تولید او سوداګرۍ کې د نړۍ کومې دوه سیمې ډیره برخه لري او په دغو دوو سیمو کې د وریجو ټول تولید په ۲۰۰۵ م کال کې څو میلیون ټنه وو؟

۲ـ کومو دوو سیمو په ۲۰۰۵ م کال کې د غنمو یو برابر تولید درلود او د کومو سیمو ترمنځ د هغو سوداګري د اوبو له لارې ترسره کیده؟

۳ـ په همدې کال کې کومو دوو سیمو ډیر زیات کبان تولید کړي وو او اندازه یې څومره وه؟

٤ـ ستاسې په فکر د نړۍ کومه لویه وچه د خوراکي توکو د تولید له پلوه د نړۍ تر ټولو بېوزله سیمه ده او لامل یې څه دی؟

پوښتنې

۱ـ بېوزلو یا پرمختیایي هېوادونو پخوا څه ډول توکي صادرول؟

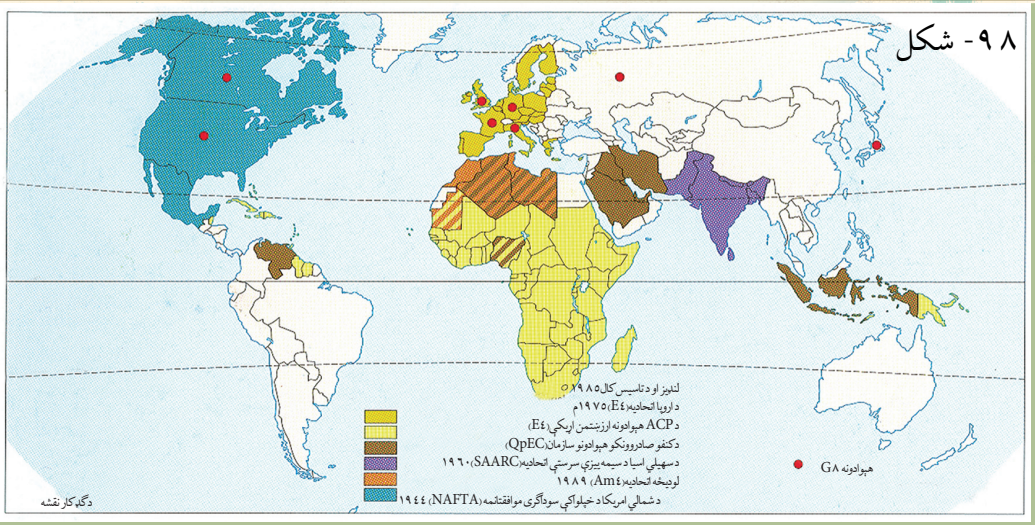
۲ـ ستاسې له نظره د نړۍ کوم بډای هېوادونه په سوداګرۍ کې ډیره ونډه لري؟

۳ـ د کوم ډول محصولاتو صادرول ډیره ګټه لري؟ خام که صنعتي شوي توکي، ولې؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ددغه لوست متن او نقشې وګورئ، د هغو مهمو ټکي زده کړئ او که ستونزې یا پوښتنې وي هغه په بل ساعت کې له خپل ښاغلي ښوونکي څخه وپوښتئ.

۹۸- شکل

د (ګډکار) په I او II نقشو کې کوم سازمانونه او اقتصادي ټولنې تر سترګو کيږي؟

د نړۍ هغه سيمې او هېوادونه چې په هغو کې آزاده سوداګري ترسره کيږي او د آزاد بازار سوداګريز سياست يې غوره کړی، د آزادو سوداګريزو سيمو مفهوم لري، خو په حقيقت کې ازاده سوداګري هغه سوداګري او راکړه ورکړه ده چې پرته له هر ډول پولې او خنډ څخه ترسره شي. د هېوادونو کورنۍ سوداګري معمولاً په آزاد ډول پرمخ ځي، خو نړيواله سوداګري د يو شمېر خنډونو اوپولو سره مخامخ ده لکه: ګمرکي مالیات، سرحدي مقررات او نور.

د آزادې سوداګرۍ نظريه پر دې بنسټ ولاړه ده چې سياسي او نور نا طبيعي مقررات د نړۍ د بيلابيلو سيمو ترمنځ سوداګري او راکړه ورکړه محدوده نه کړي، ازاده سيالي وشي، هره سيمه او برخه دې د هغو جنسونو او مالونو په توليد کې تخصص ترلاسه کړي کوم چې دوی يې د نورو سيمو پرتله اسانه او ارزانه توليدولای شي اوپه دې توګه د توليدي سيمو يو ډول طبيعي غوره کول او وېش رامنځته کيږي او د جنسونو اخېستونکي کولای شي د خپلې اړتيا وړ جنسونه ارزانه او په ښه توګه ترلاسه کړي،

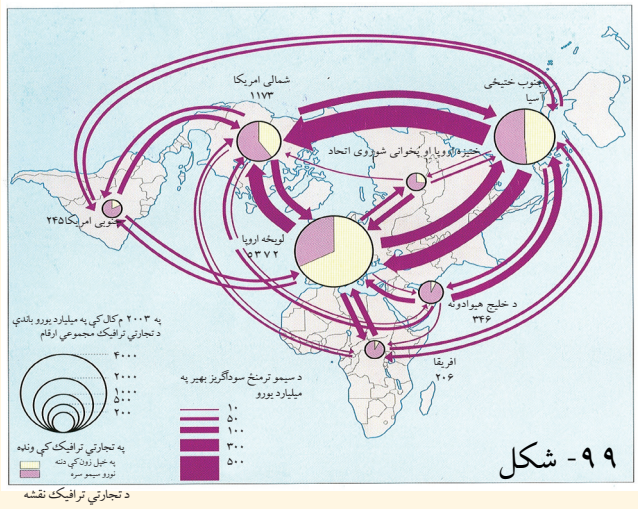
خو د نړۍ هېوادونه د خپلو ملي صنايعو د ملاتړ او پياوړتيا په خاطر او د خپلو داخلي توليداتو د ښه کولو په خاطر يو ډول ځانګړی ګمرکي مالي او سوداګريز سياست غوره کوي.

د نړۍ په ځينو سيمو کې لکه د اروپايي ټولنې په شان د ټولنې د غړو هېوادونو ترمنځ سوداګري پرته له ګمرکي او سرحدي محدوديتونو څخه پرمخ ځي:

ج ـ د سوداګريزو سيمووېش

لکه چې مخکې هم وويل شول، په شلمه پيړۍ کې د سوداګريزو مالونو ليږدول آسانه او ارزانه شول، همدارنګه د نړۍ يو شمېر هېوادونه په سوداګريزو ټولنو او سازمانونو کې يو د بل ترڅنګ ګډ کار کوي او هغه خنډونه چې د

سوداګرۍ د پرمختګ مخه نيسي، له منځه وړي. سوداګري په ټوله نړۍ کې لوړ ارزښت مومي او څه ناڅه د نړۍ ټولې سيمې اوس په سوداګرۍ کې ونډه اخلي. خو بياهم د نړۍ يو شمېر سيمې په نړيواله سوداګرۍ کې د نورو په پرتله زياته برخه لري چې په دې کې لويديځه اروپا، شمالي امريکا، د اسيا ختيځ او جنوب ختيځ، فارس د خليج هېوادونه، پخوانی شوروي اتحاد او ختيځه اروپا د يادولو وړ ده چې د نړۍ ډېرې لوېې او مهمې سوداګريزې سيمې يې جوړې کړي دي.

۹۹- شکل
د تجارتي ترافیک نقشه

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي (د تجارتي ترافيک) نقشه دې ولولي، لاندينۍ دندې دې ترسره او د خپل کار پايلې دې له خپلو ټولګيوالو سره ګډې کړي.

۱. په نقشه کې څو مهمې سوداګريزې سيمې ګورئ؟ د هغو نومونه واخلئ.

۲. په ۲۰۰۳ م کال کې په کومه سيمه کې ډېر لوی سوداګريز ترافيک ليدل کيږي او ارزښت يې څو ملياردە يوروته رسيږي؟

۳. په همدې کال کې د کومو سيمو ترمنځ ډېر زيات سوداګريز مالونه وړل راوړل شوي دي او د هغو ټوله بيه څو ملياردە يورو شوې وه؟

٤- په نړيواله سوداګرۍ کې د خليج او افريقايي هېوادونو ونډه پرتله کړئ او د هغو ترمنځ توپير توضيح کړئ.

پوښتنې

۱- د يو څو مهمو سوداګريزو سيمو نومونه واخلئ.

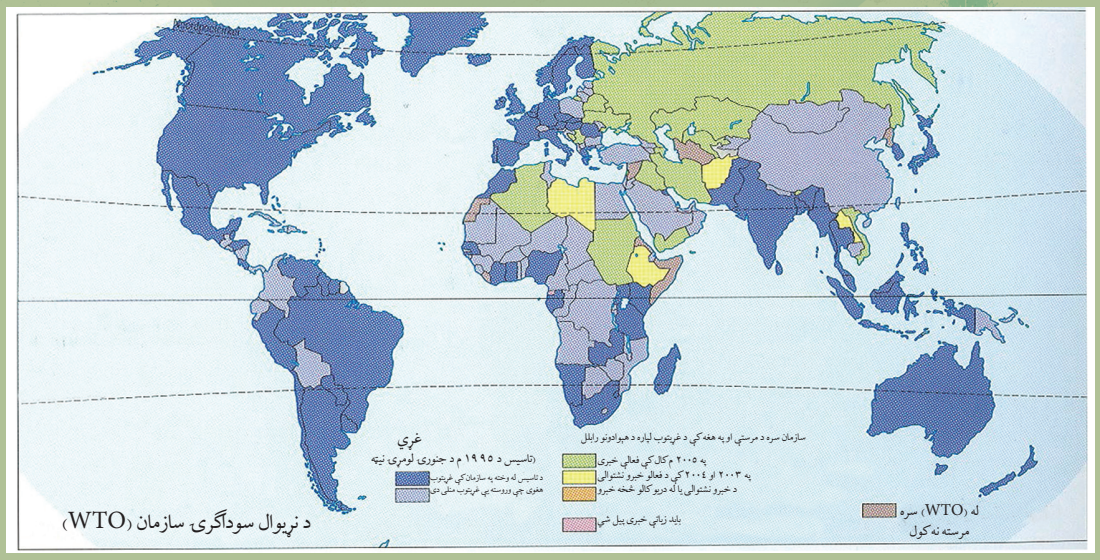
۲- د نړۍ د کومو سيمو ترمنځ ډېر زيات سوداګريز مالونه ليږدول کيږي؟

۳- ولې په نړيواله سوداګرۍ کې د نړۍ پر مختللي هېوادونه مهمه ونډه لري؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د دغه لوست I او II دگډ کار نقشې ولولئ، اقتصادي ټولنې او سازمانونه د هغو له اړونده هېوادونو سره لېست کړئ او همدارنګه وليکئ چې افغانستان د کومو اقتصادي سازمانونو غړی دی.

د ـ د نړيوالې سوداګرۍ سازمان

۱۰۰- شکل

ولې نړيوالو د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان جوړولوته اړتيا درلوده؟

نړيوال سوداګريز سازمان (World Trade Organization (WTO د ۱۹۹۵ م کال د جنورۍ په لومړۍ نيټه جوړ او مرکزي دفتر يې په ژينو کې دی. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان (WTO) له جوړيدو څخه مخکې د (GATT (General Agreement on Tariffs and Trade ياد سوداګري او ګمرکي تعرفو د عمومي پريکړه ليک په نوم يو بل موافقه ليک په ۱۹۴۷م کې په ژينو کې د ۲۳ غړيو هېوادونو له خوا لاسليک شوی و چې وروسته د نړيوالې سوداګرۍ سازمان د هغه ځای ونيو. د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان دندې نړيوالې سوداګرۍ ته پرمختيا ورکول، د سوداګريزو ستونزو حل کول او د سوداګريزو خنډونو له منځه وړل دي. دغه سازمان د ۱۴۹ غړو او د ۳۰ ويارلي غړو په لرلو سره وکولای شول چې په ۲۰۰۲ م کال کې د نړۍ د ټولې سوداګرۍ په سلوکې له ۹۵ برخو څخه استازيتوب وکړي. د نړيوالې سوداګرۍ سازمان له خپلو جوړيدو څخه شل ميا شتې وروسته ۱۲۲ غړي لرل، خو په ۲۰۰۷ م کال کې يې د غړو شمېر ۱۵۰ ته ورسيد.

د نړيوالې سوداګرۍ د سازمان د جوړيدو اصلي مفکوره داده چې نړيواله سوداګري د نړۍ د سوکالۍ د پرمختګ لپاره يوه ډېره غوره لاره ده، نو ځکه بايد د نړيوالې سوداګرۍ له مخې ټول خنډونه لرې شي.

د نړيوالې سوداګرۍ په سازمان کې نه يوازې دا چې د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ په اړه خبرې او پريکړې

کیږي، بلکې د ملکیتي حقونو او خدمتونو په هکله هم خبرې او پریکړې کیږي.

د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان په داخلي جوړښت کې، ددغه سازمان غړي د نړیوالې سوداګرۍ د ازادۍ او اسانتیاوو په اړه پریکړې کوي او تصمیم نیسي چې باید پر ټولو غړو یوشان تطبیق شي. ددغه سازمان د دفتر ترڅنګ چې په ژنو کې دی، یوه بله شورا هم شته چې د عمومي شورا (General Council) په نوم یادیږي. دغه شورا د غړو هېوادونو له سفیرانو یا استازیو څخه جوړه ده. له دې پرته څو نورې کاري ډلې هم لري لکه د مالونو شورا (Goods Council)، د خدمتونو شورا (Services Council) او د علمي ملکیتونو شورا (Intellectual Property Council) چې دا ټول تل په فعالیت او خبرو اترو بوختې وي او د دغه سازمان د وزیرانو کنفرانس ته چې معمولاً په هرو دوو کلونو کې یوځل دایریږي چمتوالی نیسي.

د نړیوالې سوداګرۍ په سازمان باندې نیوکې هم شته او هغه داچې ځینې وخت ددغه سازمان پریکړې د ټولو غړو هېوادونو په ګټه نه وي، په تېره بیا پرمختیایي هېوادونه په ډیرو ستونزو سره کولای شي چې د لویدیځو پرمختللو هېوادونو په بازارونو کې د خپلو مالونو د خرڅلاو امکانات برابر کړي.

د ټولګي دننه فعالیت

د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان نقشه وګورئ، لاندینیو پوښتنو ته ځوابونه ورکړئ:

۱ـ د آسیا د لوېې وچې کومو هېوادونو د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان له جوړېدو سره سم د هغه غړیتوب درلود؟

۲ـ د افغانستان او د دریو نورو هغو هېوادونو چې په ژیړ رنګ ښودل شوي دي نوم واخلئ او د هغوئ درېځ بیان کړئ.

پوښتنې

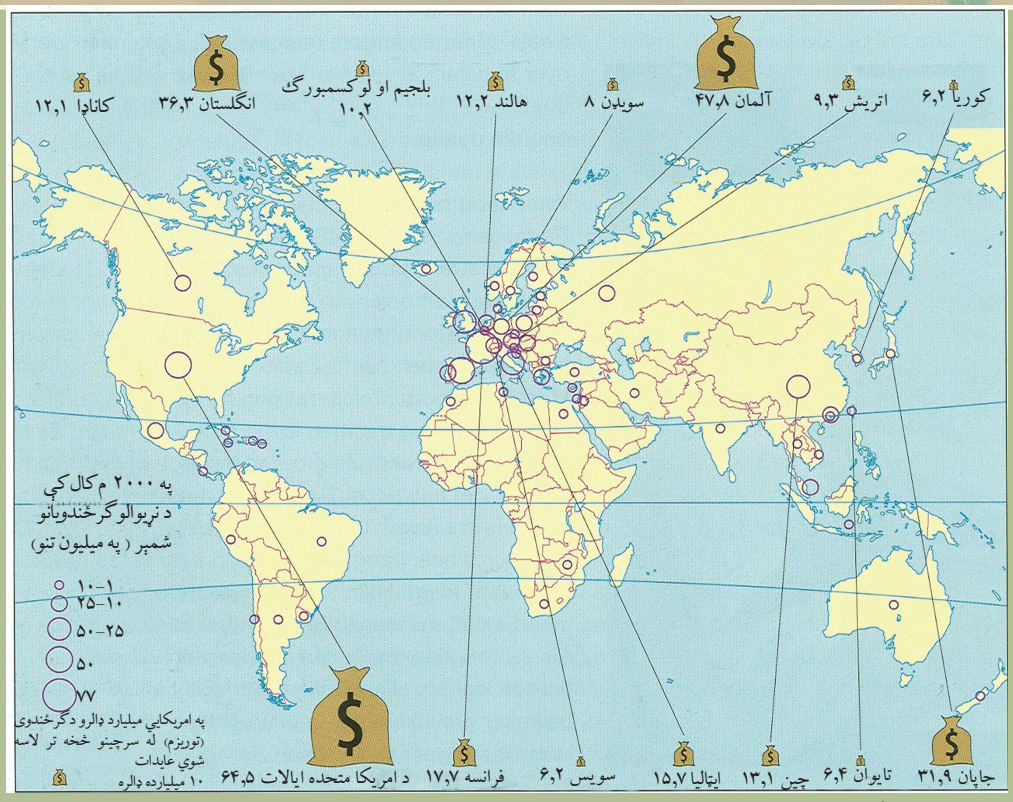
۱ـ د نړیوالې سوداګرۍ سازمان په کوم کال جوړ شو او دهغه مرکزي دفتر چیرې دی؟

۲ـ د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان مهمې دندې کومې دي؟ توضیح یې کړئ.

۳ـ د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان مثبت او منفي اړخونه کوم دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

افغانستان په دې وروستیو کې د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان غړیتوب ترلاسه کړی که نه؟ که یې ترلاسه کړی دی، څه وخت په کومو شرایطو؟ په دې اړه معلومات راټول او په ټولګي کې یې وویاست.

۱۰۱- شکل: په نړۍ کې د ګرځندويانو د جذب وړ مهمې سيمې او په امريکايي ميليارد ډالرو باندې په ۲۰۰۲ م. کال کې له هغو څخه تر لاسه شوي عوايد

د نړۍ د ګرځندوی نقشې ته وګورئ او ووايئ چې کوم هېواد په ۲۰۰۲ م کال کې له ګرځندوی څخه ډېر زيات عوايد ترلاسه کړئ وو؟

ټول هغه فعاليتونه چې خلک يې د وزګارتيا پرمهال ترسره کوي او لږ تر لږه له يوې شپې ورځې څخه تر يو کال پورې له کورڅخه بهروي ګرځندويي بلل کيږي، په دې توګه ګرځندوی (توريست) هغه څوک دی چې د خپل اوسيدو له ځای څخه بهر کوم ښار يا هېواد ته له يو کال څخه کم او له يوې شپې ورځې څخه د زيات وخت لپاره ولاړشي او موخه يې په وزګار وخت کې دمه، ګرځيدل، سپورت، مذهبي فعاليتونه، علمي کتنې او نور وي.

نن ورځ په نړۍ کې ګرځندويي په يو مهم صنعت اوښتي ده او څه ناڅه په هرو پنځلسو تنو کې يو تن د ګرځندويي په سکتور کې کار کوي، همدارنګه هر کال په نړۍ کې ۷۰۰ ميليونه تنه د خپلو رخصتيو د تېرولو په خاطر بهرنيو هېوادونو ته ځي. په دې وروستيو کې د نړۍ خلک په تېره بيا د پرمختللو هېوادونو خلک له پخوا څخه زيات ګرځي او د نړۍ ډېرو لېرې سيمو ته ورځي چې لاملونه يې د ډېرو پيسو لرل، د ژوند او د دمې او تفريح د وسايلو ښه کيدل او د ليږدولو د وسايلو پرمختګ دی.

هغه سيمې چې هلته ګرځندويان ورځي، بايد ځانګړې په زړه پورې والی ولري او د ګرځندويانو هيلې پوره کړي. په دې توګه زياتره دولتونه دا هڅه کوي چې په خپلو هېوادونو کې د ګرځندويي د پراختيا او ودې په خاطر امکانات برابر کړي.

ګرځندويي عموماً اقتصادي او کلتوري اهميت لري. د هغې اقتصادي ارزښت په دې کې دی چې کولای شي له دوو لارو څخه د پرمختيايي هېوادونو اقتصادي ودې سره مرسته وکړي.

ـ د عايداتو زياتوالی: کله چې ګرځندويان او سيلانيان يوه هېوادته ورځي، او دي چې هلته د خپلو خوړو او اوسيدلو په خاطر هوټلونو، ميلمستونونو، ترانسپورت، د سيل ځايونو، لکه: پارکونو، موزيمونو او نوروته پيسې ورکړي او همدارنګه يو شمېر سوغاتونه او سامانونه واخلي چې پرته له شکه دهماغه هېواد په اقتصاد غوره اغيزه کوي.

د کار او بوختيا چمتو کول: يوه هېوادته د ګرځندويانو د پاملرنې او د ګرځندوی د صنعت د پرمختيا په خاطر بايد ډير ښه امکانات لکه ميلمستونونه، هوټلونه، د اوسيدو ځای او نور، د ژوند اسانتياوې لکه ترانسپورت، د ګرځيدو وسايط او نور چمتو شي.

ددې لپاره چې دولتونه دغه امکانات چمتو کړای شي بايد په دغو ټولو برخو کې کار وشي چې دا په خپله د کار د پيداکيدو لپاره لاره اواروي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو وويشل شي: لومړۍ ډله دې د نړۍ د ګرځندوی نقشه وګوري او د امريکې د لوېې وچې د څلورو هېوادونو د نړيوالو ګرځندويانو شمېر او د هغو کلني عوايد دې د نقشې له مخې وټاکي او د دې ليکي، دويمه ډله دې په آسيايي څلورو هېوادونو دريمه ډله دې په افريقا او څلورمه ډله دې په اروپا کې څلور داسې هېوادونه چې نسبي يې پورته وښوول شوې وليکي او هره ډله دې د خپل کار پايله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱ـ کوم لاملونه دي چې نن ورځ په نړۍ کې خلک لېرې لېرې سيموته توريستي سفر کوي او د هغوئ شمېر تر پخوا زيات شوی دی؟

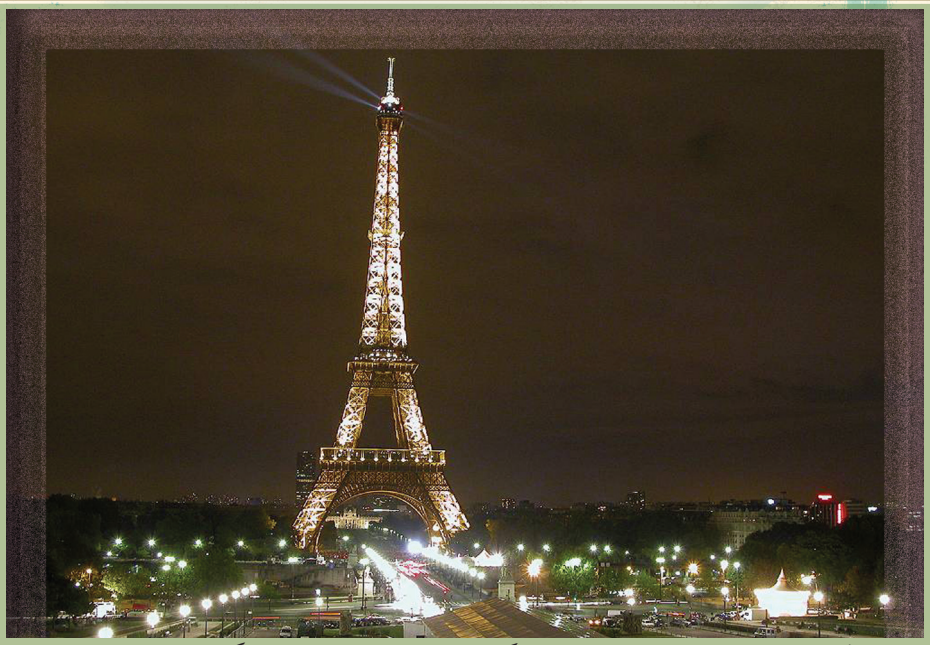
۲ـ د نړيوال ګرځندوی اقتصادي ارزښت توضيح کړئ.

۳ـ د ګرځندويي کلتوري اهميت په څۀ کې دی ؟ توضيح يې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعاليت

له کتابتون او انټرنټ څخه په کار اخېستنې سره د نړيوال ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه په يوه پاڼه کې وليکئ.

الف ـ د نړۍ مهمې ګرځندوی (توريستي) سيمې او هېوادونه

۱۰۲- شکل: د پاريس د ښار يوه ځنډه چې د نړۍ ګرځندويانو ته له کلتوري پلوه ځانګړی ارزښت لري.

ګرځندوی هغې سيمې يا هېواد ته ورځي چې هلته يوځه وي چې د دوی په خپله سيمه کې نه وي. له دې امله چې ټول هېوادونه او ټولې سيمې د ګرځندوی لپاره يوشان اوکټ مټ شرايط نه لري او بيلابيل امکانات لري. له همدې امله يوه سيمه د بلې نيمګړتيا بشپړوي او ګرځندويان ځان ته رابولي.

هغه سيمې چې هلته تر اوسه تر ټولو زيات ګرځندويان ورځي اروپا او شمالي امريکا ده.

يوه ګرځندوی ته واټن د يوې توريستي سيمې د ټاکلو لپاره ډير مهم دی، ځومره چې د توريستي سيمې موقعيت ليرې وي، هومره هلته ګرځندويان لږ ورځي. زياتره ګرځندويان له پرمختللو هېوادونو ځخه وي او پرمختللو هېوادونو ته سفر کوي. اوس په پرمختيايي هېوادونو کې هم توريزم او ګرځندوی د پرمختيا په حال کې دی چې لاندينې لاملونه ورباندې اغيزه لري.

۱. د حمل او نقل وده او پراختيا.

۲. زياتره وخت پرمختيايي هېوادونه ګرځندويانو ته په زړه پورې وي، دا ځکه چې دغه هېوادونه غوره هوا او په زړه پورې طبيعت لري، له بلې خوا يو ګرځندوی په لږ لګښت سره هلته خپلې ورځې تېرولای شي.

۳. د پرمختيايي هېوادونو دولتونه هڅه کوي چې د خپلو هېوادونو د اقتصاد د ودې لپاره په ګرځندويي

سیمو کې ښه والی راولي او د ګرځندویانو پام ورته را واړوي.
لکه څرنګه چې په تېر لوست کې د نړۍ په توریستي نقشه کې ولیدل شول، ښکاري چې په نړۍ کې توریستي سیمې ډیرې زیاتې ډول ډول او بېلا بېلې دي چې دلته به یې له ځینو سیمو سره آشنا شو.

• **اروپا**: مرکزي، جنوبي او جنوب لویدیځه اروپا د مدیترانې د سیمې په ګډون د نړۍ د ګرځندوی ډیرې مهمې سیمې دي. ددغې سیمې هېوادونه هر کال له ګرځندوی څخه زیات شمېر ګټې او لوړ عاید ترلاسه کوي. د مدیترانې د سمندرګي لمر لرونکې غاړې او په زړه پورې هوا په اوړي کې د لامبو، موټر څغلولو، سپورتي راز راز لوبو او د آس څغلولو لپاره ډېره غوره ده. همدارنګه لوی تاریخي ښارونه لکه پاریس، لندن، روم، مادرید او د آلمان او هالنډ یو شمېر ښارونه او نور د تیاترونو، سینماګانو او هنري نندارو، موزیمونو، تاریخي ودانیو، په زړه پورې پارکونو او د موسیقي جشنونو له پلوه، په تېره بیا په اوړي کې د ګرځندویانو او سیلانیانو لپاره ډېر په زړه پورې دي او د نړۍ له هر ګوټ څخه ورته ګرځندویان ورځي.
د اتریش او سویس هېوادونه د الپ د غرونو په لړۍ کې د ژمنیو سپورتونو په برخه کې د ډېر غوره خدمتونو

۱۰۳- شکل: په یوه ساحل کې د ګرځندویانو او هغوی ته د اسانتیاوو تصویر

او اسـانتیاوو په لرلو سـره په اروپا کـې د ګرځنـدوی مهـم ژمنـي مرکزونه دي.

• **آسـیا**: دغـه لویه وچـه چې په حقیقـت کـې د لویـو دینونـو او تمدنونـو زانګـو د ه پـه نړۍ کې د ګرځنـدوی لپاره غوره سـیمې لـري. منځنۍ ختیـځ په نړۍ کې مذهبي توریسـتي لویه سـیمه ده. مکې معظمې ته د حج پرمهال د نړۍ ډیر زیات حاجیان او زیارت کوونکي ورځي. همدارنګه چین، ترکیه، اندونیزیا، هند او یو شمیر نور هیوادونه هم د ګرځندوی د په زړه پورې سـیمو په لرلو سـره هر کال د نـړۍ د ګرځندویانو پاملرنه ځان ته را اړوي.

۱۰٤- شکل: په یوه غرنۍ سیمه کې د ګرځندویانو یوه کوچنۍ ډله

د جګړو له کلونو څخه مخکې زمونږ هیواد ته چې د ډیرې غوره هوا، ارزښتمنو کلتوري او تاریخي آثارو، تاریخي او مذهبي ودانیو او نورو غوره طبیعي منظرو لرونکی دي ګڼ شمیر ګرځندویان هم راتلل چې په تېرو لوستونو کې ولوستل شول.

• **شمالي امریکا**: د امریکا متحده ایالات او کانادا د طبیعي بیلابیلو منظرو، لکه: ملي پارکونو، ژوبنونو، لمر لرونکو تودو سواحلو او کلتوري سیمو، او موزیمونو په لرلو سره د ګرځندویانو د پام وړ هیوادونه دي. په دې وروستیو کلونو کې مکسیکو، د جنوبي او مرکزي امریکې یو شمیر نور هیوادونه هم د ملي طبیعي پارکونو او کلتوري مرکز ونو په لرلو سره د ګرځندویانو د پام وړ ګرځیدلي دي. د یادولو وړ ده چې

په افریقا کې هم د ګرځندوی لپاره د پام وړ سیمې او هېوادونه شته لکه د مصرهېواد چې مهم تاریخي آثار لري او د کینیا او جنوبي افریقا هېوادونه هم یادولای شو.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو وویشل شي، د نقشې تصویرونو او د لوست د متن په لوستلو سره دې لاندینۍ دندې ترسره او د هغو پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

ـ لومړۍ ډله دې د نړۍ د ګرځندوی مهمې سیمې او هېوادونه لېست کړي.

ـ دویمه ډله دې هغه سیمې ولیکي چې لمر لرونکي تاوده سواحل لري او د ګرځندوی د پاملرنې وړ ګرځیدلي دي.

ـ دریمه ډله دې د هغو هېوادونو او سیمو نومونه ولیکي چې د ژمنیو سپورتونو لپاره د ګرځندویانو د پام وړ دي.

ـ څلورمه ډله دې د نړۍ د هغو نامتو ښارونو نومونه ولیکي چې تاریخي او کلتوري ارزښت لري او د ګرځندویانو د پاملرنې وړ ګرځي.

پوښتنې

لاندینۍ جملې ولولئ او تش ځایونه یې په خپلو کتابچو کې په مناسبو کلمو ډک کړئ:

۱. د ژمنیو سپورتونو لپاره ډېر ښه او هوسا خدماتي امکانات د ( ) په غرونو کې د ( ) او ( ) په هېواد کې شته.

۲. ( ) په نړۍ کې یوه لویه مذهبي توریستي سیمه ده.

۳. زیاتره ګرځندویان د ( ) هېوادونو دی او ( ) هېوادونو ته ځي.

٤. هغه لاملونه چې په پرمختیایي هېوادونو کې د ګرځندوی (توریزم) د پرمختګ سبب کیږي ( ) ( ) او ( ) دي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

له مجلو، ورځپاڼو، مسافري شرکتونو، خپلو دوستانواو خپلوانو څخه دګرځندوی او یا ګرځندویې سیمې یو ډېر په زړه پورې تصویر ترلاسه او د هغه په هکله په بل راتلونکي لوست کې خپلو ټولګیوالوته معلومات ورکړئ.

ب ـ د توریزم د راښکون (جذب) سرچینې

۱۰۵- شکل: په هسپانیا کې کلتوري توریزم

کومې سرچینې په نړۍ کې د ګرځندویانو د جذب وړ کیدای شي؟

هغه سرچینې چې په نړۍ کې د توریستانو د جذب لامل ګرځي، هغه طبیعي، کلتوري او تاریخي سرچینې دي چې په لنډه توګه یې در پیژنو:

۱. طبیعي سرچینې: د نړۍ ځینې سیمې ډیرې ساحې لري چې د توریست د پاملرنې وړ ګرځي لکه په اوړي کې اروپا، مرکزي امریکا، جنوبي امریکا، د جنوب ختیځې آسیا او استرالیا د سیندونو، جهیلونو او سمندرګیو غاړې.

غرنۍ سیمې، په تېره بیا هغه غرونه چې هلته دژمنیو لوبو او سپورتونو امکانات شته لکه په اتریش او سویس کې الپ او نورې هغه سیمې چې غوره طبیعي ساحې لري. همدارنګه په افریقې، امریکې اونورو ځایونو کې طبیعي پارکونه ګرځندویانوته په زړه پورې دي.

۲. تاریخي او کلتوري سرچینې: هغه تاریخي او کلتوري ښارونه او سیمې چې پخوانۍ ودانۍ، پرې (تنې، جسدونه) موزیمونه، نندارتونونه او فرهنګي مرکزونه لري د ګرځندویانو پاملرنه ځانته اړوي لکه د اروپا، امریکا، اسیا او افریقې مشهور او نامتو ښارونه.

سپیڅلو ځایونو لکه مکې معظمې ته هر کال ډیر زیات شمېر مسلمان زیارت کوونکي د نړۍ له بیلابیلو برخو څخه ورځي او هغو زیارتونو او عبادت ځایونو ته هم ډیر ګرځندویان ورځي چې د نړۍ په بیلابیلو برخو کې شته دي.

ج. د توریزم نړیوال سازمان: د توریزم یا ګرځندوی نړیوال سازمان The World Tourism Organization چې د ملګرو ملتونو د سازمان په اډانه کې کارکوي، یو ځانګړی سازمان دی چې د ګرځندوی په برخه کې ټولې نړیوالې ستونزې اواروي.

د ګرځندوی د نړیوال سازمان لومړنۍ لویه غونډه د هسپانیې د هېواد په بلنه د ۱۹۷۵ م کال د مې په میاشت کې د هغه هېواد د مادرید په ښارکې جوړه شوه، او روبرت لوناتي Robert Lonatie ددغه سازمان لومړنی رئیس وټاکل شو.

د یادونې وړ ده چې د ګرځندوی له نړیوال سازمان څخه مخکې یو شمېر نور سازمانونه او ټولنې وې چې د ګرځندوی په برخه کې یې کار کاوه او وروسته بیا نوموړي سازمان د هغوئ ځای ونیو. په اوسني وخت کې د نړۍ ۱۶۱ هېوادونه او سیمې د ګرځندوی د نړیوال سازمان غړیتوب لري چې ۳۹۰ ساحوي مرکزونه لري، همدارنګه دغه سازمان شپږ سیمه ییز کمیسیونونه لري چې په افریقې، امریکې، ختیځې آسیا او پسفیک، اروپا، منځنی ختیځ او جنوبي آسیا کې فعالیت کوي، د ګرځندوی نړیوال سازمان لویه یا عمومي غونډه په هرو دوو کلونو کې یوځل جوړیږي او رئیس یې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کیږي. د نوموړي سازمان رسمي ژبې عربي، انګلیسي، فرانسوي، روسي او هسپانوي دي. افغانستان په ۱۹۷۵م کال د دغه سازمان غړیتوب ترلاسه کړی دی.

د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلوویشل شي او د خپل ښاغلي ښوونکي له لارښوونې سره سم دې د دوو موضوعګانو (د ګرځندوی د جذب یا راښکون سرچینې او نړیوال ګرځندوی سازمان) په هکله دې بحث وکړي او د خپل بحث پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

ـ لاندینۍ پوښتنې که صحیح وي په (س) او که غلطې وي په (ن) توري په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ:

۱. په اوړي کې د جنوبي اروپا او جنوب لویدیځې اروپا هېوادونه د مدیترانې د سمندرګي د تودو او لمر لرونکو غاړو په لرلو سره د زیات شمېر ګرځندویانو د پاملرنې وړ ګرځي ( )

۲. په ژمي کې اتریش او سویس د هغو کسانو لپاره چې د الپ په غرونو کې د لوبو د ترسره کولو لیوالتیا لري غوره ځای دی( )

۳. طبیعي پارکونه د ګرځندویانو د پاملرنې یا جذب له تاریخي او کلتوري سرچینو څخه شمېرل کیږي ( )

٤. له دې امله چې افغانستان غوره کلتوري او طبیعي سرچینې نه لري، نو ځکه تر اوسه د نړۍ د زیات شمېر ګرځندویانو د پاملرنې وړ نه دی ګرځیدلی. ( )

۵. د ګرځندوی نړیوال سازمان د شپږو کمیسیونو له ډلې څخه درې یې په اسیا کې په کار بوخت دي ( )

له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د افغانستان او نړۍ د ګرځندوی په هکله لوستونه ولولئ د هغو د متن، تصویرونو او نقشو څخه په کار اخېستنې سره لاندینیو پوښتنو ته ځواب ورکړئ.

۱. د نړۍ خلک ولې په سیاحت (توریزم) باندې لاس پورې کوي؟

۲. په ترتیب سره د نړۍ د هغو پنځو هېوادونو نوم واخلئ چې د (توریزم) ګرځندوی څخه تر ټولو زیات عاید ترلاسه کوي.

۳. د نړۍ د ګرځندوی د نامتو او مشهورو سیمونو مونه واخلئ.

٤. د ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه کوم دي.

۵. د درې طبیعي او درې کلتوري سرچینونوم واخلئ چې په افغانستان کې به د ګرځندویانو د پاملرنې سبب شي.

۴،۷ ټرانسپورټ حمل او نقل او دهغه اهمیت

۱۰۶- شکل: په هالنډ کې د روتردام لوی سمندري بندر

د حمل او نقل اصطلاح څه مفهوم لري؟

د خلکو، انرژي،مالونو او معلوماتو لېږدولوته حمل او نقل وايي.

د دوو سيمو ترمنځ د معلومات لېږدولوته اړيکې Communication ويل کيږي. که چيرې يوازې د شيانو، مالونو او انرژۍ لېږدول په پام کې وي، نو دې ته ترانسپورت Transport ويل کيږي. هغه لېږدوونکي وسايط چې خلک نژدې ځايونوته وړې راوړي، په حقيقت کې د خلکو يا د وګړو لېږدوونکي نقليه وسايل بلل کيږي.

آيا تاسې کله په خپل ژوند کې د مالونو دلېږدولو د ارزښت په هکله سوچ کړی دی؟

مخکې تر دې چې يو جنس ستاسو ترکور پورې ورسيږي، بايد له ډيرو ځايونو څخه تر ډيرو ځايونو پورې ولېږدول شي. د بيلګې په توګه: که يو بوتل يا دغوړيو يو پيپ په پام کې ونيسو هغه توکي

چې بوتل او پیپ ورځخه جوړیږي او هغه بوټي چې غوړي ورځخه جوړیږي له بیلابیلو ځایونو څخه رالیږدول کیږي، کله چې بوتل یا پیپ ورته جوړشو، بیا غوړي جوړیږي، په کې اچول کیږي، هغه بیا پلورنځیو ته لیږدول کیږي او وروسته بیا باید ستاسې کورته ولیږدول شي، دا ټول د لیږدولو رالیږدولوغوښتنه کوي. په دې توګه ویلای شو چې لیږدول رالیږدول د بشري ټولنو د ارتیاوو په پوره کولو کې لویه ونډه لري. د یادونې وړ ده چې حمل او نقل په ټولو هېوادونو کې دخلکو د میشت کیدو پرځایونو، د فابریکو لپاره د ځایونو په غوره کولو، د مارکیټونو د ځای په ټاکلو، د شرکتونو، دفترونو، صنعتي مرکزونو او تاسیساتو د ځایو په غوره کولو کې ډیره اغیزه لري. د بیلګې په توګه د ترانسپورت د ډیرو زیاتو لګښتونو د مخنیوي لپاره ځینې فابریکې د خامو توکو یا لومړنیو موادو ته نژدې ځایونو کې جوړیږي، خو ځینې نورې د پلورنې ځایونو او بازارونو ته نژدې جوړیږي.

حمل او نقل په اوسني وخت کې چې د نړۍ د بیلابیلو هېوادونو ترمنځ اړیکې ډیرې پراخې شوي دي، د پام وړ پراختیا موندلې ده. هغه (عوامل) چې نړیوال حمل او نقل ته یې وده ورکړې ده دادي:

ـ د نفوسو زیاتوالی: زیات وګړي د ګڼ او زیات ترانسپورت غوښتنه کوي.

ـ په بشري ټولنو کې پرمختګونه او بدلونونه: د نړۍ په ګڼ شمېر هېوادونو کې د خلکو غوښتنې ډیرې زیاتې شوي او خلک د پخوا وختونو پرتله زیاتي ورځنۍ کاري او تفریحي بوختیاوې لري او له ترانسپورت څخه استفاده کول زیات شوي دي.

ـ داقتصاد وده: د عایداتو زیاتوالی ددې لامل شوی چې ترانسپورتي وسایل زیات شي. په پرمختللو هېوادونو کې زیاتره خلک خپل شخصي موټر لري، همدارنګه د جنسونو لیږدول ـ رالیږدول هم ډیر شوي دي.

ـ سیمه ییزه پرمختیا: په ځینو بشري پرمختللو ټولنو کې خلک د خپل کار له ساحې څخه لرې ژوند کوي چې د هغوی تګ راتګ هم د ترانسپورت د پرمختیا لامل شوی دی.

ـ د ترانسپورتي لارو او کرښو بڼه کیدل: بڼې لارې لیږدول را لیږدول اسانه کوي، زیاتره هېوادونو هڅه کړې چې لویو لارو او ترانسپورتي کرښو ته بڼه پرمختیا ورکړي او په هغو کې بڼه والی راولي چې داهم د حمل او نقل په زیاتیدو کې اغیزه لري.

د یادونې وړ ده چې زیات لیږدول ـ رالیږدول ستونزې هم ډیروي چې یو شمېر دغه ستونزې په دې

توګه دي:

۱. د ژوند د چاپېريال ککړتيا: ترانسپورتي وسايل په خپلو لوګيو، لوخړو اوګازونو لکه Nitrogen Dioxide دوړو او خاورو باندې هوا ککړوي او د ژوند چاپېريال بوين او له غږ زوږ څخه ډکوي.

۲. د زياتو وسايلو له امله ځينې وخت لارې بندې او د ترانسپورتي وسايلو ګڼه ګوڼه ددې لامل کيږي چې خلک او مالونه په وخت اړينو ځايونو ته ونه رسيږي.

۳. نا امني: زيات ليږدول-رااليږدول تر اوسه هم د ترافيکي ناوړه پېښو لامل کيږي چې له دې امله يو شمېر خلک خپل ژوند له لاسه ورکوي.

٤. په ترانسپورتي لارو او کرښو باندې ډيرې ښې حاصل ورکوونکې ځمکې نيول کيږي.

۱۰۷- شکل: د توکيو په ښار کې يوه د اوسپنې پټلی.

د ټولګي دننه فعالیت

دوه دوه زده کوونکي دې یوځای سره کار وکړي، یو دې لوست د متن، تصویرونو او خپلو شخصي معلوماتو څخه په ګټه اخیستو سره حمل او نقل معرفي کړي او په دې هکله دې مهم ټکي په یوه پاڼه کې ولیکي. دویم زده کوونکی دې د لیږدولو ـ رالیږدولو، د هغه د اسانتیاوو او هغو ستونزو په هکله چې د ترانسپورتي وسایلو له امله پیداشوي دي په یوه پاڼه کې لیکنه وکړي او د ټولګي په مخ کې دې ولولي.

پوښتنې

۱. کوم لاملونه د نړیوال د لیږد رالیږد د پرمختیا لامل شوي دي، نوم یې واخلئ او توضیح یې کړئ.

۲. سره له دې چې لیږدول – رالیږدول زمونږ په ژوند کې ډیر زیات اهمیت لري، خو کومې ستونزې یې رامنځته کړي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

په خپلو کتابچو کې د څلور ستونو لرونکی یو جدول رسم کړئ:

۱. په لومړي ستون کې د هغو خوراکي توکو نومونه ولیکئ چې پرون مو خوړلي وو.

۲. په دویم ستون کې د هغه هېواد نوم ولیکئ چې احتمالا نومورې خوراکي توکي ورڅخه وارد شوي دي.

۳. په دریم ستون کې د اطلس یا نقشې په کتو سره هغه اټکلي واټن ولیکئ چې ستاسو له خوا لګول شوي خوراکي توکي له هغه ځایه رالیږدول شوي دي.

۱۰۸- شکل: په سینګاپور کې د سمندري ترانسپورت انځور

تاسې څو ډوله ترانسپورت پیژنئ او په خپله مو له کوم یو څخه کار اخیستی دی؟

لېږد را لېږد د هوا له لارې په الوتکې، د اوبو (سمندرونو، سمندرګیو او سیندونو) له لارې د بېړۍ او په وچه کې د موټر او اورګاډي په وسیله ترسره کیږي. هر ډول ترانسپورتي وسایل او د هغو اړونده کرښې خپلې ځانګړتیاوې لري. د لېږد را لېږد یو شمېر وسایل کولای شي هرځه ولیږدوي، یو شمېر نور یوازې دیو څوځانګړو محصولاتو د لیږدولو لپاره غوره دي. د حمل اونقل د یو شمېر وسایلو ګړندیتوب ډېر لږ خو د یو شمېر نورو زیات دی. د هر ډول ترانسپورتي وسایلو لپاره یوې زیربنا ته اړتیا ده چې هغه دادي: لوېې لارې، پاخه سړکونه، د اوسپنې پټلۍ، هوایي ډګرونه. مصنوعي سپورېمی، سمندري بندرونه، ترمینلونه. نل لیکې (پایپ لاینونه) اونور.

که چېرې یو شمېر سیمې یا ښارونه د ترانسپورتي کرښو په واسطه سره ونښلول شي، یو ډول ترانسپورتي سیستم یا د لېږد را لېږد سیستم ورڅخه جوړېږي.

لاندینی جدول د لېږد را لېږد ډولونه او بیلابیل سیستمونه ښکاره کوي.

(۷) جدول: د لېږد را لېږد بیلابیل سیستمونه

ترانسپورتي شبکه	ترانسپورتي وسیله	هغه جنسونه چې لیږدوي یې
د برېښنا شبکه	الکترون	د برېښنا انرژي
د اورګاډي کرښې	اورګاډی (ریل)	مالونه او وګړي
(د سړکونو (شبکه	د سورلیو او بارورلو موټر	مالونه او وګړي
د اوبو لارې	ډول ډول بیړۍ	مالونه او وګړي
هوایي کرښې	الوتکې	مالونه او وګړي
بد رفت سیستم	بد رفت	ناولې اوبه (فاضلاب)
د اوبو د لیږدولو شبکه	د اوبو نل لیکه (پایپ لاین)	د څښلو پاکې اوبه
د ګاز د لیږدولو شبکه	د ګاز نل لیکه (پایپ لاین)	ګاز
د ټیلیفون شبکه	الکترون یا پروتون (الکترونیکي څپې، نوري او غږیزې څپې)	غږیز پیغامونه، لیکنې او انځوریز پیغامونه
مرکز ګرمي	د تودوخې د لیږدولو نل لیکې	تودوخه

ب . سیالي (رقابتونه)

د یوې ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې بیلابیل لاملونه اغیزه لري لکه بیه، بارول، تشول، واټن، د مالونو اندازه او دروندوالی او نور.

په دې وروستیو وختونو کې د ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې سیالي زیاته شوې او شرکتونه له ترانسپورت څخه زیاتې هیلې لري.

پخوا به د یوې وسیلې په غوره کولو کې د لیږدولو بېې ډیر ارزښت درلود، خو په اوسني وخت کې د یوې ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو کې یو شمېر نور ټکي لکه ډاډمن لیږدول، لومړیتوب لري، خو بیاهم د لیږدولو بیه اوس هم د وسایلو په غوره کولو کې مهمه ده. د مالونو او جنسونو ډول هم د ترانسپورتي وسیلې د ډول په غوره کولو کې اغیزه لري. د بیلګې په توګه د یو شمېر محصولاتو د لیږدولوله پاره

چې باید د خرڅلاو ځای ته په خپل وخت ورسول شي او د هغو د خرابیدو مخنیوی وشي د ګړندي ترانسپورت غوره کول مهم دي. د قیمتي او ښکلو شیانو د لیږدولو لپاره د لیږدولو بیه لومړیتوب نه لري، خو په ډاډمنه توګه یې وړل مهم دي. په دې توګه لیدل کیږي چې د ترانسپورت بېلابېل ډولونه یو له بل سره په سیالۍ کې دي او مشتریان دا غواړي چې خپلې بېلا بېلې غوښتنې د ترانسپورتي وسیلې په غوره کولو سره ترلاسه او په پام کې ونیسي.

۱۰۹- شکل

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي، د لوست د متن، تصویرونو، او جدول په کتنې سره دې لاندینۍ دندې ترسره او دخپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. هغه ترانسپورت چې د هوا له لارې ترسره کیږي په هغې کې د لېږد را لېږد کوم ډول وسایل او زیربنایي اړتیا بلل کیږي، له بیلګو سره یې لست کړئ.

۲. هغه ترانسپورت چې د اوبو له لارې ترسره کیږي د لېږد را لېږد کوم ډول وسایل او کوم ډول زیربنایي امکانات ورته اړین دي له بیلګې سره یې ولیکئ.

۳. هغه ترانسپورت چې په وچه ترسره کیږي د کومو نقلیه وسایلو او زیربنایي امکاناتو لرونکي دي له بیلګو سره یې ولیکئ.

پوښتنې

۱. خو ډوله ترانسپورتي سیستمونه پیژنئ، نومونه یې واخلئ.

۲. ترانسپورت له کوم ډول سیالۍ سره مخامخ دی او کوم لاملونه د ترانسپورت په غوره کولو کې اغیزه لري؟ توضیح یې کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

ستاسي نظر د لېږد را لېږد د بیلابیلو ډولونو او دهغو د ځانګړتیاوو لکه ګړندیتوب، بیه، وړتیا او نورو په هکله څه دی، په یوه پاڼه کې یې ولیکئ او خپل ښوونکي ته یې ښکاره کړئ.